

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАҶУҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2021, № 4 (56)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2021, № 4 (56)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2021, № 4 (56)

Душанбе – 2021

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Д. Раҳимӣ; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – № 4 (56). – 128 с.

Муассиси маҷалла:
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Дилшод

Комилзода Шариф

Муродӣ Мурод Бердӣ

Муллоаҳмадов Мирзо

Ўлмасов Фирӯз

Камолов Ҳамзахон

Иброҳимзода Муродалӣ

Раҳимзода Кароматулло

Табаров Маҳмадулло

САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои филологӣ, директори
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва
иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, муовини
директори ПИТФИ оид ба корҳои методӣ

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илмҳои филологӣ, профессори
ДМТ.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
узви вобастаи АМИТ

доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори
кафедраи таърих ва назарияи мусиқии
ДДФСТ ба номи М. Турсунзода

доктори илмҳои таърих, сарҳодими
Институти таърих, бостоншиносӣ ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
АМИТ

доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи санъатшиносии Донишкадаи
давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн.

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи
А. Ҷӯраев

номзади илмҳои санъатшиносӣ, ходими
илмии шӯбаи таърихи санъати Институти
таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии
ба номи Аҳмади Дониши АМИТ

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МҚ-97 аз 11 март соли 2019 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индекссатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмӣ мавод, саҳеҳии арком, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нуқтаи назари муаллифон метавонад бо назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣ маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Д. Рахими; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2021. – № 4 (56). – 128 с.

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат филологических наук, директор
Научно-исследовательского института
культуры и информации Республики
Таджикистан

Комилзода Шариф

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

кандидат педагогических наук, доцент,
заместитель директора НИИКИ по методи-
ческой работе

Муроди Мурод Берди

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор ТНУ.

Муллоахмадов Мирзо

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

доктор филологических наук, профессор, член
корреспондент АН РТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор кафедры
история и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Иброҳимзода Муродалӣ

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изыска
и дизайна

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии Таджикистана
им. А. Джураева.

Табаров Маҳмадулло

кандидат искусствоведения, научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №101/Ж-97 от 11 марта 2019 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).
Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
BC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief D. Rahimi; Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2021. – № 4 (56). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of philological sciences,
Director of the Research Institute of Culture
and Information of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

DEPUTY EDITOR

Candidate of pedagogical sciences, docent,
Deputy Director of the RICI for methodical issues.

Murodi Murod Berdi

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU.

EDITORIAL BOARD:

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological sciences, Professor,
Correspondent member of the NAST.

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after M.
Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST.

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design.

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after
A. Juraev.

Tabarov Mahmaddullo

Candidate of art sciences, scientific fellow of the
Ahmad Donish Institute of history, archeology
and ethnography, NAST.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in March 11, 2019.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata. The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ: 821.222.8.09

Мавлонова М.

БОЗТОБИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ДАР АШӢОРИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Дар мақола ҷойгоҳи фарҳанги миллӣ, баҳусус, фарҳанги моддии халқи тоҷик дар ашъори шоири маъруф Мирзо Турсунзода мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Мирзо Турсунзода аз шоирони шинохтаи тоҷик аст, ки марҳилаҳои мухталифи ҳаёти мардуми тоҷик, муқаддасоти миллӣ, таъриху фарҳанг, адабиёти ганоманд, маҳсули ҳунару заковати мардум, расму оинҳои халқро омӯхта, бо забону баёни ҷолиб ба риштаи тасвир кашида, ба онҳо умри бардавом бахшидааст.

Дар мақола кӯшиш шудааст, ки бо диди амиқу назари хос корбасти аносири фарҳанги миллӣ дар ашъори Мирзо Турсунзода муайян гардад. Мо дар заминаи таҳқиқ ба ҳулосае расидем, ки ҷавҳари ашъори шоирро аносири фарҳанги мардумӣ ташиқил дода, тавассути корбасти онҳо тасвирҳои ҷолибу муассир ва дилнишин ба қалам омадаанд. Дар шеърҳои шоир дар баробари ашъори халқӣ, ки бахше аз фарҳанги маънавии миллӣ маҳсуб мешавад, тавачҷуҳ ба фарҳанги моддиву гайримоддӣ аз қабилӣ либосҳои миллӣ, созҳои мусиқӣ, лавозимоти рӯзгор, рақсу бозиҳо, маросимҳо, расму оинҳо бо рангомезиҳои хос ба тасвир омада, ифодагари муҳаббати шоир ба бархе аз аносири фарҳанги моддӣ аст, ки дар рӯзгору фаъолияти мардуми тоҷик ба кор мераванд.

Шоир бештар он анвои фарҳангро ба кор гирифтааст, ки дар рӯзгори ҳамарӯзаи мардум ва ё дар лаҳзаҳои гами шодӣ ба кор мераванд. Ба андешаи мо яке аз вижаҳои ашъори шоир тавачҷуҳ ба фарҳанги миллӣ буда, ин омил Мирзо Турсунзодаро ба ҳайси пасдори фарҳанги миллӣ муаррифӣ мекунад. Фарҳанги моддии мардумӣ чун ифодагари маҳсули андешаву ҳунар ва рӯзгори мардум, натавонӣ дар ашъори гинӣ, гузафта аз ин, дар достонҳои ҳамосии шоир мақоми бориз доранд.

Калидвожаҳо: *Мирзо Турсунзода, фарҳанги моддӣ, ҷанбаҳои халқӣ, либоси миллӣ, созҳои мусиқӣ, ҳунариҳои мардумӣ, расму оинҳои халқӣ, ашъори гинӣ, достонҳои ҳамосӣ, рӯзгори халқ.*

Устод Мирзо Турсунзода аз бунёдгузори шеъри давранавини тоҷик, ҳунармандтарин ва мумтозтарин шоири садаи ХХ шинохта шудааст. Ҳарчанд омӯзиши арзишҳои ҳунарии шеъри устод Турсунзода давоми чандин даҳсола сурат мегирад, вале назар андохтан бо диди тозау нав ибтикороту ҳунари шоирӣ, маҳорати воло ва вижаҳои ашъори пурҷозибашро таъин мекунад. Атахон Сайфуллоев зимни баррасии хусусиятҳои ашъори шоир ҷанбаҳои халқии шеърҳоро муайян намуда, ба андешае расидааст, ки «ашъори Мирзо Турсунзода аз ибтидо бо рӯзгори халқ хеле наздик буда, шоир ба фаъолияти муосирон тавачҷуҳи хос дошта, мавзӯву қаҳрамонҳоро аз ҳаёт мегирифт» [7, с. 183]. Муҳаққиқони дигар Шаҳобиддини Шучоъ бар ин андеша аст, ки «дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода, асосан,

воқеияти замони нав, замони таҳаввулоти бузурги иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсиву фарҳангии садаи бистуми тоҷик таҷассум ёфтааст, вале аз ин миён баъзе аз мавзӯҳои шеъри ӯ бо анъана ва суннатҳои адабӣ робитаи қавӣ доранд» [14, с. 68]

Ҷоиз ба қайд аст, ки шоири тавоно ба фарҳангу адаби мардумӣ тавачҷуҳи хоса дошта, дар муаррифии он баҳри ҷаҳониён саҳми шоиста гузоштааст, аз ин хотир ӯро «муаррифгари адабиёт ва фарҳанги тоҷикон дар рӯи олам» номидаанд [5, с. 8]. Ин вижагии ашъори Мирзо Турсунзода омили муҳим ҷиҳати тавачҷуҳу таҳқиқи густурдаи олимони забоншиносу адабпажӯҳ ва фарҳангшинос қарор гирифтааст. Аз ин ҷост, ки дар баробари омӯзиши дигар ҷанбаҳои ашъори шоири шаҳир донишмандони маъруф ба таъсири самтҳои мухталифи рӯзгору афкор, эътиқоду эҷоди шифоҳӣ ва халқияти ашъори адиб мутаваҷҷеҳ шуданд, ки дар ин самт аз корҳои мондагори А. Сӯфизода [9, 10, 11], Р. Раҳмонӣ [7], М. Имомзода [3], Д. Раҳимӣ [6], А. Абдуқодиров, М. Неъматова [1], М. Ӯрунова [13] ва монанди инҳо метавон ёд кард.

Мирзо Турсунзода воқеан шоири халқист, ки лаҳзаҳои мухталифи ҳаёти ҳамзамонон, гузаштаи пурифтиҳор, муқаддасоти миллӣ, таъриху фарҳангу адабиёти ғаноманди халқро бо хунари воло ва забони шевоу баёни зебо ба риштаи тасвир кашида, бо ашъори дилпазиру беназираш дар рушду густариши шеъри тоҷик саҳми муҳим гузоштааст. Шоир дурдонаҳо халқӣ ва бозёфтҳои заковати мардумиро бо завқу қобилияти хос дар тасвири лаҳзаҳои муассиртарин ва хушояндтарини зиндагии инсон вориди шеър намуда, ба онҳо умри бардавом бахшидааст ва ба миллат, адабиёт ва фарҳанги тоҷик содиқона хизмат намудааст. Тавачҷуҳи густарда ба забони зиндаи халқ, анъанаҳои ниёкон ва омӯзишу бардоштҳои судманд дар заминаи таҷаллии фарҳанги миллӣ дилбастагии хосса ва пайванди шоирро ба шеъри суннатӣ бозгӯ менамояд. Мероси адабии Мирзо Турсунзода намунаи олии халқияти шеъри муосири тоҷик аст [1, с. 282].

Шоири мумтоз бо вучуди қавӣ будани ҷанбаи иҷтимоии ашъораш дастёб гардидааст, ки тимсолҳои паҳлавонону қаҳрамонони дostonҳо, ашҳоси таърихиву адабӣ, расму оинҳои мардумӣ ва баҳусус, падидаҳои фарҳанги мардумиро хунармандона ба қор гирад. Донишманди маъруфи тоҷик Рустами Ваҳҳоб зимни андешаронӣ перомунӣ арзиши бадеии осори шоир ба «маънии тоза додан ва аз ин тариқ дубора эҳё кардани образҳои машҳур» ишора карда, дараҷаи қорбурди устураҳо ва образҳои қадимаи миллиро дар ашъори шоир мушаххас намуда, таъкид медорад, ки «ҳамеша зехни шоир аз ин навъ образҳо ва тасвирҳо ва мазмунҳо саршор аст» [2, с. 146]. Воқеан устод Турсунзода ба фарҳангу адабиёти миллӣ арҷ мегузошт ва гузашта аз ин, суннату анъанаҳои шеъри миллиро дар либоси ҷадид ораста дошта, дар баробари дигар бозёфтҳо аз офаридаҳои маънавиву моддӣ ва расму оинҳои халқӣ хунармандона истифода мекард. Мусаллам аст, ки халқӣ тоҷик аз замони тазохур то ба имрӯз ба ҳайси як миллати қадим, дорони фарҳанги ғаноманд шинохта шуда, дар тамоми марҳилаҳои густариши шеъри навини тоҷик ҷойгоҳи онро ба миқдори қам ё беш метавон ба мушоҳида гирифт. Шоири тавоно Мирзо

Турсунзода низ бо диди амику назари хос дар мағз-мағзи ашъораш фарҳанги мардумиро ҷой дода, тасвирҳои ҷолибу муассирро ба қалам овардааст. Дар шеърҳои шоир ашъори халқӣ, либосҳои миллӣ, рақсу бозиҳо, маросимҳо, расму оинҳо, асбобҳои мусиқӣ ва ҳунари мардумӣ бо рангомезиҳои хос ба тасвир омадаанд, ки мутаассифона дар ин мақола ба таври муфассал наметавон ҳарф зад. Аз ин рӯ, тасмим гирифтем, ҷойгоҳи фарҳанги моддиро, ки маҳсули натаанҳо тафаккур, гузашта аз ин, маҳорату ҳунари мардуми тоҷик аст, муайян намоем.

Либосҳои миллӣ, ки чун ифодагари ҳунар ва андешаву завқи мардумӣ як ҷузъи фарҳанги моддӣ халқи тоҷик ба шумор мераванд, таваҷҷуҳи шоирро бештар ҷалб намудаанд. Атласи зебои миллӣ, либоси ҳарири абрешим, фаранҷиву тоқӣ, рӯймолу дастрӯймол ва дигар аносири либоси занон чун воситаи тасвирсоз дар шеърҳои дилнишини шоир хидмат намудаанд:

Эй духтари нозанини қадрас
Зебанда туро **либоси атлас**... [12, с. 26].

Даме ки дилбарам монанди гул хандида меояд,
Умеди тоза дар дил, нури нав бар дида меояд.
Танаширо дода бо **пирохани абрешимин** оро,
Гумон сози, ки гул дар барги гул печида меояд [12, с. 33].

Воқеан либосҳои миллӣ бо тозагиву вежагии хос дар ашъори шоир ба зуҳур омада, ҷолибии тасвирро ба миён овардаанд. Аз маъмултарин либосҳои миллии тоҷикӣ, ки асосан, аз абрешим омода мекарданд атлас ва адрас аст [3, с. 14; 73]. Дар қорбурди шоир либоси атлас ва перохани абрешимин, ки ҳамзамононаш ба бар мекарданд, бештар зимни тавсифи ҳусну ҷамоли бонувони тоҷик ба қор рафтааст. Як шеваи хоси тасвири шоир тавассути бақоргирии либосҳои миллӣ, бозтоби ҳусну ҷамоли дилбар аст:

Эй дилбари **шӯхи бефаранҷӣ**,
Як гап ба ту мезанам, наранҷӣ,
Охир зи кадом кони ганҷӣ?
Маҳсули кадом дасти ранҷӣ? [12, с. 26].

Фаранҷӣ навъе аз либоси рӯпӯши занон аст, ки дар гузашта барои пӯшонидани қадду комат ва рӯю ҷашми онҳо ба қор мерафт [4, с. 502]. Дар давраи шӯравӣ вобаста ба вазъи сиёсӣ фаранҷӣ пурра аз истифода баромад ва занону духтарон ҳукуқи рӯйкушод зиндагиву фаъолият намуданро пайдо карданд. «Дилбари шӯхи бефаранҷӣ» ишора ба ҳамин рӯйкушод будани чинси латиф аст, ки сабаби рӯнамо шудани ҳусни зебоашон гардид, яъне вожаи «бефаранҷӣ» таъкиди маҳз аз ҷониби шоир ба ҳамин давраи гузариши таърихӣ, маҳдуд шудани бархе аз анвои либоси занона аст. Дар шеърҳои шоир натаанҳо либосҳои миллии занон, балки либоси мардон, ки тӯли асрҳо дар истифода қарор доштанд, ба ҷилва омадаанд:

Асп-зотӣ, ароба-кӯқандӣ,
Дар бадан дошт **чакмани мохут...** [12, с. 178].

Чакман як навъ либоси зимистонии дар гузашта маъмули мардони тоҷик буд. Он аз ҷиҳати дӯхт ба ҷома монанд, вале каме васеътару дарозтар аст. Чакманро маъмулан аз мохут ё матои ғафси пашмин медӯхтанд [4, с. 594]. Навъи маъмули он чакмани босма аст, ки аз мохут бофта шуда, байни халқ хеле маъмул буд, бахусус, мохути сурх. Истифодаи чакман бештар дар достони «Ҳасани аробакаш» ба назар мерасад. Тасвири либос дар шеърҳои шоир ба ду навъ сурат гирифтааст, дар бархе ҳолат ба навъу хусусияти либос таъкид мешавад, дар қисми тасвирҳои танҳо як ишора сурат мегирад:

Чакманашро Ҳасан гирифта ба китф
Гуфт, ки: -Вақт рафт, субҳ дамид ...[12, с. 388].

Шоир навъҳои либосҳои миллиро бештар зимни тасвири симо ва ё ягон амали Ҳасан истифода кардааст. Чунончи, корбасти тоқӣ, як навъи каллапӯш низ бо симои Ҳасан таносуб дорад:

Ба сараш монда лабшикан **тоқӣ**
Ҳасани мо ғами зиёд надошт [12, с. 389].

Устод Турсунзода бештар тавассути инъикоси муколамаи қахрамонон, маҳсули дасти занони тоҷик будани либосҳои миллиро таъкид мекунад. Чунончи, Садаф ҳангоми муколама ба Ҳасан чунин мегӯяд:

Тоқию рӯймоли шоҳии ту,
Шоҳиди захмҳои дасти мананд,
Сӯзаниҳои тӯйҳои калон
Ҳосили дасти гулпарастии мананд [12, с. 413].

Садаф маҳбубаи Ҳасан, духтари хунармандест, ки бо дӯхтану гулдӯзии навъҳои гуногуни либос ва амволи тӯйӣ машғул аст. Устод Турсунзода дар достон дар баробари истифодаи навъи либосҳои милли бо ифтихор аз хунармандии бонувони тоҷик ҳарф мезанад, меҳнату заҳмати онҳоро арҷ мегузорад ва онҳоро меҳнатқарину гулдаст тасвир мекунад. Чун дар достон, бахусус, достони ҳамсӯй имкони инъикоси пурвусъати воқеаҳо, тасвири сурату сират, сару либос, расму оинҳои милли бештар аст, устоди сухан низ хеле моҳирона аксари навъҳои либосҳои милли ва дигар маҳсули дастаранҷи занони тоҷикро вориди достони «Ҳасани аробакаш» намудааст. Дар достон, қариб тамоми амволу ашёи милли ва расму таомули аҷдодӣ тасвир гаштаанд.

Ороиши хоссаи мӯй ва ё кокулбофии тоҷикон анъанаи хубест, ки тӯли солҳо идома дорад ва бо шаклу намуди худ аз дигар миллатҳо фарқ мекунад. Шоири мушоҳидакор гесӯи бофтаи занону духтаронро,

ки одатан байни халқ «кокул» мегӯянд бо хусусияти миллиаш тасвир кардааст:

Мекашад расоми моҳир акси дилҷӯи туро,
Дояи иқбол бофад **кокули мӯи** туро.
Менависад бо хати зар китоби таърихи мо
Корҳои бемисоли бахти некӯи туро [12, с. 118].

Майдабофӣ кард модар шуста тори **кокулат**,
Тахтапуштат парниёнпӯш аз қатори **кокулат** [12, с. 118].

Занону духтарони тоҷик ҳунари хуби гесубофӣ доранд, ки навъҳои қадими онҳо бо номҳои хос маъмуланд: «кокул» (бофти мӯй ба шакли тоқа) «дукокул» (бофти мӯй ба шакли дуто), «кокулча» ва ё «чилкокул» ва «чамолак». Ба андешаи мо манзури шоир ҳамон навъи миллии «кокулча» ва ё «чилкокул» аст, ки гесувони майда-майдари бо теъдоди зиёд мебофанд [4, с. 626].

Дигар аз унсури пуркорбурди аносирӣ фарҳанги модии миллии гаҳвора – куҳантарин раҳти ҳоби кӯдакон аст, ки дар шеърҳои шоир ҳам ба маънии асли ва ҳам ба маънии маҷозӣ ба кор рафтааст:

Модари пуршафқати ояндаавлодон туй,
Даст бар **гаҳвораи** хушбахт фарзандон туй.
Аввалин ҳарф аз ту омӯзанд тифлон з-ин сабаб
Пояи мустаҳкамаи фардои олишон туй [12, с. 118].

Дар ин порчаи шеърӣ гаҳвора ба маънии асли омада, ба гаҳворачунбонии модар ишора рафтааст. Маҳз модар аст, ки фарзанди ҷонпайванди хешро ба гаҳвора ҷой мекунад ва гаҳвораро чунбонида, бо суруди аллаи форам кӯдаки нозпарварди худро ба хоб кардан водор месозад. Дар байтҳои зерин бошад, гаҳвора ба маънии маҷозӣ омадааст:

Кушо оғӯши меҳрангези худро, эй диёри ман,
Ту эй **гаҳвораи аҷдодҳои номдори** ман... [12, с. 72].

Ҳар яки моро ту ба **гаҳвораат**
Тарбия кардӣ чу чигарпораат [12, с. 338].

Дар ҳар ду байт ҳам гаҳвора ба маънии Ватан омадааст. Воқеан, гаҳвора ба маънии маҷозӣ дар шеъри тоҷик бештар ба назар мерасад, ба мисоли «гаҳвораи тамаддуни ҷаҳон», «замин – гаҳвора» ва ғайра. Ҳамчунин истифодаи калимаҳои мураккабе, ки бо вожаи «гаҳвора» рабт доранд, дар шеъри муосирӣ тоҷик назаррасанд, амсоли «гаҳворабахш», «гаҳворабандон», «гаҳворачунбон» ва ғайра.

Дар шеърҳои шоир қариб тамоми асбобу ашёҳои анъанавиро пайдо кардан мумкин аст. Масалан, дар байти зерин бекор нишастани инсон ба санги мазор, ки он аз ҷой наҷмечунбад ташбеҳ мешавад:

...Менишастӣ ба мисли санги мазор
Дар домани шуълаи ҷароғи сиёҳ... [12, с. 184].

Чароғи сиёҳ, як навъ чароғи махсуси сафолӣ ё филизиро гӯянд, ки тавассути фитила равшан мешавад. Он, асосан, аз сӯхтани пилтаи равғандор равшанӣ медиҳад, ки «сиёҳчароғ» ва «чинчароғ» низ мегӯянд [4, с. 601]. Баъдтар чароғи навъи дигар, дорои зарфи равғанрезиву пилта ва шишаи махсус ба истифода рафт. Онро лампаи карасинӣ, лампаи овеза, лампаи хирасӯз меномиданд. Дар шеърҳои шоир навъи дуҷум низ ба кор рафтааст:

Гар набошад электрик як шаб
Кор дар хонавода мемирад,
Ман гумон мекунам, ки бо лампа
Оташи шавк дар намегирад [12, с. 185].

Дар шеърҳои устод Турсунзода асбобу ашёҳое, ки дар асрҳои миёна мавриди истифода буданд, хеле зиёд ба кор рафтаанд. Аз ашёҳои нисбатан қадим, ки дар садаи XIX ва имрӯз низ ба кор мераванд «чойчӯш» аст:

Чойчӯши сияҳ ба назди алав
Буд акнун балақ-балақ дар чӯш,
Сухбати гармро аробакашон
Менамуданд бо муҳаббат гӯш [12, с. 386].

Бояд тазаккур намуд, ки бархе аз аносири дигари фарҳанги моддӣ ба мисоли «чилими», «чойхона», «оташдон», «қамчин», «шароби дастӣ», «зин», «зангӯла», «мӯқалам», «дос», «болға», ки чӯзи муҳими фарҳанги моддӣ ҳастанд, низ хунармандона ба кор рафтаанд. Корбасти соҳҳои мусиқии миллӣ ба мисоли чангу рубобу уду тору доира дар шеърҳои шоир ба мушоҳида мерасанд: «Мутрибо, **чанг** бизан, то ки бирақсем ҳама, Дар баҳори Ватани шод ба оҳанги зафар» [12, с. 18], Бадахшонӣ **рубоби** худ чӯр карда, Ғами дерина аз худ дур карда...» [12, с. 68].

Аз дигар вижагии хунарии шеъри Турсунзода корбурди пай дар пайи аносири фарҳанги моддист, ки дар мисоли асбобҳои мусиқӣ намуна меорем:

Зи ҳар сӯ савти мусиқор омад –
Садои **чангу уду тор** омад [12, с. 294].

Дар ин байт се асбоби мусиқии миллӣ: чанг, уд ва тор ба таври ҷида омадаанд, ки дорои як умумият, тор ҳастанд. Гумон меравад, ки шоир бо дарназардошти ҳамин хусусият соҳҳои мусиқии мавриди назарро дар як радиф ба тасвир гирифтааст.

Дигар аз хусусиятҳои вижаи тасвири анвои фарҳанги моддӣ дар шеъри устод Турсунзода, зимни инъикоси расму оинҳои мардумӣ бакоргирии онҳост. Аз ҷумла, «пойандоз паҳн кардан» [12, с. 390], «гирдгардии гирди гулхан» [12, с. 390], «шуъла задани гулхан» [12, с. 391], «гулхани осмонбаро» [12, с. 391] «тангаву қандалот чидан» [12, с. 390] ва ғайра таркибу ибораҳои онҳост, ки дар онҳо аносири фарҳанги миллӣ дар асоси расму анъанаҳои халқӣ ба тасвир омадаанд.

Ҳамин тавр, нуқоти фаровоне роҷеъ ба таъсири фарҳанги миллӣ ба ашъори устод Мирзо Турсунзода метавон афзуд, вале бо тақия бар он чӣ нигошта шуд, метавон натиҷа бардошт, ки қорбасти фарҳанги моддӣ аз вижагиҳои ашъори шоир буда, ӯро ба ҳайси яке аз посдорони анъанаҳои миллии адабӣ муаррифӣ мекунад. Дар шеърҳои шоир либос, аспобу анҷоми рӯзгор, олоқи меҳнат, маҳсули ҳунари мардум, соҳаи мусиқии миллӣ ва ғайра ҷойгоҳи ҳосса дошта, чун намое аз рӯзгори мардум ба қор рафтаанд. Фарҳанги моддӣ мардумӣ натавон дар ашъори ғиноӣ, балки дар достонҳои ҳамосии шоир низ мақоми бориз дошта, зимни ифодаи рӯзгори мардум, баҳусус, расму оинҳои миллӣ ба қор рафтаанд.

Адабиёт

1. Абдуқодиров, А., Неъматова, М. Омили ҳалқияти назми Мирзо Турсунзода // Ҷойгоҳи Мирзо Турсунзода ва Лоик Шералӣ дар адабиёти навини тоҷик: маводи конференсияи вилояти илмӣ-назариявӣ, 14-15-уми майи соли 2021, МДТ «ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров». –Хучанд: Нури маърифат, 2021.– С.280-289.
2. Ваҳоб, Р. Адабиёт ва фарҳанги миллӣ. – Душанбе: Адиб, 2011. – 224 с.
3. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе: Муассисаи давлатии Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2015. – 668 с.
4. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ҷилди 2. – Душанбе: Муассисаи давлатии Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2017. – 760 с.
5. Имомзода, М. Мирзо Турсунзода муаррифгари адабиёт ва фарҳанги тоҷикон дар рӯи олам // Ҷойгоҳи Мирзо Турсунзода ва Лоик Шералӣ дар адабиёти навини тоҷик: маводи конференсияи вилояти илмӣ-назариявӣ, 14-15-уми майи соли 2021, МДТ «ДДХ ба номи академи Бобочон Ғафуров». –Хучанд: Нури маърифат, 2021. – С. 8-20.
6. Раҳимов, Д. Баёни менталитет ва андешаҳои миллӣ дар ашъори устод М. Турсунзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2020. – №3 (17), 2011. – С. 25-29.
7. Раҳмонӣ, Р. Саҳми Мирзо Турсунзода дар шиноҳти фолклори тоҷикон // Мирзо Турсунзода ва адабу фарҳанги миллӣ: маҷмӯаи мақолаҳо аз конференсияи байналмиллии илмӣ-амалӣ бахшида ба 110-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода. – Душанбе: Сино, 2021.– С.138-145.
8. Сайфуллоев, А. Мирзо Турсунзода: Очерки ҳаёт ва эҷодиёти шоир. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 464 с.
9. Сӯфиев, А. М.Турсунзода ва санъати суҳан // Фолклор-санъати суҳан. – Душанбе: Ирфон, 1985. – С. 48-66.
10. Сӯфизода, А. Назаре ба фолклор ва адабиёт. – Душанбе: ДМТ, 2013. – 253 с

11. Сӯфизода, А. Турсунзода ва фолклор. – Душанбе: Шарки озода, 2013. – 144 с.

12. Турсунзода, М. Асарҳои мунтахаб. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1.–Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961. – 480 с.

13. Ҷунонова, М. Халқияти ашъори Мирзо Турсунзода // Ҷойгоҳи Мирзо Турсунзода ва Лоиқ Шерали дар адабиёти навини тоҷик: маводи конференсияи вилояти илмӣ-назариявӣ, 14-15-уми майи соли 2021, МДТ «ДДХ ба номи академи Бобоҷон Ғафуров». – Хучанд: Нури маърифат, 2021. – С. 234-241.

14. Шучоъ, Ш. Бозтоби анъана дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода.–Душанбе: Дониш, 2011. – 170 с.

Мавлонова М.

ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОЭЗИИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ

В статье исследуется место национальной культуры, в особенности материальной культуры таджикского народа, в поэзии известного поэта Мирзо Турсунзаде.

Мирзо Турсунзаде относится к числу незаурядных таджикских поэтов, который, изучив различные периоды жизни таджикского народа, национальные ценности, историю и культуру, богатую литературу, народные обычаи и традиции, смог отобразить их красочным и образным языком и тем самым увековечить их.

В статье автор уделяет пристальное внимание использованию элементов национальной культуры в поэзии Мирзо Турсунзаде. В ходе исследования автор приходит к заключению, что своеобразие произведений поэта проявляется в использовании элементов устного народного творчества, благодаря использованию которых создаются пленительные и живописные образы. Наряду с народной поэзией, которая является частью национальной и духовной культуры, в стихотворениях поэта находят отражение предметы материальной и нематериальной культуры нашего народа, такие как национальные костюмы, музыкальные инструменты, предметы домашнего обихода, танцы, игры, обряды, ритуалы, посредством которых поэт выражает своё ценностное отношение к предметам материальной культуры, которые использовались в жизни таджикского народа. Автор приходит к выводу, что в поэзии этого художника слова в основном применяются те жанры народного творчества, которые активно используются в повседневной жизни людей в моменты их печали и радости. По мнению исследователя, одной из особенностей поэзии поэта является интерес к национальной культуре, благодаря чему он был признан хранителем народных устоев. Материальная культура народа, как выразитель мысли, искусства и жизни народа занимает видное место не только в лирике, но и в эпических произведениях литератора.

Ключевые слова: Мирзо Турсунзаде, характерная черта народа, национальные костюмы, материальная культура, музыкальные

инструменты, народные ремёсла, народные обычаи и традиции, лирическая поэзия, эпические поэмы, быт народа.

Mavlonova M.

REFLECTION OF NATIONAL CULTURE IN MIRZO TURSUNZODA'S POETRY

The article dwells on the place of national culture, namely, material culture of the Tajik people in the famous poet - Mirzo Tursunzoda's poetry.

Mirzo Tursunzoda is considered to be one of the well-known Tajik poets, who studied various stages, such as: the Tajik people's lifestyle, national sacred things, history and culture, rich literature, folk arts and crafts, folk customs and traditions and interesting language and expression being taken into account as well.

The author of the article makes an endeavor to determine resorting to the elements of national culture in Mirzo Tursunzoda's poetry profoundly and perspectively. Designing on the premise of the research the author comes to the conclusion that the essence of the poet's poetry is considered to the former's elements and by dint of their usage interesting, effective and heartwarming images have been written, upon the whole. Alongside with folk poetry, which is part of the national spiritual culture, the poet's poems focus on tangible and intangible culture such as national costumes, musical instruments, household items, dances, games, ceremonies, rituals, musical instruments with unique colors. An expression of the poet's love for some elements of material culture that are used in Tajik people's life and work. It is underscored that the poet mostly uses types of culture that are resorted to in people's daily lives or in moments of sorrow and joy ones. In conformity with the author's opinion one of the features of the poet's poetry is interested in the national culture, and the relevant factor introduces them as a guardian of our national culture. Material culture of the people, as an expression of products of thought, art and life of our people has a prominent place, not only in abundance poetry, but in the poet's epic stories either.

Keywords: Mirzo Tursonzoda, material culture, folk aspects, national dress, musical instruments, folk crafts, national costumes and traditions, lyrical poetry, khamosi novels, folk life depiction.

ТДУ: 37точик+008+39точик+398+82точик+9точик
Раҳимӣ Д.

МАНБАЪҲОИ ТАБИЙ, ФАРҲАНГӢ ВА АСОТИРИИ ШАБИ ЯЛДО

Аз даврони қадим ниёғони мо дарёфтаанд, ки дар давоми як сол офтоб ду маротиба ба нуқтаҳои канорӣ: инқилоби зимистонӣ ва тобистонӣ мерасад ва ҳамчунин дар як сол ду эътидол дорад: эътидоли баҳорӣ ва баробаршавии шабу рӯз дар тирамоҳ. Вобаста ба ин падидаҳои табиат аҷдодони мо ҷашну маросимҳоро баргузор мекарданд, дастархон кушода меваҳо ва ашӯи рамзӣ мегузоштанд ва аз офаридгор баракату фаровонӣ талаб менамуданд.

Ба аҳли илму фарҳанг маълум аст, ки қабл аз дини ислом ва кеши зардуштӣ ниёғони мо – тоҷикону эронӣҳо пайрави ойини меҳрпарастӣ ё худ митраизм будаанд. Мувофиқи тақвими суннатии эронӣ шаби 30-юми моҳи Озар [22-уми декабр] рӯзи таваллуди Меҳр мебошад, зеро аз ҳамин вақт сар карда, рӯзҳо дарозтар ва тобиши офтоб беитар мегарданд. Шаби ин рӯзро эронӣён «Ялдо» меномиданд ва бахшида ба ҳамин падидаи табиӣ шабнишиниҳо барпо мекарданд. Вожаи «ялдо» аз забони сурёни гирифта шуда, маънои валодат ё таваллудро дорад.

Дини митраизм дар замони ҳукумати ашкониён, дар асри 4 аз сарзамини Эрони бузург ба Рум ва кишварҳои Балкану романизабони Аврупо роҳ ёфтааст. Дар ин мамолик рӯзи 25-уми декабрро ҳамчун зодрӯзи Митра ҷашн мегиританд, шамъ меафрӯхтанд ва шабнишиниҳо баргузор мекарданд.

Имрӯзҳо дар бисёр устонҳои Эрон шаби дарозтарини солро бо номи шаби Ялдо муаррифӣ мекунанд ва дар ин шаб бо гизоҳои махсус тановул карда ва амалу одатҳои суннатиро иҷро мекунанд. Дар рӯи суфраи маросими Ялдо меваҳои тару хушк: анор, себ, ангур ва қанду мағзу мавиз мегузоранд. Яке аз неъматҳои шартии ин дастархони ҷашнӣ тарбуз ё ба қавли худи эронӣҳо – ҳиндувона мебошад.

Дар фарҳанги мардуми тоҷик низ баъзе расму одат ва боварҳои мушоҳида мешаванд, ки ба ойини меҳрпарастӣ ва ҷашни Ялдо пайвандӣ доранд. Чунончи, дар Бадахшони Тоҷикистон, дар ноҳияи Ишқошим, мардум тақрибан дар рӯзҳои 22-25 декабр иде доштанд, ба хотири фарорасии чилла. Онҳо аз кӯҳистон шохи арча оварда, дар хонаҳо ба сутун ё девор халонида мегузоштанд. Аз ҳамин бозичаҳо сохта, ба шохҳои он меовехтанд.

Ҳоло ҳам куҳансолони манотиқи гуногуни Тоҷикистон дар ёд доранд, ки дар гузашта шаби чилларо махсус пазиро мешуданд, ҳатто мегуфтанд, ки дар ин шаб тарбуз хӯрдан савоб аст.

Калидвожаҳо: шаби Ялдо, инқилоби зимистона, Мелод, таваллуд, офтоб, Митра, меҳрпарастӣ, эронӣён, тоҷикон, шаби чилла, тақвими чиллашуморӣ, ҷашн, маросим.

Мардумони ориёитабор, аз он чумла, ниёғони тоҷикон дар масири тӯлонии таърихи ҳастияшон ба тамаддуни ҷаҳонӣ бисёр навъу

намудҳои фарҳанги рӯзгордорӣ, санъат ва ҷашну маросимҳоро эҳдо кардаанд. Ҷашнҳои Наврӯзу Меҳргон, Садаву Тиргон, Ялдову Баҳмангон ва амсоли инҳо бар пояи ҳодисаву қонунҳои табиат ва аҳкоми нучумӣ бунёд ёфта, дар имтидоди садсолаву ҳазорсолаҳо ҳамқадами мардумони Шарқ будаанд. Яке аз ин ҷашну маросим гиромидошти шаби Ялдо мебошад, ки ба масобаи як шаби фарҳангӣ, шаби арҷгузории пайванди инсону табиат ва шаби шукргузорӣ аз худованд барои неъматҳои табиӣ ба шумор меравад.

Роҷеъ ба шинохти одобу русуми баргузории шаби Ялдо дар арсаи илмҳои мардумшиносию устурашиносӣ ва таъриху фарҳангшиносӣ мақолаҳои зиёд мунташир шудаанд. Ҳамчунин муҳаққиқоне чун Ҳ. Разӣ, М. Баҳор, П. Рачабӣ, М. Рухуламинӣ, М. Ёҳаққӣ, М.Ҳазраткулов, Б. Фараҳвашӣ, Р. Даштӣ, Ҳ. Зиндадил, Д. Раҳимӣ ва дигарон ба таъриху расму ойин ва баргузории он миёни мардум тавачҷух карда, дар китобҳои худ бобу фаслҳоро ба шаби Ялдо ихтисос додаанд.

Дар фарҳангу луғатномаҳо калимаи «ялдо» ба маънии шаби торик ва тӯлонӣ ва шаби дарозтар аз ҳама шабҳои сол зикр шуда, инчунин «ялдо» ба маънои маҷозии сиёҳ ва торик ва киноя аз зулфи маҳбуб низ ба кор рафтааст [21, с.634; 9, с.414]. Аммо таъриху тафсири решашиносии ин истилоҳ дар луғатномаҳо камтар шарҳ ёфтаанд.

Ибораи *шаби Ялдо* дар адабиёти бадеӣ низ ба ҳамин маъниҳо дар баёни матлаб ва тавсифи образҳои бадеӣ ба кор рафтааст. Барои мисол байте аз Масъуди Саъди Салмонро меорем:

Карда хуршеди субҳи мулки ту
Рӯзи ҳама душманон шаби Ялдо.

Аҷдоди мо тӯли асрҳои зиёд дар ин маросим посдорӣ карда, шаби Ялдоро то сапедадам бо аҳли хонавода ва наздикон мегузaronанд. Ин расм дар миёни мардуми кӯҳистони тоҷик то чанде пеш ривож дошт, аммо бо номи дигар – *шаби Чилла*. Аз рӯйи гоҳшумории маҳаллии мардуми кӯҳистон зимистон ба «чиллаи калон» ва «чиллаи хурд» фасл мешавад ва шаби Ялдо айнан шаби даромадани чиллаи калон мебошад.

Шаби Ялдо ҷашни ҳамагонӣ нест, онро дар хонаводаҳо, гоҳе бо ҳешовандону меҳмонон таҷлил мекунанд. Ҷашни Ялдо ҳам ҷанбаҳои табиӣ дораду ҳам фарҳангию иҷтимоӣ ва низ мазмуну бунёди асотириро дорост. Муҳаққиқи эронӣ Парвиз Рачабӣ онро «ҷашни деҳқонӣ» номидааст, зеро дар анҷоми тирамоҳ ва оғози сардиҳо кишоварзон қорҳои сахрии худро ба сомон расонида, дар шаби фарорасии чилла дастархони идонаи пур аз меваҳои тару хушк, мағзу мавиз (очил) ва тарбузу харбузаро боз мекунанд [17, с. 235]. Ин неъматҳои табиатро бо орзуву ниятҳои нек истеъмол карда, аз худованд дар қорҳои деҳқонияшон баракату фаровониро дархост менамоянд.

Шаби Ялдо ба замони байни ғуруби офтоб, аз 21 декабр – охири рӯзи тирамоҳ, ба тақвими суннатӣ (30-юми Озармоҳ), то баромадани офтоб – нахустин рӯзи зимистон (1-уми моҳи Дай) рабт

дорад. Ин шаб дарозтарин ва ториктарин шаби сол буда, баъд аз он дарозии рӯз бештар ва шаб кӯтоҳтар мешавад.

Ин ҳодисаи табииро дар илми нучум бо ибораҳои “инкилоби зимистонӣ”, “инкилоби шиттавӣ”, “инкилоби зимистонаи офтоб” ва “зимистони астрономӣ” ёд мекунам. Дар ин вақт офтоб мувофиқи эклиптика аз нуктаи ҷанубтарини он, ки дараҷаи 23°27’-ро дорост, мегузарад ва рӯзи аз ҳама кӯтоҳу шаби дарозтарин ба вучуд меоянд. Ҳар сол замони инкилоби мазкур ба монанди лаҳзаи эътидоли шабу рӯз тағйир меёбад [12, с. 17]

Ниёғони мо, ки дар даврони хеле қадим ба кишоварзию боғдорӣ ва чорподорӣ шуғл доштанд, корҳои саҳроӣ ва мавсимии худро дар асоси гардиши офтоб, ҷойивазкунии сайёраҳо ва ҳодисаҳои дигари фенологӣ пеш мебарданд. Онҳо тибқи мушоҳидаҳо ва таҷрибаҳои ҷаҳонишӯро худ рӯз ва шаби дарозтарини сол ва эътидолҳои баҳорию тирамоҳиро дарёфта буданд. Ба муносибати ҳар як гардиши хуршед, баробаршавии шабу рӯзҳо ва инкилобҳои тобистонаи зимистонаи офтоб эронӣни бостон ҷашну маросимҳоро баргузор мекарданд, ки ифодагари орзуи омон, рамзҳои тандурустию баракату фаровонӣ будаанд. Ҳамин тарик, ҷашни Наврӯз марбут ба замони эътидоли баҳорӣ, Меҳргон ба эътидоли тирамоҳӣ, Тиргон ба инкилоби тобистона ё худ рӯзи дарозтарини сол ва Ялдо ба инкилоби зимистонаи офтоб пайвандӣ доранд.

Яке аз сарчашмаҳои хаттии қадимтарин асари паҳлави «Бундаҳишн» мебошад, ки дар он роҷеъ ба ин ҳодисаҳои табиат сухан рафтааст. Дар ин асар ҳам дар бораи эътидолҳо ва ҳам инкилобҳои Офтоб ишораҳо вучуд дорад. Чунончи, «аз Мадйушамгоҳ, ки моҳи Тири баҳизагист (ба) рӯзи Хур, то Мадёргоҳ, ки моҳи Дайи баҳизагист, (ба) рӯзи Баҳром, рӯз коҳад, шаб афзояд...». Инчунин «баландтарин шаби зимистонӣ ду баробари кӯтоҳтарин (шаби) тобистонӣ аст» [6, с. 93].

Ба аҳли илму фарҳанг маълум аст, ки қабл аз дини ислом ва кеши зардуштӣ ниёғони мо – тоҷикону эронӣҳо пайрави ойини меҳрпарастӣ ё худ митраизм будаанд. Дар сарчашмаҳои таърихӣ адабӣ ва фарҳангӣ роҷеъ ба унсурҳои боқимондаи ин ойин ишораҳо мавҷуданд, ки аз назари устурашиносону муаррихон ва диншиносон дур намондаанд. Маросими шаби Ялдо ба мисли ҷашни Меҳргон марбут ба ойини меҳрпарастӣ мебошад.

Меҳр дар Авесто дар шакли *Митра* омада, эзади фурӯғу рӯшноӣ ва паймоншиносӣ садоқат аст. Дар замонҳои хеле қадим, ки қавмҳои ориёӣ ойини митраизм ё меҳрпарастӣ доштаанд, Митра ҳамчун худои осмони пурнур парастӣ мешуд ва язони бузургу муқтадир ба шумор мерафт. Ӯ дар бисёр мавридҳо дар паҳлуи Ахура Маздо зикр ва ситоиш мегардад, ки нишоне аз эзади қавӣ будани ӯст. Ба вижа дар «Меҳр-яшт» ба ин маънӣ омадааст: «Бад-он хангом ки ман Меҳри фарохчарогоҳро ҳастӣ бахшидам, ӯро дар ситоиш ва барзандагии ниёиш, баробар бо худ, ки Ахура Маздоям – биофаридам» [1, с. 250].

Пас аз зуҳури Зардушт ва пайдоиши кеши маздоясноӣ ё худ зардуштӣ мавқеи ӯ батадриҷ таназзул меёбад. Яъне аз мақоми худованди офаридгору пурқудрат ба эзади иҷрогар табдил меёбад.

Бисёр сифатҳои афрӯзаҳои Меҳр ба худои ягонаи офаридгори зардушті – Ахура Маздо ва қисман ба эздони дигар ба монанди Баҳрому Суруш, Хвара ва Рашн нисбат дода мешаванд.

Мувофиқи тақвими суннати эронӣ шаби 30-юми моҳи Озар [21-уми декабр] рӯзи таваллуди Меҳр мебошад, зеро аз ҳамин вақт сар карда, рӯзҳо дарозтар ва тобиши офтоб бештар мегардад. Шаби ин рӯзро эронӣ «ялдо» меномиданд ва бахшида ба ҳамин падидаи табиӣ шабнишиниҳо барпо мекарданд. Вожаи «ялдо» аз забони сурёни гирифта шуда, маънои валодат ё таваллудро дорад. Яъне дар ин шаби дарозтарини сол Меҳр таваллуд шудааст, чун ӯ эзади рушноӣ ва фурӯг буд, аз ҳамон замони зода шудани ӯ рӯзҳо ба дарозшавӣ сар мекунанд. Оид ба макон ва наҳваи таваллуди Митра ақидаҳо гуногунанд. Мутобиқи асотири халқҳои аврупои меҳрпараст Митра аз тахтасанге таваллуд шудааст, аммо дар устураҳои меҳрпарастони румӣ ӯ аз гули нилуфар ба дунё омадааст. Дар асотир ва боварҳои қадимаи эронӣ гуфта шудааст, ки Митра аз нуре, ки аз паси кӯҳҳои Албурз меояд, мутаваллид гаштааст. Эронӣ қадим дар шаби Ялдо ба домани ин кӯҳ мерафтаанд, то ки субҳ шафақи сурхро ҳамчун намоди таваллуди Меҳро мушоҳида намоянд.

Муҳаққиқи эронӣ Хусрави Кулизода дар фарҳангномаи худ оид ба таваллуд шудани Меҳр чунин овардааст: «Меҳр аз тахтасанге, ки дар канори рӯдхона, зери сояи дарахти анҷир қарор дошт, зода шуд ва ҳангоми таваллуд дар як даст машъале фурӯзон ва дар дасти дигар ҳанҷаре дорад. Машъал нишонаи нуре аст, ки ба аъмоқи торикӣ нур метобад ва ҳанҷар нишонаи силоҳе, ки бо он говро мекушад. Меҳр ибтидо аз баргҳои анҷир барои худ ҷомае сохт ва сипас бар он шуд, бар мавҷудоте, ки пеш аз худаш офарида шуда буданд, чира гардад... Макони Меҳр болои кӯҳи Албурз аст. Ӯ бар тан зиреҳи заррин ва бар дӯш сипари симин ва дар даст гурзе гарон дорад. Бар гардунаи минуии бо ситораҳо муннақаш, бо ҷаҳор аспӣ сафеди намиранда, ки наълҳои заррин ва симин доранд, савор аст» [20, с. 395-397].

Бояд гуфт, ки роҷеъ ба таваллуди Митра ва Хуршед дар шаби Ялдо миёни донишмандон афкори гуногун ироа шудаанд. Ин масъала ба монанди айнияти Хуршед бо Митра печида аст. Бархе бар ин ақидаанд, ки дар шаби дарозтарин Хуршед (офтоб) таваллуд мешавад. Гурӯҳи дигари олимони ҷонибдори он ақидаанд, ки шаби Ялдо замони зода шудани Митра, шаби таваллуди нуру рӯшноӣ аст. Мо низ андешаҳои олимони баъдиро ҷонибдорӣ карда, ин шабро шаби таваллуди Митра (Меҳр) медонем. Хуршед ҳеҷ гоҳ намемирад ва нопадид ҳам намешавад, аммо рӯшноӣ пас аз эътидоли тирамоҳӣ (22 сентябр) тадриҷан коҳиш меёбад ва дар шаби дарозтарин рӯшноӣ ба андозаи камтарини сол мерасад. Аз рӯзи якуми Даймоҳ (чиллаи калон) сар карда, рӯзу рӯшноӣ тавлиди бештаре меёбанд.

Бинобар додаҳои ойини меҳрпарастӣ, дар шаби Ялдо Митра таваллуд мешавад ва аммо тибқи боварҳои зардушті дар ин шаб Хуршед зода мешавад. Пас аз он ки митраизм дар Эрон бостон макоми худро ба зардуштия дод, бисёр ақоиди меҳрпарастӣ ба боварҳои зардушті табдил ёфтанд ва ё омехта шудаанд.

Абӯрайҳони Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» ҳарчанд номи Ялдоро наовардааст, аммо онро, азбаски дар охири моҳи Озар барпо мешуд,

бо номи «Озарчашн» чунин ишорат кардааст: «Ва ин ид дар қадим оғози зимистон буда ва дар ин ид оташҳои бузург дар хонаҳо меафрӯхтанд ва ибодати худованду ситоиши ӯро зиёд менамуданд. Ва барои сарфи ғизо ва дигар шодмониҳо гирди ҳам чамъ меомаданд» [4, с. 241]. Пас аз моҳи Озар Даймоҳ мебарояд, ки онро инчунин «Хурмоҳ» ва рӯзи аввали онро «Хуррамрӯз» меномиданд. Берунӣ ба он ишора карда, гуфтааст: «Ва ин рӯзу ин моҳ ҳарду ба номи ҳудои таоло, ки Хурмузд аст, номида шуда...» [4, с. 146].

Муҳаққиқи ҷашнҳои эронӣ Парвиз Рачабӣ ба ин нукта тавачҷуҳ намуфта, шарҳ медиҳад, ки маънои Хурмоҳ моҳи Хуршед, моҳи офтоб гуфтагӣ аст, ки киноя аз Митра мебошад [17, с. 241].

Дар замони роиҷ будани кеши зардуштӣ номи он моҳро Хурмузд номидаанд. Ва вожаи Дай низ дар забони авестой дар шакли «датуш», дар пахлави – «датар» ва дар форсии нав – «додор» омадааст, ки сифати Ахура Маздост ва маънои офаридгор, ҳудоро дорад. Бубинед, ки ин моҳ одӣ нест, моҳи худоён, Дай – додору офаридгор, Хурмузд, Хур мебошад. Ин далел моро ба устураҳои қадимтарин мебарад, ки дар ин моҳ ҳудои нуру рушноӣ таваллуд шудааст.

Зайниддин Маҳмуди Гардезӣ рӯзи якуми Даймоҳро “иди хӯра” номидааст. «Андар ин рӯз ҷашни хурарӯз бувад. Ва ин моҳи дай ба наздики муғон моҳи Худой аст ва аввал рӯзи ӯро ҳам ба номи ӯ хонанд ва ин рӯзро саҳт муборак доранд ва навад рӯз низ гуяндаш, ки аз ин рӯз то навад рӯз Наврӯз бувад» [8, с. 277].

Дар «Бурҳони қотей» вожаи *ялдо* ба маънои шаби аввали зимистон, охири пойиз омадааст, ки он дарозтарин шабҳост ва офтоб ба бурҷи ҷадӣ таҳвил мекунад. Муҳаммад Ҳусайни Бурҳон ин шабро “бағоят шум ва наҳсу номуборак” хондааст [7, с. 219]. Ҳамин гуна дигар луғатномаҳои асрҳои охир вожаи ялдоро ба маънои шаби дарозтарин шарҳ додаанд.

Мардум муътақид буданд, ки пас аз шаби Чилла – Ялдо зимистони ҳақиқӣ сар мешавад ва муборизаи сардиву гармӣ ва нуру зулмот шурӯъ мегардад. Тибқи асотиру ақоиди бостонӣ, замони ҳукмронии девону маҳлуқони аҳриман сар шуда, то ба Наврӯз идома меёбад [5, с. 90]. Ҷашни Сада авҷи задухӯрдҳо аст, пас аз оташафрӯзӣ гармиҳо оғоз шуда, лашкари аҳриманӣ рӯ ба ҳазимат мениҳанд ва пас аз фарорасии Наврӯз давраи салтанати офаридаҳои ахурай оғоз мешавад. Тазодди Наврӯзу Ялдоро Шайх Саъдӣ низ дар байте ишора кардааст:

Назар ба рӯйи ту ҳар бомдод Наврӯзест,
Шаби фироқи ту ҳар шаб, ки ҳаст, Ялдоест.

Эронӣҳои бостон барои ин ки шаби Ялдоро ба рағми Аҳримани бадкуниш ба хушӣ бигзаронанд, охири бозмондаҳои меваҳои поизиро чамъ мекарданд ва бар хон мениҳоданд ва гоҳ то субҳ шабзиндадорӣ мекарданд ва дар воқеъ ин маязду фидяро нисори Ахуромаздо мекарданд. Ин хони мева дар воқеъ шугун дошт ва зимистонро пурбаракат мегардонид. Маросими шаби чилла, ки ҳанӯз дар бисёре аз нуқоти Эрон побарҷост, ёдгори ин расми қадим аст [10, с. 417].

Имрӯзо дар бисёр устонҳои Эрон шаби дарозтарини солро бо номи шаби Ялдо муаррифӣ мекунанд ва дар ин шаб ғизоҳои махсус тановул карда, амалу одатҳои суннатиро анҷом медиҳанд. Дар рӯи суфраи маросими Ялдо меваҳои сурхранги себ, анор, ангур ва қанду мағзу мавиз мегузоранд. Яке аз неъматҳои шартии ин дастархони ҷашнӣ тарбуз ё ба қавли худи эрониҳо – *ҳиндувона* аст. Аз таомҳо аз шир, биринҷ ва гӯшти мурғ таҳияшуда бештар тановул мегардад, ки аксаран ранги сафед, зард ва ё сурх доранд. Албатта ҳар як мева ё ғизо, ки дар суфраи маросимӣ ниҳода мешавад, рамзи хоссеро ифода мекунанд. Чунончи, тарбуз, ки дарунаш сурх, ё анор, ки аз донаҳои сурх иборат аст. Яъне ранги сурху арғувонӣ вижаи Митра ба ҳисоб меравад. Ғизоҳо ва ашёи сафед дар ин оӣин рамзи покию бегуноҳӣ, оромӣ ва сулҳу субот мебошанд.

Рӯи суфра гузоштани меваҳои хушқу тар дар даврони бостон шояд моҳияти пешкаш кардан ба худоёнро дошт, ки баъдҳо мазмуни рамзӣ гирифта, ифодагари файзу баракат, фаровонӣ ва фархундагӣ шуд.

Дар бисёр манотиқи Эрон, ба монанди тоҷикон, мардум зимистонро ба ду чилла: бузург ва кӯчак ҷудо мекунанд ва шаби нахустини чиллаи бузургро ба шаби Ялдо баробар медонанд. Аз ин хотир, таъбири «шаби чилла» низ дар гуфтори мардум роиҷ аст.

Мардуми устони Хуросон дар ин шаби муқаддас бедор мемонанд ва ба ибодату қироати Қуръони маҷид мепардозанд. Дар бисёр деҳаҳо ҷавонон қиссаҳои, шохномаҳои ва саргармиҳои дигаре чун фолкушӣ, чистонбӣ, шеърҳои барпо мекунанд. Бурдани ҳадя ба арӯс бо унвони «Шаби чилла» аз дигар маросимҳои шаби Ялдо дар ҷануби устони Хуросон аст. Дар ин шаб барои духтароне, ки ба тозагӣ номзад шудаанд, аз тарафи хонаводаи домод ҳадяҳо фиристода мешаванд ва хонаводаҳои арӯсу домод даври ҳам ҷамъ мешаванд.

Хулоса, дар аксари устонҳои Эрон имрӯз ин ҷашни бостонӣ боқӣ мондааст ва мардум бо суфраи маросимӣ ва, махсусан гузоштан ва тановули тарбуз [ҳиндувона] ва анвои меваҳои тару хушқ ин шабро пазирай мекунанд. Баъзе муҳаққиқон, масалан, Ризо Ғиёсодӣ, Ҳасани Зиндадил ва ҷанде дигар, тарбузро намод ё рамзи хуршед шумурдаанд, ки хангоми тулӯ ва ғуруб сурхранг мешавад [11, с. 12, 39, 111]. Ба андешаи мо, чун ин шаб замони таваллуди Меҳр аст ва ранги рамзии Меҳр низ сурху арғувонӣ аст, дар ин маросим тарбуз рамзи батн мебошад, ки дар он Митра ҷойгир шудааст. Маҳз дар ин шаб ӯ таваллуд мешавад.

Маълум аст, ки дини митраизм дар замони ҳукумати ашкониён аз сарзамини Эрони бузург ба Рум ва кишварҳои Балкану романизабони Аврупо роҳ ёфтааст. То ба асри 4-и мелодӣ дар Империяи Рум ва баъзе мамлакатҳои аврупоӣ дини митраизм ҷорӣ будааст ва пасон масеҳият ҷойи онро ишғол мекунанд. Дар ин мамлакатҳо рӯзи 25-уми декабрро ҳамчун зодрӯзи Митра ҷашн мегирифтанд, шамъ меафрӯхтанд ва шабнишиниҳо барпо мекарданд. Дар ҳоле ки зодрӯзи Исои Масеҳ 6-уми январ таҷлил мешуд. Чун масеҳият ҷойгузини митраизм дар империяи Рум ғашт, мардум шабнишиниҳои зодрӯзи Митраро идома медоданд. Аз ин сабаб рӯҳониёни масеҳиро амр карданд, ки рӯзи таваллуди Исоро 25-уми декабр эълон кунанд ва таҷлил намоянд. Ҳамин тавр шаби Ялдо дар

кишварҳои аврупоӣ ба ҷашни Мелод ё худ зодрӯзи Исои Масех таъдир ёфт ва то ба имрӯз идома дорад.

Ҷашни шаби Ялдо дар кишварҳои Аврупо ва Амрико бо номҳои *Кристинмас* (Christmas) дар байни англисзабонҳо, *Ноэл* (Noel) ба забони олмонӣ, *Наталис Сол инвиктус* (Natalis Sol Invictus) ба латинӣ ва *Рождество* ба русӣ маъруф мебошад, ки ҳамагӣ маънои мелодро ифода мекунанд.

Дар кишварҳои масеҳикешӣ Аврупо дар шаби ҷашни Мелод ҳоло ҳам шамъ рӯшан мекунанд ва он се ҳафта фурӯзон мекӯнад. Шамъгузорӣ ёде аз эзади фурӯғу рушноӣ Митра мебошад. Дарахти сарв низ ҳамчун рамзи ҳаёти абадӣ аз митраизм ба масеҳият гузаштааст. Ҷи тавре ки муҳаққиқон собит кардаанд, меҳрпарастӣ ба масеҳият хеле назаррас аст, зеро дар бовару эътиқод, маросим ва ақоиди масеҳӣ унсурҳои зиёди меҳрпарастиро хеле возеҳ мушоҳида менамояд. Барои намуна ҳаминро зикр кардан ба маврид аст, ки рӯзи ибодати масеҳӣ, ки якшанбе аст дар латинӣ *Sunday* ном дошт, ки маъноаш «рӯзи офтоб» мебошад. Ё худ гумбазҳои заррини калисоҳои масеҳӣ, дар митроизм ҷой доштанд, ки инъикоси нурҳои офтоб ва ё рамзи эзад Меҳр мебошанд.

«Бобои барфӣ дар иди арча бо қулоҳу либоси мӯбадони митраизм зоҳир мешавад. Дарахти арча ва ситораи болои он, ки дар соли нав оро дода мешавад, ёдгори аз ойини меҳрпарастӣ, ки дар сангниграи Тахти Ҷамшед ба шакли сарви ориёӣ дида мешавад» [22, с. 307].

Аз ин лиҳоз, ҷашни Соли нави мелодӣ барои тоҷикон бегона нест. Решаҳои ин ҷашни ҷаҳонӣ ба асотирҳои ойини ниёгони тоҷикон – ориёӣҳои меҳрпараст пайванд буда, дар фарҳанги мардуми тоҷик ханӯз ҳам боқимондаҳои тақвими меҳрпарастӣ бо номи чиллаҳо ба назар мерасанд.

Чиллашуморӣ аз тақвимиҳои суннати мардуми тоҷик мебошад. Имрӯзҳо он аз истифода баромада бошад ҳам, пораҳои ҷудогонаи тақвими мазкур дар гуфтори мардум, махсусан, ашхоси калонсол мушоҳида мешаванд ва барои ифодаи ҳисоби моҳову фаслҳои сол қисман хидмат мекунанд. Мувофиқи ин гоҳшуморӣ сол аз чиллаи калони чилрӯза, аз рӯзи кӯтоҳтарин (21 декабр) оғоз мешавад. Пас аз поён ёфтани чиллаи калон чиллаи хурд фаро мерасад ва он 20 рӯз давом меёбад. Баъд аз анҷоми чиллаи хурд давраҳои «ҳаҷдаҳи бузқуш» (18-рӯза) ва «дувоздаҳи кавги рав» (12-рӯза) меоянд ва дар поёни онҳо ҷашни Наврӯз фаро мерасад. Дар гузашта чиллаҳои баҳор, тобистон ва тирамоҳ низ роиҷ будаанд, аммо ҳоло аз истифода баромадаанд, танҳо дар гуфтори мардум номашон боқӣ мондааст.

Бинобар маълумоти Р. Аҳмадов, мардуми тоҷик аз замонҳои қадим зимистонро ба се қисм: Чиллаи калон, Чиллаи хурд ва моҳи Ҳут тақсим карда буданд. Моҳи Ҳут ба Аҷуз, Ақсу Наҳс низ ҷудо мешуд. Чиллаҳо ва Аҷузу Ақсу Наҳс, ки зимистонро ташкил медоданд, махлуқони воҳимаангез, намояндагони торикию ҷаҳолат – Аҳриман ба шумор мерафтанд. Наврӯз, ки баъди зимистон меомад, рамзи пирӯзии қувваи некӣ (Аҳурамаздо) бар бадӣ (Аҳриман) ҳисоб меёфт. Ҳамин тавр, равшанӣ рамзи хубию хушнудӣ ва сиёҳӣ рамзи қувваҳои нопоку зишт қарор гирифтааст [3, с. 395].

Дар байни мардуми Рашту Дарвоз чиллаҳо бо тақвимҳои дигар, аз он ҷумла, «Офтоб дар мард» ё гоҳшуморӣ аз рӯи аъзои бадани инсон омехта шудаанд. Ба андешаи онҳо, ҳисоби чилла аз чиллаи калони 40-рӯза оғоз шуда, пас аз он давраи даҳрӯза – *чиллабача* меомад. Сипас *ҳути Охуни Мулло Хошок* сар мешуд, ки 39-40 рӯзро дар бар мегирифт. Дар баъзе деҳаҳо чиллаи мазкурро ба қисмҳои бадани инсон панҷрӯзию даҳрӯзӣ тақсим мекарданд ва баъд аз поёни он Наврӯзро ҷашн мегирифтанд. Се моҳи баҳор (март, апрел ва май)-ро ба чиллаи баҳор ва 5 давраи даҳрӯза тақсим намуда, мардуми маҳаллӣ дар ҳар қадам ба корҳои муайян даст мезаданд. Чиллаи тобистонро давраи авҷи корҳои тобистонӣ меҳисобиданд [19, с. 186].

Сокинони деҳоти водии Қаротегин барои муайян кардани эътидолҳо ва инқилоби тобистонӣ зимистонӣ қуллаҳои кӯҳ ва харсангҳоро нишона карда буданд. Онҳо аз нуқтаҳои муайяни деҳа истода, дар паси қадам қулла ғуруб кардани офтобро мушоҳида мекарданд. Масалан, «дар давоми моҳи аввали тирамоҳ офтоб дар қуллаи Пушти Говсанг ғуруб мекард, дар давоми моҳи дувум дар паси замини Мулло Хоча ва дар моҳи охири тирамоҳ дар пушти баландии Сари Камч. Он гоҳ тирамоҳ тамомшуда ҳисоб меёфт ва замони инқилоби зимистона фаро мерасид. Ин давраро «афтов гашти зимистун» меномиданд, яъне гардиши офтоб ба зимистон. Дар ин нуқта офтоб, гӯё, 7 рӯз таваққуф мекардааст, мутобиқи боварҳо, вай сусту «вечунай» (яъне «бе ҷон аст»), меғуфтанд [14, с. 160].

Дар Мастҷоҳ даромади чиллаи зимистонро *рӯзбеҳ* меномиданд, зеро рӯзҳо ба дарозшавӣ оғоз мекунанд. Баръакси ин даромади чиллаи тобистонро (пас аз инқилоби тобистонӣ, 22 июн) *рӯзбад* ном гузошта буданд, ҷунки рӯзҳо тадриҷан коҳиш меёфтанд.

Бояд ёдовар шуд, ки рӯзҳои аз 19-ум то 21-уми декабрро дар баъзе маҳаллҳо *офтобдархона* меғоянд ва тибқи боварҳо дар ин айём коридани зироатҳо мумкин набудааст.

Дар фарҳанги мардуми тоҷик низ баъзе расму одат ва боварҳои маъмуланд, ки ба ойини меҳрпарастӣ ва ҷашни Ялдо пайвандӣ доранд. Ҷунончи, дар Бадахшони Тоҷикистон, дар ноҳияи Ишкошим, мардум тақрибан дар рӯзҳои 22-25 декабр иде доштанд, ки ба хоҳири фарорасии чилла барпо мекарданд. Онҳо аз кӯҳистон шоҳи арча оварда, дар хонаҳо ба сутун ё девор ҳалонида мегузоштанд. Аз хамир бозичаҳо сохта, ба шоҳҳои он меовехтанд. Ин бозичаҳо бо тутмавизу донаку чормағз омехта буданд. Ва танҳо пас аз ид онҳоро барои хӯрдан ба кӯдакон меоданд. Барои ид аз ҷӯби арча оташ афрӯхта, як навъ ғизои ҳалвомонанд – бат мепухтанд. Ҷӯбҳои арчаро хушк карда, дар рӯзи ид алав мекарданд.

Анъанаи аз хамир бозичаҳо соختан дар ин рӯзҳои Даймоҳ аз даврони қадим боқӣ мондааст. Ҷунончи, Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» ҳикоят мекунад, ки «рӯзи понздаҳуми ин моҳ “рӯзи дайбамеҳр” аст, ки онро “дайбагон” гӯянд. Ва аз хамир, ё аз гил шахсеро ба ҳайкали инсонӣ месозанд ва дар роҳраву долони хонаҳо мегузоранд, вале ин кор аз замони қадим дар хонаи подшоҳон истеъмол намешудааст...» [4, с. 247].

Дар ноҳияи Дарвоз то солҳои 1980-ум анъанаи қадимае байни мардум роҷ буд, ки онро ба истилоҳи маҳаллӣ *шави чилла* меғуфтанд.

Тибқи навиштаи фолклоршинос Абдуфатох Аминов, ки рочез ба шаби чилла мардуми Дарвоз ривоятҳо бофта будаанд ва чорпои хурдиро ҳам қурбон мекардаанд. Ҷ аз шахси куҳансол Дод Солеҳов, (соли тав. 1924), истиқоматкунандаи деҳаи Зинги ҷамоати дехоти Қалъаи Хумб дар бораи таҷлили шаби чилла чунин иттилоъ овардааст:

«Шави чилла оғоз ва ё саршавии мавсими фасли зимистон мебошад. Яъне тақвими минтақавӣ мо маҳз аз ҳамин шаб оғоз мешавад. Шаби чилла шаби дарозтарини сол аст, ки дар як сол ҳамагӣ як бор ба вучуд меояд. Онро мардумони қадим «шави ялдо» ҳам мегуфтанд. Ялдо ҷӣ маъно дорад, намедонам, аммо бобоҳоямон мегуфтанд, ки бо супориши шайтон дар ҳамин шаб офтоба деу алмастиҳо медузданд, агар шабзиндадорӣ карда, худоиву садақа накуни, офтоба сар намедиханд. Барои ҳамин, мо дар як хона ё масҷид ҷамъ шуда, дар «шаби чилла» шабзиндадорӣ мекардем. Зиндагии мардуми кӯҳистон, ҳамааш ба гармии офтоб вобаста аст.

Солҳои пештар бо маслиҳати калонҳо пул ҷамъ карда, ягон буз ё гӯсфанд мехаридем. Бегоҳии шаби чилла чорвора забҳ карда, ягон таом, маъмулан шӯрбо мепухтем. Аз шӯрбои пухташуда, сараввал ба хонаҳои камбағалҳо равон мекардем. Боқимондаашро мӯйсафедоне, ки дар шаби чилла то саҳар менишастанд, меҳӯрданд. Маъмулан баъди намози шом хӯроки худоиро меҳӯрданд. Пас аз хӯрок домоллои маҳалла аз «Қуръони карим» оятҳо хонда, аз даргоҳи худованд талаб мекард, ки ҳар ҷи зудтар торикию сардӣ ба охир расида, мардум аз зулми қувваҳои шайтонӣ раҳой ёбанд. Сипас то намози хуфтан суҳбатҳо дар мавзӯҳои гуногуни вобаста ба маҳал, кишту кор, пода, ободии маҳалла идома меёфт. Баъд аз хондани намози хуфтан ҳам ду рақъат намози дигар маҳсус ба арвоҳи гузаштагонӣ деҳа ва баракати сол хонда шуда, дар ҳаққи бузургон дуоҳо мекардем. Ҳамин тарик, мардони калонсол ва мӯйсафедон то намози бомдод хоб нарафта, шабзиндадорӣ мекардаанд» [2, с. 145].

Дар хотираҳо ва одоби русии шаби чилла бозмондаҳои ақоиди Эрони бостонро мушоҳида мекунем. Чунончи, мардум оятҳо хонда, аз даргоҳи худованд талаб мекард, ки ҳар ҷи зудтар торикию сардӣ ба охир расида, мардум аз зулми қувваҳои шайтонӣ раҳой ёбанд. Ин ҷо қувваҳои шайтонӣ ҳамон неруҳои аҳриманӣ мебошанд, ки болотар тавсифу тасвир намудем, яъне муборизаи қувваҳои некию бадӣ, сардию гармӣ ва рӯшноию ториқӣ.

Д. Солеҳов рочез ба рӯшан будани хонаҳо дар шаби чилларо таъкид карда, мегӯяд: «Дар ин шаб ҷароғу фонусҳоро аз хонаҳо оварда, масҷид ё хонае, ки «шаби чилла» дар он ҷо қайд мешуд, дармегирондем. Ҳатман шаб бояд мисли рӯз равшан мешуд, то ин ки ториқӣ ё набудани офтоб эҳсос нашавад. Дар ҳавлии масҷид ҳам гулхан мегирондем. Бо навбат то саҳар кам-кам ҳезум мепартофтем, то ин ки алов хомӯш нашавад. Ҳамон шаб дар хонаҳо ҳам ҳама мардуми деҳа то саҳара ҷароғошона хомӯш намекарданд.

Дар ин шаб мо аслан бо суҳбат, нақлу ривоят ва қиссахониҳо шабро рӯз мекардем. Қиссаҳо ҳам аз ашъори шоирони халқӣ ва шоирони классик, ба монанди Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Носири Хусрав, ки мазмунҳои динию мазҳабӣ доштанд, хонда мешуданд. Мақсади асосӣ

кӯтоҳ кардани шаб буд. Бобоҳоямон мегуфтанд, ки чӣ қадар, ки дар ҳамин шаб хурсандӣ кунӣ ҳамон қадар хуб аст. Чунки қувваҳои шайтонӣ шарм медоранд ва мегӯянд, ки «ин одамизод ай торикӣ ҳам наметарсидаӣ ва ай изошона офтова зуд озод мекадиян». Ҳатто вақте, ки қиссаҳои монда мешуданд, то дамгиришона барои хурсандӣ мо баъзан латифагӯӣ ҳам мекадем. Хулоса то вақти намози бомдод менишастем. Баъди хондани намози бомдод ҳар кас ба хонаи худаш мерафт» [2, с. 145].

Чунин анъанайи шабнишинӣ дар шаби фарорасии чилла дар дигар манотиқи Тоҷикистон ҳам роиҷ буд ва қисман ҳоло ҳам идома дорад. Дар кӯҳистони Кӯлоб мардон дар шаби чилла ҳам шуда, таоми қурутӯб ташкил мекарданд ва пас аз таом достонсароӣ аз ҳамосаи “Гӯрғули” оғоз мешуд ва то саҳар идома мекард. Мардум дар ин шаб дастархон густурда, дар миёни меваҳои хушқу тар, тарбузро рӯйи лаган мегузоранд ва пас аз хӯрдани хӯрок, тарбузро дупора мекунанд, ки рамзи офтобро дорад: сурху доирашакл.

Дар Ҳисор, бино бар нақли қуҳансолон, дар гузашта шаби чилларо махсус пазиро мешуданд, ҳатто мегуфтанд, ки дар ин шаб тарбуз хӯрдан савоб аст.

Дар шаҳри Хучанд ва атрофи он шаби Ялдорӣ бо истилоҳи мардумии *чилладаро* ва анҷоми чиллаи калонро *чиллабаро* ифода мекарданд. Мардуми Хучанд *чиллаи деҳқон*, *чиллаи косиб*, *чиллаи ҷӯнон* барин ибораҳо то кунун ном мебаранд [16, с. 242].

Аз ойини меҳрпарастӣ то имрӯз унсурҳои зиёди фарҳангӣ, одоби русум ва бовару эътиқод боқӣ мондаанд. Расми чилладорӣ тифл низ аз ойини меҳрпарастӣ сарчашма мегирад, зеро мутобиқи ақидаҳо, Меҳр баъди таваллуд шуданаш чил рӯз дар зери ғор нишаста, дар охири чилла берун меояд ва мардум аз падидаи омадани Меҳр чашни Садаро барпо мекарданд.

Маросими дигари эътиқодии тоҷикону халқҳои дигари эронитабор нукчагузорӣ ва шамъафрӯзӣ ба хотири арвоҳи фавтидагон мебошад, ки он ҳам бешубҳа ба ёди Митра – ҳамчун рамзи нуру рӯшонӣ баргузор мешудааст. Инчунин тоҷикон дар хонаи шахси фавтида то чил рӯз шамъ рӯшан мекунанд [дар шароити имрӯза чароғаки барқиро фурузон мегузоранд], дар Бадахшон имрӯзҳо низ маросими чароғрӯшан роиҷ аст, ки решаҳои он ба ойини бостонии митраизм рафта мерасад.

Муқоисаи одоби русуми шаби Чилла – Ялдо нишон медиҳад, ки таҷлили он дар байни мардуми кишварҳои форсиабон бо умумиятҳои зиёд, шеваи ба ҳам монанд ва муштарақ сурат мегирад. Масалан, шабзиндадорӣ намудан, ибодат кардан, рӯйи дастархони шаби Чилла ниҳодани тарбуз, анор ва меваҳои дигари маҳаллӣ, бо мақсаду нияти баракати қорҳои кишоварзӣ ва осоиши рӯзгор амалҳои муайянро иҷро кардан ва ғайра. Мардумони эронитабор ҳамарӯзӣ ин шабро поёни фасли тирамоҳ (пойиз) ва оғози айёми зимистон мешуморанд. Як эътиқоди дигари ҳамсон иҷтиноб ва ё худдорӣ варзидан аз баъзе амалҳо мебошад. Чунончи, дар байни тоҷикон рӯзҳои аз 19-ум то 21-уми декабрро *офтобдархона* меноманд ва дар ин айём қоридани зироатҳо мумкин нест. Дар шаҳри Ардабили Эрон дар

ин шаб набояд касе ба сафар биравад, чун то соли оянда дар сафар хоҳад буд [11, с. 12].

Дар солҳои охир таҷлили шаби Ялдо дар ҷумҳури ба ҳайси шаби дарозтарини сол ва фарорасии чиллаи калон ба мушоҳида мерасад. Чунончи, дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд ва Истаравшан аҳли фарҳанг аз ин расми неки ниёгон ёдоварӣ мекунанд. Дастархони шаби чилларо боз карда, рӯи он тарбузу анор – ҳамчун унсурҳои асосӣ ва рамзии Ялдоро мегузоранд. Маҳфили шеърӣ тарона ва савту навои мусиқӣ барпо мекунанд.

Ин гуна намунаҳо дар фарҳанги мардумони тоҷик ва дигар халқу қавмҳои эронитабар кам нестанд, ки моро ба ҳамдигар мепаиванданд.

Адабиёт

1. Авесто / тарҷумаи Ҷ. Дӯстхоҳ. – Душанбе: Қонуният, 2001. – 792 с.
2. Аминов, А. Чилланишинӣ ё шаби чилла дар ноҳияи Дарвоз // Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик / мурағиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2020. Шумораи 9. – С. 141-148.
3. Аҳмадов, Р. Фолклори маросимҳои мавсимии тоҷикони Осиёи Марказӣ. – Душанбе: Дониш, 2007. – 466 с.
4. Берунӣ, А. Осор-ул-боқия. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
5. Бойс, М. Зороастрийцы: Верование и обычаи / пер. с англ. И.М. Стеблин-Каменского. – Москва: Наука, 1987. – 304 с.
6. Бундаҳиш / Фарнбағ Додағӣ. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 196 с.
7. Бурҳон, М. Бурҳони қотей. – Душанбе: Адиб, 2014. – Ҷилди 3. – 400 с.
8. Гардезӣ, А. Зайн-ул-аҳбор / муҳаррир ва муаллифи таълиқот Р. Ризозода. Ба ҳағти кириллӣ баргардонӣ Қ. Рустам.– Душанбе: Бухоро, 2014. – 416 с.
9. Ғиёсуддин, М. Ғиёс-ул-луғот / таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров. – Душанбе: Адиб, 1988. – Ҷ. 2. – 416 с.
10. Ёҳаққӣ, М. Фарҳанги асотир ва дostonвораҳо дар адабиёти форсӣ / таҳия ва шарҳу тавзеҳоти Р.Ваҳҳоб. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 834 с.
11. Зиндадил, Ҳ. Маросими ақвоми эронӣ. – Техрон: Корвони чаҳонгардӣ, 1387. – 136 с.
12. Кузнецов, А. Зимнее солнцестояние // Небосвод. – 2013. – №12. – С. 17-19.
13. Разӣ, Ҳ. Чашнҳои Эрони бостон. – Техрон, 1371. – 796 с.
14. Раҳимов, М. Земледелия таджиков бассейна р. Хингоу в дореволюционный период. – Сталинабад: Издательство АН Тадж. ССР, 1957. – 224 с.
15. Раҳимӣ, Д. Наврӯз, Меҳргон ва чашнҳои дигари ниёгон / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 304 с.
16. Раҳимов, И., Ҷабборов, И. Чашни Сада ва тақвимҳои мардумӣ // Сада оғози соли ориёист. – Хучанд: Ношир, 2021. – С. 237-249.
17. Раҷабӣ, П. Чашнҳои эронӣ. – Техрон: Ортомис, 2007 (1385 ш., бо алифбои форсӣ). – 308 с.

18. Рӯҳуламинӣ, М. Ойинҳо ва чашнҳои куҳан дар Эрони имрӯз. – Техрон, 1996 (1374 ш., бо алифбои форсӣ). – 178 с.
19. Таджики Каратегина и Дарваза / под ред. Н.А. Кислякова, А.К. Писарчика. – Душанбе: Дониш, 1966. – Выпуск 1. – 380 с.
20. Фарҳанги асотири эронӣ / тартибдиҳанда Х.Қулизода. – Техрон: 2010 (1388 ш., бо алифбои форсӣ). – 472 с.
21. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ч. 2. – 952 с.
22. Ҳазратқулов, М. Наврӯзи оламафрӯз ва дигар идҳои суннатии сол. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 484 с.

Раҳими Д.

ПРИРОДНЫЕ, КУЛЬТУРНЫЕ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ КОРНИ ПРАЗДНИКА ЯЛДО

С древних времен наши предки знали, что в течение года бывает два солнцестояния: зимнее и летнее, а также в году два равноденствия: весеннее и осеннее. В связи с этими природными явлениями предки таджиков основали ряд праздников в качестве обряда, они расстилали праздничную скатерть, на которую ставили фрукты и другие символические предметы и, таким образом, просили творца о добре и плодородии во время сельскохозяйственных работ.

Представители науки знают, что до прихода ислама и зороастрийской религии предки таджиков и иранцев придерживались религии митраизма, поклонялись Митре – всемогущему богу. Согласно традиционному иранскому календарю, Митра родился в ночь на 30-й день месяца Азар [21 декабря], которая является самой длинной ночью в году. В естественных науках этот момент называется "зимним солнцестоянием". Иранцы называют эту ночь "Ялда", то есть ночь Рождества Митры и устраивают вечеринки, посвященные этой дате.

Митраизм во время правления Ашканидов в IV веке распространился в Византии и балканских странах, а празднование Ялды – Рождества Митры на Западе положило начало знаменитому празднику Рождества, который до сих пор отмечается 25 декабря во всем христианском мире.

Праздник Ялда отмечается сегодня в городах и провинциях Ирана и других персоязычных народов. Для этого торжества каждая семья готовит фрукты, такие как дыни, яблоки, айву, виноград и особенно красные фрукты: арбузы и гранаты, принося их на праздничный стол в ночь Ялды. Красный – это цвет утренней и вечерней зари на восходе и закате солнца, который занимает особое место в солнечных обрядах. Среди всех фруктов арбуз имеет особое значение, потому что некоторые иранцы считают, что если съесть арбуз в ночь праздника, то в предстоящую зиму можно не бояться простуды и болезней.

В традиционной таджикской культуре ночь Ялды называется "Шаби Чилла", то есть ночь наступления сорокадневного календаря. Так как в прошлом горные таджики считали времена года по

национальному календарю *чиллашумори* – счет сорокадневных месяцев. Они праздновали наступление *Чиллы* в ночь на 22 декабря в соответствии с различными обычаями и верованиями. Например, в Ишкашимском районе Горного Бадахшана в честь наступления большой Чиллы приносили ветки можжевельника и закрепляли их на стене или столбах комнаты, а также украшали ее игрушками из теста. Автор приходит к выводу, что европейские новогодние традиции исторически связаны с иранским праздником Ялда, то есть наступлением Чиллы.

Ключевые слова: Ялда, зимнее солнцестояние, Рождество, рождение, солнце, Митра, митраизм, иранцы, таджики, ночь *чилли*, сорокадневный счет, традиционный календарь, праздник, обычай.

Rahimi D.

NATURAL, CULTURAL AND MYTHOLOGICAL ROOTS OF THE YALDO CELEBRATION

Since ancient times, our ancestors have known that during the year there are two solstices: winter and summer, and also the year has two equinoxes: spring and autumn. In connection with these natural phenomena, the ancestors of the Tajiks founded a number of holidays as a rite, laid a festive tablecloth, put fruits and other symbolic objects, and thus asked the creator for good and fertility in their agricultural work.

Representatives of science know that before the arrival of Islam and the Zoroastrian religion, the ancestors of Tajiks and Iranians followed the religion of Mithraism, worshipped Mithras - the almighty god. According to the traditional Iranian calendar, Mitra was born on the night of the 30th day of the month of Azar [December 21st], which is the longest night of the year. In the natural sciences, this moment is called the "winter solstice". Iranians call this night "Yalda", that is, the night of the Nativity of Mitra, and organized parties dedicated to this date.

Mithraism during the reign of the Ashkanids in the 4th century spread towards Byzantium and the Balkan countries, and the celebration of Yalda - the Christmas of Mithras in the West founded the famous holiday of Christmas, which is still celebrated on December 25 throughout the Christian world.

The Yalda holiday is celebrated today in the cities and provinces of Iran, and other Persian-speaking peoples. For this gathering, each family prepares fruits such as melons, apples, quinces, grapes and especially red fruits: watermelon and pomegranate and brings them to the festive table of Yalda night. Red is the color of the morning and evening dawn at sunrise and sunset, which occupies a special place in solar rites. Among all fruits, watermelon is of particular importance, because some Iranians believe that if you eat watermelon on the night of the holiday, then in the coming winters you can not be afraid of cold and illness.

In the traditional Tajik culture, the night of Yalda is called "Shabi Chilla", that is, the night of the onset of the forty days. Since in the past mountain Tajiks considered the seasons according to the national calendar *chillashumori* - the account is forty days. They celebrated the onset of chilli on the night of December 22 according to various customs and beliefs. For

example, in the Ishkashim district of gorny Badakhshan, in honor of the onset of the big chill, they brought branches of juniper and stuck them into the wall or pillars of the room, and decorated it with toys made of dough. The author concludes that the European New Year traditions are historically connected with the Iranian Yalda holiday, i.e.E. the onset of chilli.

Keywords: Yalda, winter solstice, Christmas, birth, sun, Mitra, mitraism, Iranians, Tajiks, night *chilla*, forty-day account, traditional calendar, holiday, customs.

ТДУ:37тоҷик+008+39тоҷик+398+29+173+03 тоҷик
Аминов А.

ТАҲЛИЛИ ЧАНБАҲОИ ЭЪТИҚОДИЮ ФАРҲАНГИИ РУСУМИ ХАТНА МИЁНИ МАРДУМИ ТОҶИК

Дар мақола оид ба анъанаи суннати мардуми тоҷик – хатнасур ва расму ойинҳои марбут ба он маълумот дода шудааст. Хатнасур ҳамчун суннат миёни мардуми тоҷик дар қатори дигар халқҳои муслмон ҳанӯз аз давраҳои қадим қабул гардида, онро ба муносибати хатнаи писарбачаҳо барпо менамоянд. Муаллиф дар таърих ба сарчашмаҳои илмӣ ва нақли ғӯяндагонӣ минтақаҳои гуногуни кишвар доир ба усули иҷрои хатна, вақту замони баргузорӣ, амалҳои рамзӣ эътиқодӣ, маросимҳои марбут ба он ба таври муфассал иттилоъ додааст. Дар аксари минтақаҳои кишвар мардум баргузорию суннати хатнаро аз чилрӯзагӣ то ба ҳафтсолагии писарон иҷро менамоянд. Солҳои пеш дар баъзе оилаҳо бо сабабҳои гуногун, алалхусус, набудани шароити ҳуби иқтисодӣ суннати хатнаро дертар то даҳсолагӣ ва ҳатто баъдтар аз он ҳам иҷро мекардаанд.

Бо қабули “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суннати баргузорию хатнасур то андозае дигар шуд. Аз ҷумла он дар доираи оила бо харҷи кам барпо мешавад. Бо вучуди ин дар тӯйи хатна расму русуми ин суннат риоя мешавад. Муаллиф баъзе аз русуми марбут ба хатнасурро, ки рамзомез ва ба хотири саломати писарбачаҳо иҷро мегардиданд муфассал шарҳу тавзеҳ додааст. Мардуми тоҷик дар доираи ҳар як анъана ва маросимҳои онҳо даҳҳо амалҳои рамзиро иҷро менамоянд. Масалан, дар русуми хатна ба тифлон сару либоси нав, махсусан тоқӣ мепӯшонанд, ки рамзи давлатманд гардидани онҳо аст. Дар фарҳанги мардуми тоҷик тоқӣ рамзи давлати сарро ифода мекунад. Чунин амалҳои рамзӣ дар тӯйи хатна хеле зиёданд, ки доир ба аксари онҳо дар мақола маълумот дода шудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, хатна, хатнасур, суннат, расм, ойин, анъана, писарбача, падар, усто, тег, орбезон, сартарошон.

Ҳар як халқ ва миллат расму ойин ва анъанаҳои махсус дорад, ки дар доираи бовару эътиқод онҳоро пайваста иҷро намуда, аз насл ба насл интиқол медиҳад ва ба ин васила суннати аҷдодии хешро нигоҳ медорад. Вобаста ба ҳудуди марзӣ ва омилҳои этникӣ, аз ҷумла динию мазҳабӣ баъзе миллатҳо урфу одат ва анъанаҳои ҳамгун доранд. Бо вучуди ин дар тарзи баргузорию маросиму иҷрои анъанаҳо, ҳар як миллат хусусияти ба худ хос дорад. Аз ҷумла суннати тӯйи хатна, ки баҳси ин мақола аст, дар байни мардуми тоҷик дар дигар халқиятҳои муслмон ба тарзи гуногун баргузор карда мешавад.

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” истилоҳи хатна чунин шарҳ ёфтааст: “Хатна, буридани пӯсти сари нара.

Ин ҷазо таскини ҷангу фитна аст,

Он чу ихсо асту ин чун хатна аст [10, с. 471].

Маъмулан дар ҳамаи луғатномаҳо мафҳуми хатна ба ҳамин мазмун шарҳу тавзеҳ дода шудааст. Хатна маросими фарҳангӣ аст ва аз ин ҷиҳат моҳияти он хеле васеъу доманадор аст. Чунон ки дар “Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик” омадааст: “**Хатна**, суннат, буридани пӯст ё ғилофи сари олати чинсии писарбачаҳо. Расми хатна кардан қабл аз ислом танҳо миёни мисриён, арабҳо, ҳабашиҳо ва яҳудиён мутадовил буд. Дар ислом синни дақиқи хатна кардан таъйин нашудааст; онро маъмулан аз 7-рӯзагӣ то 15-солагӣ анҷом медиҳанд. Маросиме, ки ба муносибати хатна кардан баргузор мегардад, *хатнасур* ном дорад” [3, с. 524].

Дар тӯли садсолаҳо анъанайи хатна дар доираи бовару эътиқодҳои мардумӣ миёни тоҷикон хеле васеъ гардида, то солҳои наздик бо шукӯҳу шаҳомат баргузор мешуд. Лозим ба ёдоварист, ки дар бораи суннати хатна ва баргузории маросими он муҳаққиқон маълумот камтар додаанд, ки он ҳам умумӣ аст. Аз ҷумла маълумотҳои олимони рус М.С. Андреев, И.И. Зарубин, Г.П. Снесерев оид ба ин суннат нисбатан кӯтоҳ ва умумӣ аст. Баъдтар олимони тоҷик М. Раҳимов, Р. Аҳмадов, З. Юсуфбекова, С. Мирзоев ва дигарон баъзе паҳлуҳои суннати хатнаро шарҳ додаанд.

Хатна кардани писарбачаҳоро чун дигар мусулмонони дунё мардуми тоҷик низ то кунун ҳатмӣ мешуморанд, яъне ба ақидаи мардум писарбача танҳо пас аз гузаронидани хатна мусулмон шуморида мешавад. Ҳамин аст, ки дар байни мардум ибораи “даст ҳалол кардан” ба маънои хатна кардан фаҳмида мешавад. Дар заминаи ин ибораҳои рехтаи дигар низ ба вучуд омадаанд. Масалан, агар нафаре дар иҷрои қорре беинсофӣ намояд кинояомез ба ӯ мегӯянд “*Дастат ҳалол кардагӣ-мӣ? Яъне, “мусулмон ҳастӣ ё не? Аз ин бармеояд, ки хатна барои писарбачаҳо яке аз суннатҳои муҳими динӣ маҳсуб меёбад.*

“Мафҳуми хатна аз нуқтаи назари динӣ ба саломатӣ ва қоидаҳои гигиени писарон манфиатовар мебошад. Дар ақидаи мардум бача ва ё навраси ҳанӯз хатнанашуда шахси нопок аст. Аз рӯйи ин анъанае, ки тайи асрҳо идома дорад, ба шахси хатнанашуда мардум назари манфӣ доранд ва ҳатто ба чунин нафарон бисёри қорро, аз қабили забҳи қорро ва монанди инҳо иҷозат дода намешавад” [8, с. 91].

Аз ин иқтибос бармеояд, ки бархе қорроҳои мардона, ки ба дину ойин алоқаманданд, ба шахсони хатнаношуда мамнуъ будааст. Зимни суҳбат бо сокинони мухталифи кишвар муайян шуд, ки ҳатто хондани намоз низ барои писарбачаҳои хатнаношуда иҷозат набудааст. Модоме ки чунин аст, пас масъалаи аз ҳама муҳим масъалаи замон ва синни хатнашаванда мебошад. Аз рӯйи фатвоҳои шаръӣ хондани намоз барои духтарон аз 9-солагӣ ва барои писарон аз 12-солагӣ фарз ҳисобида мешавад. Яъне дар гузашта мардум маҳз ҳамин ҷиҳатро ба инобат гирифта кӯшиш мекарданд, ки то синни 12-солагӣ писаронашонро хатна намоянд.

Замон ва синну соли хатна. Оид ба замон ва синну соли хатна маълумотҳои ҳаттии чандон дақиқ оварда нашудааст. Аммо аз нақлҳои сокинони кишвар ва маълумоти муҳаққиқони пешин

бармеоҷд, ки он бояд ҳатман то 10-12 солағӣ гузаронида шавад. Яъне агар иҷрои ҳатмии намоз аз 12-солағӣ барои писарон муқаррар гардида бошад, пас то ин муддат ҳатна ҳам бояд ба анҷом расида бошад. Оғози ҳатнаро баъзе муаллифон аз 7-рӯзағӣ зикр карда бошанд ҳам, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки аксаран аз 40-рӯзағӣ болотар онро иҷро мекунанд. Ҳамин тариқ, омилҳои гуногуни эътиқодӣ ва ҳатто раҳму шафқати волидайн сабаби он мешавад, ки мардум онро дертар мегузаронанд. Зимни пуршишу посухҳо муайян намудем, ки қариб дар саросари кишвар иҷрои суннати ҳатнаро ханӯз аз замонҳои пеш аз яксолағӣ то 7-солағӣ иҷро менамоянд. Баргузор намудани он дертар яъне то 10-12-солағӣ ва баъдтар аз он хеле кам ба амал меомадааст.

Дар мавриди синну соли дақиқи суннати ҳатна дар адабиёти илмӣ низ андешаҳо гуногунанд. Масалан, муҳаққиқ З. Юсуфбекова зимни таҳқиқоти хеш оид ба синну соли ҳатна чунин менависад: “Аз рӯйи урфу одат, анъанаи ҳатнаи писарон бояд аз 7 то 10-солағӣ иҷро шуда бошанд, аммо нақлҳои зиёдеро мо шумидаем, ки дар охири асри 19 ва ибтидои асри 20 ҳолатҳои ҳам мешуданд, ки писаронро пас аз 10-12-солағӣ ҳатна мекарданд ва танҳо пас аз он ҷавонро хонадор менамуданд. Дар оилаҳои калон якҷоя чанд писарбачаи ба ҳамин синну сол мувофиқро ҳатна мекарданд” [13, с. 91-92].

М.С. Андреев зимни омӯзиши урфу одат ва анъанаҳои мардуми водии Хуф низ мушоҳида намудааст, ки дар баъзе минтақаҳои ин водӣ мардум одатан анъанаи ҳатнаро дертар, аслан пас аз 12-14-солагии писаронашон баргузор мекунанд [ниг.:1, с. 187-188].

Аз иқтибосҳои боло ва нақли гӯяндагон маълум мегардад, ки яке аз сабабҳои дертар баргузор намудани ҳатна аз ҷониби бархе аз оилаҳо нодорию камбизоатӣ будааст. Дар тӯли таърих иҷрои ин суннат тадричан ба маросими пуршукӯҳ ва бо дабдаба табдил ёфт, мардум бо тақлиди якдигар кӯшиш менамуданд, ки на камтар аз ҳамсоя онро баргузор намоянд. Ва ҳамин тариқ баъзеҳо то даст додани шароит онро ба таъхир мегузоштаанд.

Тибқи иттилои гӯяндагон пас аз чилрӯзағӣ иҷро намудани суннати ҳатна ба амалҳои эътиқодӣ вобаста будааст: “То чилрӯзағӣ кӯдак дар амн набуда, ба вай нерӯҳои сеҳромез ва париву чинҳо зиён мерасонанд ва хун қардани ягон ҷои кӯдак мумкин нест. Чину парӣ мавзӯҳои хундорро дӯст медоранд ва дар сурати наздик шудан ба хун ба кӯдак низ зиён мерасонанд. Кӯдаконе, ки дар даруни чилла дастшона ҳалол мекунанд, бисёраш касалӣ ва заиф ба воя мерасанд. Барои ҳамин баъди чилрӯзағӣ ҳатна кунӣ беҳтар аст. Ҳатто дар яксолағӣ ва ё дусолағӣ кунӣ боз беҳтар аст. Чунки кӯдак калонтар шавад қавитар шуда, ба дард тоқат мекунад”.¹

Аммо баъзеҳо бидуни бовару эътиқод ба хоҳири он ки кӯдак то яксолағӣ ва ҳатто калонтар аз он қавитар шуда ба дард тобовар мешавад иҷрои ин амалро дертар баргузор мекунанд. Ин амалро аксаран ба хоҳири раҳму шафқат ва меҳрубонӣ ба фарзандашон иҷро мекунанд.

¹ Гӯянда Саидов Умарбек (с.т. 1978), сокини деҳаи Далёни Поён, ҷ.д. Далёни Боло, н. Деваштич.

Як нуқтаро бояд қайд намуд, ки анъанай хатна, аслан, суннат буда, аз пайғамбари яҳудиён Иброҳим (с) мерос мондааст. Аммо дар чараёни таърих онро мардуми мусулмон низ ба худ ҳамчун суннат қабул намудаанд. Мувофиқи ақидаҳои мардуми мусулмон баъзе аз писарбачаҳо модарзод хатнашуда таваллуд мешудаанд. Волидайн чунин писарбачаҳоро Суннатӣ ва ё Суннатулло ном мегузоранд. Аммо бо вучуди ин маросимеро барои мардум баргузор намуда, аз болои олати писарча ҳатман рамзӣ тег мегузаронанд, то ин ки анъанай суннатӣ иҷро шавад.

Инчунин вақти гузаронидани тӯйи хатна низ бо мурури замон миёни тоҷикон мавсими муайяно касб намудааст. Онро дар аксари минтақаҳои кишвар бештар дар ду мавсим, аввалҳои фасли баҳор ва охириҳои тирамоҳ баргузор менамоянд. Тибқи ақидаҳои мардум гӯё ин мавсимҳо низ рамзианд. Дар ин маврид гӯянда аз ноҳияи Рашт чунин назар дорад: *“Аксаран ин анаъана аз қадим дар аввалҳои фасли баҳор, вақти боршиоти борону шукуфтани гулу гиёҳ доир мегардад. Кӯҳансолон мегуфтанд, ки ҳар чизе ки ба инкишоф вобаста аст иҷрои он дар ҳамин вақт хубтар аст. Масалан, мӯйи сари кӯдакҳо ва ҳатто хатнаро ҳам дар баҳор иҷро намой бештар аст, чунки дар ин вақт мӯйи кӯдак инкишоф ёфта ва ҳатто захмҳо низ зуд сиҳат шуда, ҷояширо мегирад. Ай тарафи дигар баҳорда иди Наврӯзу Сари сол аст, ҳамай амалҳои хайр дар аввали сол иҷро шаванд, файзу баракатишам мисли Соли нав зиёд мешавад.”*²

Бархе нафарон ба он назаранд, ки баргузори хатна дар баҳору тирамоҳ танҳо ба хоҳири ҳавоӣ мувофиқ ва безарарии саломатии кӯдак аст. Масалан, дар ноҳияи Деваштич чунин иттилоъ доданд. *“Фасли зимистон дар аксари минтақаҳо сард аст. Агар дар сардӣ кӯдакро хатна кунӣ, шояд бо таъсири хунукӣ захм сармо зада ба зудӣ сиҳат нашавад. Ин ба саломатии кӯдакон ҳам зараровар аст. Дар гармии аз ҳад зиёд, махсусан, дар тобистон ҳам захм арақ карда зардоб мегирад. Аз ин рӯ, ҳанӯз аз қадим хатнаро аҷдодони мо дар аввалҳои баҳор ва охириҳои тирамоҳ иҷро мекарданд.”*³

Илова ба гуфтаҳои боло табақаи дигар, ки ба аспарварии ҷовандозӣ машғуланд, ба он назаранд, ки яке аз омилҳои ба баҳору тирамоҳ рабт доштани тӯйи хатна дар он будааст, ки мардум дар арафаи хатнай писар ҳатман мусобиқаҳои бузқашию пойгаҳ бо аспро ташкил мекарданд. Бинобар ин маҳз ҳамин мавсимҳоро барои гузаронидани анъанай хатна аз солҳои пеш мувофиқ қунонида будаанд, зеро барои чунин мусобиқаҳо танҳо ҳамин фаслҳо мутобиқанд.

Дар баробари мавсими баргузорӣ, иҷрои анъанай хатна рӯзи махсус низ доштааст. Дар фарҳанги мардуми тоҷик ҳар як урфу одат ва анъана рӯзҳои махсусро доро мебошад, ки ҳанӯз аз замонҳои қадим мардум, ба хусус донандагони саводи динӣ онҳоро муайяну муқаррар намудаанд. Чунон ки барои оғози кишту кор рӯзи якшанbero ба

² Гӯянда Шарифов Ширинҷон (с.т. 1954), сокини деҳаи Муллобарот, ч.д. Ҷафр, н.Рашт.

³ Гӯянда Қосимова Мавлуда (с.т. 1958), сокини деҳаи шаҳраки Шайдон, н.Ашт.

хотири яккаву ягонагии Худованд хос медонанд. Барои оғози ҳосилгундорӣ рӯзи сешанбе ҳамчун рӯзи бобаракат таъйин гардидааст ва барои хирманкӯбӣ рӯзи чоршанбе ҳамчун рӯзи миёнаи ҳафта ва рамзӣ фаровонӣ муқаррар гардида будааст. Барои анъанайи тӯйи фотиҳа дар тамоми минтақаҳои кишвар бегоҳи панҷшанберо мувофиқ донистаанд. Ҳамин тариқ иҷрои анъанайи хатнаро ҳам бегоҳи шаби панҷшанбе ва ё субҳи ҷумъа (одина) бо мақсади эҳтироми маҳз дар ин рӯз пайдо шудани одаму олам хос донистаанд. То солҳои наздик дар тамоми минтақаҳо вобаста ба бовару эътиқодҳои диниву мазҳабӣ мардум хатнаро маҳз дар ҳамин рӯзҳо барпо менамуданд. Ин боварҳо солҳои охир қариб аз байн рафтаанд. Ҳатто пас аз қабули “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аксари мардум писаронашонро то чилрӯзагӣ дар дилхоҳ мавсим ва рӯз, дар беморхонаҳо хатна мекунанд.

Шакли омӯзиш ва интиқоли касб. Хатнаро ҳар кас иҷро карда наметавонад. Устоҳои махсусе ҳастанд, ки бинобар иттилоӣ мардум пушти ё авлодӣ буда, танҳо онҳо ҳуқуқи хатна карданро доранд. Чунин устоҳои касбӣ дар ду ва ё се деҳаи ҳар ноҳия як нафаранд. Тибқи маълумоти усто Гадовев Ҷамолиддин – *«усто бояд дастӣ пир гирифта бошад. Яъне касбро аз устодон хуб омӯхта, маросими камарбандонро гузашта бошад. Камарбандон расмест, ки шогирд баъди хуб аз худ кардани касб, зиёфат орошта, ба устодонаш барои омӯзонидани касб ҷома ҳада менамояд. Дар навбати худ, пас аз хӯрдани зиёфат устодон ӯро фотиҳа дода, ба камараш локӣ мебанданд. Ин маъноӣ онро доштаст, ки баъди бастанӣ камар вай устои мустақил шуда метавонад».*⁴

Интиқоли ин касб ё ҳунар, аслан, ба тариқи меросӣ аз падар ба писар омӯзонидани мешавад, яъне касбаҳои даромаддорро аксаран ҳунармандон на ба шахсони бегона, балки ба фарзандони худашон меомӯзониданд. Дар сурати надоштани фарзанд, алалхусус писар аз доираи ҳешу табор ва баъзан ҳамсояҳо шогирд тарбия мекардаанд. Устоҳо ба шогирдон нозуқиҳои корро дар хона тавассути асбобҳои хатнакунӣ борҳо меомӯзонанд. Баъдан тӯли чанд муддат шогирдонро ҳамроҳ ба маросимҳои хатна бурда, бевосита ҷараёни хатнаро амалан ба онҳо нишон медиҳанд.

Иҷрои амали хатна нозук аст, дар сурати ноҷо расидани теғ ва ё зиёдтар гирифтани пӯст рағҳои хунгардро метавон бурид. Дар ин ҳолат хунравӣ ба миён меояд, ки манъи он душвор буда, ҳатто ба оқибатҳои нохуб оварда мерасонад. Бинобар ин устоҳо танҳо пас аз пурра омӯзонидани нозуқиҳои касб ва муътақид гардидан ба ғайрату маҳорати шогирдон, онҳоро иҷозаи мустақилона гузаронидани амали хатнаро медодаанд. Тибқи маълумоти мардум баъзан муддатҳои зиёд, то 7-10 сол шогирд меистоданд. Ҳатто шогирдоне, ки иродаи чандон мустақам ва ғайрати қавӣ надоранд, аз баҳри ин касб мебаромадаанд. Аз рӯйи гуфтаи Саъдулло Зоиров “*Бархе аз шогирдон нисбатан заиф мешаванд, яъне аз хун метарсанд ва ё ҷуръати буриданӣ пӯстро надоранд ва худашон ихтиёран аз он даст мекашанд. Ин ҳолатҳо боис бар он мегарданд, ки устоҳои хатна хеле камчинанд. Иловадан бояд гуфт, ки аз фарзандони усто, новобаста аз панҷ ё шаш нафар*

⁴ Гўянда Гадовев Ҷамолиддин (с.т.1951). деҳаи Бобои Валӣ, н. Файзобод.

буданашон, танҳо як нафари онҳо касби падарро ба пуррагӣ меомӯзад. Ва ҳатто ҳолатҳое мешавад, ки ягон нафар аз фарзандони устои хатна ин касбро намеомӯзанд”.⁵

Дар маҷмӯъ гуфтан мумкин аст, ки касби хатна нозукиву мушкилиҳои зиёд дорад ва на ҳар кас аз уҳдаи иҷрои он мебарояд. Хатна чун дигар касбу ҳунарҳои анъанавӣ бо усули устоду шогирд, яъне омӯзиши чараёни таҷрибавӣ аз падар ба писар ва ё аз устои касбӣ ба шогирд интиқол меёфтааст.

Усули иҷрои анъанаи хатна. Дар рӯзи муайяншуда усто барои гузаронидани хатна ба хона даъват мешавад. Маъмулан ва дар аксари манотиқи кишвар барои хатна аз як то панҷ-шаш писарбачаро омода менамуданд, яъне ду-се бародари дар як ҳавлӣ истиқомат дошта, якбора дастҷамъона фарзандонашонро хатна менамоянд, ки ин амал барои масрафи зиёдтарӣ дар ҳар оила манфиатовар будааст. Барои гузаронидани хатна, пеш аз ҳама, ҷойи хоб омода мешавад. Бибию модаркалонҳои писарбачаҳои хатнашаванда пешакӣ барои ҳар кадоми онҳо кӯрпаю болини нав дӯхта тайёр мекунанд. Падару модар хатман барои писарбачаҳо либосҳои нав мехаранд ва дар рӯзҳои тӯй ба онҳо мепӯшонанд. Ин амалҳо, аз як ҷиҳат, барои ҳавасмандии писарбачаҳо иҷро шаванд, аз ҷиҳати дигар, исботи идомаи ақидаву боварҳои қадимаанд. Дар гузашта барои тоҷикон писардор шудан ифтихор будааст, ки тӯйи хатнаи ӯро бо шукӯҳу шаҳомат баргузор мекарданд. Ин ифтихорот имрӯз ҳам эҳсос мешавад, аксарияти оилаҳо аз таваллуди писар бештар хурсандӣ мекунанд.

Дар қатори либосҳои наву шинам барои писарбачаҳо хатман модар ва ё модаркалон тоқӣ медӯхтаанд. Дар ҷануби кишвар тоқиҳои гулдӯзӣ маъмул будааст, дар шимоли он тоқиҳои чоркунҷаи ҷустӣ медӯхтаанд. Тоқӣ аввал дар сари писарбача ва пас аз хатна ба болои олати писарбача гузошта мешавад, то ин ки кӯрпа ба захм расида онро хуншор накунад. Одатан пас аз хатна ду-се рӯз ба хоҷири безарарӣ то каме сихат ёфтани захм, тоқиро болои олат гузошта аз болои он шалворро пӯшида роҳ мегаштанд. Барои маросими хатна шалворҳои махсуси кушоду васеъ дӯхта мешуд. Солҳои охир барои писарбачаҳо шалворҳои дӯхти фабрикавӣ мепӯшонанд.

Чараёни хатна дар “Донишномаи фарҳанги мардум” чунин тавзеҳ шудааст: “Ҳангоми баргузори хатна волидайн ба соҳибҷашн либоси фохир пӯшонда, зиёфати ҷашни хатнасурро бо навохтани дафу нақора, сурнаю карнай, одатан, дар субҳи ҳамон рӯз баргузор менамуданд. Баъди зиёфат ва поён ёфтани ҷашн танҳо наздикони хонадон ва ҳешу табор дар маросими хатна ширкат меварзанд. Ҳамин ки амали *хатна* анҷом пазируфт, ҳешу табор ба соҳибҷашн пул медиханд, то ки ӯ ба гирифтани он саргарм шуда, дардро ҳис накунад. Дар аксар манотиқи Тоҷикистон хатнаро устоҳои махсуси соҳибтаҷриба ба ҷо меоранд. Тибқи суннати тоҷикон баъди хатна кӯдакро то чил рӯз танҳо намегузоранд ва дар баъзе мавридҳо ба зерии болинаш китоби Куръон, дар баъзе маҳалҳо девони Ҳофиз ва ё нону

⁵ Гўянда Зоиров Саъдулло (с.т.1968), сокини деҳаи Якабед, ҷ.д. Меҳробод, н. Файзобод.

каламфур мегузоранд, то ки чинну шаётин ба бача зиёне нарасонанд” [3, с. 524 -525].

Усто чараёни хатнаро бо шӯхию бозӣ ва то як андоза фанду фиреби писаракон иҷро менамояд, то онҳо дардро эҳсос накунанд. Агар писарбачаҳои хатнашаванда ду ва ё зиёдтар бошанд, онҳоро бо навбат якнафарӣ дароварда хатна мекунанд. Ин ба он хотир аст, ки аз фарёду фиғони бачаи аввал дуҷумин тарсида, розӣ нашуданаш мумкин аст. Усто қаблан пахтаи нимсӯз (наздиқ баҳокистаршавӣ), равғани рустании хом ва ё равғани зайтунро омода менамояд.

Барои усто ҳамагӣ се ашё – *дукҷӯб*, *найҷиғон* ва *теғ* лозим мешавад. Дукҷӯб як чӯби маҳсули 7-8 см мебошад, ки як тарафаш каме ғафс ва нӯғаш борик аст. Он як андоза ба дарафш монандӣ дошта бошад ҳам, нӯғаш суфтаву ҳамвор буда, барои доштан ва боло баровардани пӯст ёри мерасонад. Найҷиғон ҳам чӯби маҳсулест, ки дарозияш 10-12 см ва диаметраш 3-4 см аст. Он каме камоншакл буда, аз қисмати нӯғаш ба андозаи 5-6 см чағонида шудааст. Қисми аввалаш каме васеътар чағонида шуда, роғи қисмати охираш нисбатан танг аст. Ба дохили он пӯстро ҷой мекунанд, ки барои яклухт ва безарар буридан мувофиқ аст.

Усто ва шахси наздиқи шахбача – падар ва ё бобо ўро ба ҷойгаҳ хобонида, бо ў шӯхиё мекунанд. Усто пойҳои бачаро аз зону боло мобайни пойҳои худ мустақкам медорад. Барои надидани амали хатна пеши рӯйи бача нон, бештар маврид нони чапотиро медоранд ва ҳангоми буридан нонро наздиқи даҳони кӯдак мебаранд ва ў аз дард нонро мегазад.

Усто бо дукҷӯб пӯсти сари олати писарбачаро боло кашида, онро ба дохили найҷиғон ҷой мекунад. Сипас моҳирона аз қисмати болои найҷиғон қисмати зиёдатино бо теғ мебурад. Баъдан ҳокистари пахтаи сӯзондашударо ба болои захмҳо бо иловаи каме равған мегузорад. Ҳокистари пахта хунравиро нигоҳ медорад. Баъдан тоқиро бо эҳтиёт болои олат ба мисли хайма гузошта, аз болояш кампал ё курпайи тунук мепӯшонанд. Ин амал, аз як тараф, барои муддати муайян эҳтиёт кардани захм бошад, аз тарафи дигар, барои пинҳон кардан аз чашми писарбачаи баъдан хатнашаванда аст. Одатан баъд аз анҷоми хатна хешовандон ба шохбача пул дода ўро рӯхбаланд ва муборакбодӣ мекунанд.

Пӯсти буридашударо дар аксар минтақаҳои кишвар бо банд дар пойи писарбачаҳо мебастанд, ки ин амал ба эътиқоду боварҳо рабт дошт. Дар ақидаи мардум, чи қадаре ки пӯст тез хушк шавад, захми писар ҳамон қадар тезтар сихат мешудааст. Ба андешаи мо ин амал барои он иҷро мешудааст, ки писарбача ба пӯст аҳамият дода, дарди захмро камтар ҳис намояд. Дар акси ҳол ў метавонад ба захм даст расонида, онро хуншор кунад, ки боиси сироятшавӣ мегардад. Ин амал дар доираи қоидаҳои гигиенӣ андешида шудааст. Пас аз хушк шудан, пӯстро бо бандаш қанда, дар ҷое, ки пойи инсон намерасад, беҳи ягон дарахт гӯр мекунанд.

Дар гузашта ва имрӯз ҳам вобаста ба эътиқодҳо дар мавриди пинҳон намудани пӯст амалҳои рамзӣ иҷро мешаванд. Масалан, баъзе волидайн онро дар зери дарахти сафедор ё чанор бо мақсади рост, қавӣ ва дарозумр будани дарахтони мазкур мегӯронанд ва ё бархе аз нафарони дигар бо мақсади ҳифзи он ҳамчун як ҷузъи инсон дар зери

нигасҳои сақфи хона пинҳон мекунад. Дар ин маврид дар китоби “Тоҷикони Қаротегин ва Дарвоз” чунин оварда шудааст: “Дар деҳаҳои Қаротегин пас аз хатна пӯсти иловагии буридаро бо ресмон дар соки пойи писарбачаи хатнашуда мебанданд. Ақидаҳои вучуд дошт, ки агар пӯст ҳар қадар тез хушк шавад, захми ҳам ҳамон қадар зуд шифо меёбад. Пас аз сихат шудани писарбача пӯстро дар зери девори хона мегӯронанд (д. Шул), дар сӯрохии хонаи муш пинҳон мекарданд (д. Элок) ва ё дар сӯрохии деворҳои қафида пинҳон мекарданд (д. Нушор). Дар деҳаҳои Дарвоз пӯсти изофиро ба шохчаҳои махсус баста, дар зери нигасҳои сақфи хона мемонданд, то ин ки тезтар хушкида, бо ин амал захми писарони хатнашуда ҳам зудтар сихат шавад. Чуноне мебинем, ин ҷо амалҳои сеҳромез мушоҳида мешаванд. Бо усули хушконидаи пӯсти изофӣ захмро ҳам тезтар сихат мекардаанд” [8, с. 93].

Як рӯз пас аз хатна ба болои захм, ки хуни хушкидаи бо хокистар омехта аст, рӯзе се-чор маротиба бо пахта равғани хоми рустанӣ мечаконанд. Раवған захмро мулоим карда, дар муддати ду-се рӯз онро аз пуст ҷудо мекунад ва захм тадриҷан сихат мешавад. Ҳамин тариқ, чуноне дар китоби “Донишномаи фарҳанги мардум” дарҷ гардидааст, дар тамоми манотиқи кишвар писарбачаи хатнашударо муддати муайян, аксаран то чил рӯз танҳо намегузоранд. Мувофиқи ақидаҳои мардумӣ, гӯё, чину махлуқоти дигари зараррасон мавзъҳои хундорро меписанданд ва дар мавриди танҳои писарбача ба ӯ зиён мерасонанд.

Тӯйи хатна ва маросимҳои марбути он. Тӯйи хатна то солҳои наздик ҳамчун анъанаи қадимаи аз ниёгон ба мерос монда дар доираи бовару эътиқодҳои рамзӣ бо як тантанаи махсус баргузор мешуд. Чунончи дар китоби “Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ” омадааст: “Хатна маросими суннати мусулмонон мебошад, ки ба муносибати хатнаи писарбачаи ноболиғ сурат мегирад ва яқоя бо маъракуву шодмонӣ барпо мешавад. Рӯзи сур волидайн ба соҳибчашн сару либоси фохир пӯшонида, дастаи навозандагонро даъват мекарданд ва онҳо бо дафу нақора, сурнаю карнай якҷанд соат ба мардуми ба зиёфат ҷамъомада шодию нишот мебахшиданд” [11, с. 62].

Чун дар қисми муқаддимавии мақола ишора шуд, тӯйи хатна бо мурури замон ба тарзи тақлид бо дабдабаву хароҷоти зиёд баргузор мегардид. Баъзеҳо онро чунон барпо менамуданд, ки аз ҷашни арӯсӣ камӣ надошт. Як муддат, махсусан, дар солҳои охири даврони шӯравӣ ва оғози замони соҳибистиклолии кишвар тӯйи хатна тӯли панҷ-шаш рӯз ва ҳатто аз он ҳам зиёдтар барпо мешуд. Овардани хунармандони касбӣ, карнаю сурнай ва нағорачиҳо, ташкили гӯштингирӣ ва бузқашиву пойгаҳ хароҷоти аз ҳад зиёдро ба ин анъана ворид намуд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи инро ба инобат гирифта, моҳи майи соли 2007 бо қабули қонун доираи онро маҳдуд намуда, соли 2017 иҷрои хатнаро ба салоҳияти духтурҳои ҷарроҳи касбӣ ва баргузории маросими онро пурра дар доираи хонаводагӣ муқаррар намуд. Мувофиқи моддаи 9-и “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”

1. “Хатнасур ба таври ихтиёрӣ танҳо дар доираи оила ва бе хизматрасонии санъаткорон гузаронида мешавад.

2. Хатна бо розигии падару модар аз рӯзи таваллуди писар то рӯзи бистуми баъди таваллуд дар муассисаҳои тиббии дахлдор бо тартиби муқаррарнамудаи мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ба таври ройгон гузаронида мешавад” [6, с. 9].

Ҳамин тавр, баргузории хатнасур аз шакли тантанавӣ ба маросими оилавӣ табдил дода шуд ва одатҳои марбути он – ордбезон ва сартарошон дар доираи оила гузаронида мешаванд.

Ордбезон аслан маросими оилавӣ буда, ҳанӯз аз замонҳои қадим пеш аз оғози тӯи хатна иҷро мегардид. Маросими мазкур пурра рамзӣ буда, дар доираи бовару эътиқодҳои мардум бо мақсади покию сафедӣ ва пешравии қорҳои писарбача дар идомаи зиндагонӣ баргузор мешуд. Усули баргузории он чунин аст. То қабули “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар маъракаи ордбезон ҳамсоязанҳо даъват мешуданд. Имрӯз бошад танҳо хешовандони наздик – апаю хоҳар, амаю холаҳо ба ин маърака даъват мешаванд. Сараввал дар хонаи алоҳида дастархон ораста, барои нонбандон зиёфат меод. Баъди хӯрдани таом ду ва ё чор нафар зани ҳамқад элакро болои сари шоҳбача бардошта, *«Аъзу биллоҳи минна шайтонир раҷим. Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Худованд бахти сафедуш бута, умри дарозуш бута, бачаи бафайзуш кунаву ҳамаи қорои мисли ҳами орд сафеду равшан бошад, омин!»*⁶ гӯён дуои хайр меоданд ва се маротиба орд мебехтанд. Баъдан тамоми занон бо навбат орд мебехтанд. Занон байни худ бо ҳазлу шӯҳӣ ордпошӣ намуда, сару рӯи якдигарро сафед мекард. Дар ақидаи мардум орд ҳамчун сафедӣ рамзи покию хушбахтии шоҳбачаҳо аст. Дар ин маърака занон рақсу сурудҳои ва дилхушӣ менамуданд. Барои занон, ки аксари вақти худро дар хона ба тарбияи фарзанд ва қорҳои рӯзгор мегузaronанд, чунин маъракаҳои дастҷамъона василаи беҳтарини дилхушӣ буд.

Сартарошон. Маъракаи сартарошони шоҳбачаҳо дар тӯи хатна ҳанӯз аз замонҳои пеш ба мардон мансуб буд. Анъанайи сартарошон чунин сурат мегирифт: Қаблан дар рӯи ҳавлӣ писарбачаро пеш аз хатна либосҳои наву зебо пӯшонидани сари тахт мешиндонд. Ба он ҷо устои сартарош даъват шуда, бо теғ тақлиди сартарошӣ мекард. Дигарон ба рӯймоли ба гардан бастаи шоҳбача пул мепартофтанд. Дар ин раванд ҳофизони маҳаллӣ сурудҳои анъанавӣ сартарошонро месарониданд. Хешовандон дар ҳавои сурудҳои сарояндагон, ки тавассути созҳои халқӣ – дафу доира, танбӯру рубоб сурат мегирифт, рақсу дилхушӣ мекарданд. Баъзан, агар маърака танҳо доираи хешовандон бошад, занҳо низ ба рақс мебароманд.

Яке аз сурудҳои машҳури анъанайи сартарошон чунин аст:

«Яккаҳон: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шаҳбачара дар тахт битарош.

Саровозҳо: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шаҳбачара дар тахт битарош.

⁶ Гӯянда Набиева Мошариф (с.т. 1950), сокини деҳаи Бобои Валӣ, ҷ.д. Қалъаи Дашт, н. Файзобод.

- Яккахон: Очаш ба ҳавас, ки бачама тӯй кунум,
Сартарош, сартарош, э сартарош,
Саровозҳо: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шахбачара дар тахт битарош.
Яккахон: Ҷомаи шаҳи пушонум, хушрӯй кунум.
Сартарош, сартарош, э сартарош,
Саровозҳо: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шахбачара дар тахт битарош.
Яккахон: Чодар бизануми гулу гулкорӣ кунум,
Сартарош, сартарош, э сартарош,
Саровозҳо: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шахбачара дар тахт битарош.
Яккахон: Монум сари тахту мисли гул бӯй кунум.
Сартарош, сартарош, э сартарош,
Саровозҳо: Сартарош, сартарош, э сартарош,
Сари шахбачара дар тахт битарош»⁷.

Маблағи чамъшуда ҳаққи устои сартарош ва сарояндаҳо буд. Дар гузашта воқеан сари писарбачаҳоро маҳз дар ҳамин маросим метарошиданд ва пас аз он тоқии нав дӯхташударо ба сари онҳо мегузоштанд. Писарбачаҳо низ ба хотири тоқӣ ва либосҳои нав ба сартарошии устоҳо зид намебаромаданд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо пешрафти зиндагӣ ҷойи сарояндаҳои халқиро ҳофизони касбӣ гирифтанд. Инчунин шахсони дорое, ки як писар доштанд, анъанаи сартарошонро бо орогани зиёфатҳои шоҳона, ташкилу баргузорию бузқашиву гӯштингирӣ ба тӯйи бодабада табдил доданд. Ин тақлидҳои худнамоиҳо тадричан шароити мардуми камбағалро душвор кард.

Имрӯзҳо маросими сартарошон дар доираи оила ва шартан рамзӣ чанд лаҳза пеш аз хатнаи писарбача иҷро мегардад. Сартарошон ҳам тибқи маълумоти мардуми маҳаллӣ амали рамзӣ буда, бо мақсади покии тифл ва эҳтиёти он аз нерӯҳои бад иҷро мегардад. Аз ҷониби дигар, тоқӣ ба сари шахбача ҳамчун рамзӣ давлат пас аз иҷрои маросими сартарошон гузошта мешавад. Зимнан, бо пӯшонидани тоқӣ ба хатнашаванда унвони шахбачаро медиҳанд, ки рамзи аз ҳама боло шох буданро ифода мекунад.

Аз шарҳу тавзеҳ ва таҳлилҳо хулоса намудан мумкин аст, ки дар фарҳанги мардуми тоҷик анъанаҳо новобаста аз дигаргуниҳои иҷтимоӣ дар доираи бовару эътиқод ҳамчун расми аз ниёгон меросмонда то кунун дар доираи чорҷӯбаи муайян доир мегарданд. Мардум ба маросимҳо, аз ҷумла ба оинҳое, ки ба оила ва алаҳхусус фарзанд алоқаманданд, нигоҳи нек доранд, онҳо кӯшиш мекунанд, ки орзуо омол ва ниятҳояшонро дар шаклҳои гуногун: рамзӣ воқеӣ иҷро намоянд. Хатна низ аз ҷумлаи ҷунин маросимҳоест, ки дар шаклҳои гуногун то ба ҳол ҳифз шуда омадааст. Мутаассифона, урфу одатҳои марбути он, ки на масрафи зиёд талаб мекарданду на хилофи “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” буданд, имрӯзҳо аз байн рафтаанд. Аз ин рӯ моро зарур аст, ки ҷанбаҳои фарҳангии анъанаҳои қадима, алаҳхусус хатнасурро мавриди омӯзишу

⁷ Гӯянда Исломов Сафаралӣ (с.т. 1983) деҳаи Очилдӣ, ҷ.д. Қалъаи Дашт, н. Файзобод.

пажӯҳиши илмӣ қарор диҳем, то суннатҳои фарҳангии аҷдодиамон барои насли оянда ҳифз шаванд.

Адабиёт

1. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф. – Сталинабад, – Вып. 1. 1953. – 252 с.
2. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ҷ. 1. – Душанбе: Муассисаи давлатии Сардаксияи илмии Энциклопедияи Миллии тоҷик, 2015. – 668 с.
3. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ҷ. 2. – Душанбе: Муассисаи давлатии Сардаксияи илмии Энциклопедияи Миллии тоҷик, 2017. – 760 с.
4. Зарубин, И.И. Рождение шугнанского ребенка и его первые шаги. // В. В. Бартольд – туркестанские друзья, ученики и почитатели. -Ташкент, 1927. С.362 – 373.
5. Кисляков Н.А. Семья и брак у таджиков, – М.–Л.: Издательство АН СССР, 1959.-270 с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими анъана ва чашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” – Душанбе: Нашриёти “Шарқи озод”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – 16 с.
7. Пещерова, Е.М. Этнографические материалы Ягнаба. – Душанбе, Дониш. 1976.
8. Таджики Каратегин и Дарваза / под редакцией Н.А.Кисляков и А.К.Писарчик. – Душанбе: Адиб, 1976. – 240 с.
9. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Ҷ.1. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 952 с.
10. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Ҷ. 2. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 949 с.
11. Феҳристи миллии мероси фарҳанги гайримоддӣ / мурағибон: Раҳимов, Д., Қличева, Н., Зубайдов, А. ва дигарон. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 280 с.
12. Шакармамадов, Н. Назми халқии Бадахшон – Душанбе: Дониш, 1975. – 128 с.
13. Юсуфбекова, З. Семья и семейный быт шугнанцев (конца XIX – нач. XX в.в.). – Москва, 2015. – 220 с.

Аминов А.

АНАЛИЗ КУЛЬТУРНЫХ И МИФИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ОБРЯДА ОБРЕЗАНИЯ У ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

В статье представлена информация о традиционном ритуале таджиков – обрезании и ряде обычаев, связанных с ним. Хатнасур – ритуал обрезания мальчиков, как и у других мусульманских народов, имеет глубокие корни. Автор, опираясь на научные источники и устные рассказы информантов из разных уголков страны, дает подробное описание способа обрезания, времени и места проведения ритуальных, символических и церемониальных действий.

Во многих регионах Таджикистана ритуал обрезания мальчиков проводится в возрасте от сорока дней до семи лет. В прошлом бедные семьи откладывали выполнение этого ритуала до тех пор, пока мальчику не исполнялось 10-12 лет, пытаясь сэкономить деньги.

После принятия Закона Республики Таджикистан "Об упорядочении традиций, торжеств и обрядов в Республике Таджикистан» традиция обрезания была изменена. Теперь он проводится в семейных кругах с наименьшими расходами. Но и в семейных кругах, как и прежде, поддерживаются обычаи и символические действия.

Автор попытался проанализировать и прокомментировать некоторые магические и символические действия, которые совершаются в контексте этого ритуала. Например, одевание новых рубашек и тубетеек для мальчиков, приготовление специальных блюд, раздача сладостей. После церемонии обрезания мальчик символично присоединяется к кругу взрослых членов семьи.

Ключевые слова: культура, таджики, обрезание, *хатна*, традиция, ритуал, обычаи, мальчик, мастер, ритуалы.

Aminov A.

ANALYSIS OF CULTURAL AND MYTHOLOGICAL ASPECTS OF THE CIRCUMCISION RITE AMONG THE TAJIKS

The article presents information about the traditional ritual of the Tajiks - circumcision and a number of customs associated with it. *Khatnasur* - the ritual of circumcision of Tajiks, like other Muslim peoples, has deep roots. The author, relying on scientific sources and oral stories of informants from different parts of the country, gives a detailed description of the practices of circumcision, the time and place of ritual, symbolic and ceremonial actions.

In many regions of Tajikistan, the ritual of circumcision of boys is carried out at the age of forty days to seven years. In the past, poor families postponed performing this ritual until the boy was 10-12 years old, trying to save money.

After the adoption of the Law of the Republic of Tajikistan "On the regulation of traditions, celebrations and rituals in the Republic of Tajikistan", the tradition of circumcision was changed. Now it is held in family circles with the least expense. But even in family circles, customs and symbolic actions continue as before.

The author tried to analyze and comment on some magical and symbolic actions that are performed in the context of this ritual. For example, dressing new shirts and skullcaps for boys, cooking special dishes, distributing sweets. After the circumcision ceremony, the boy symbolically joined the circle of adult family members.

Keywords: culture, Tajiks, circumcision, *khatna*, tradition, ritual, customs, boy, master, rituals.

ТДУ:37тоҷик+008+398тоҷик+9тоҷик+635
 Шакармамадов О.

РИВОЯТҲОИ МАРДУМИ БАДАХШОН ДАР БОРАИ ДАРАХТОН

(дар мисоли дарахтони арчаву чанор)

Дар мақола дар таъя ба ривоятҳои мардумӣ унсурҳои эътиқоди қадима нисбат ба арча ва чанор баррасӣ шудааст. Пайвастиҳои пайдоиши насл бо рустанӣ маҳсули марҳалаи аввали ба вуҷуд омадани ақоиди тотемистӣ аст. Одамони қадим дарёфти ҳаёт ва идомаи умри инсонро ба дарахтон ва самарани онҳо алоқаманд медонистанд. Парастии дарахтон яке аз намудҳои интишорёфтаи эътиқоди халқҳои гуногун, аз ҷумла сокинони Бадахшон буд. Дар даврони қадим одамон ба қудрату тавоноии онҳо боварӣ доштанд ва онҳоро парастии мекарданд. Ин дарахтони муқаддас то ҳанӯз дар байни аҳолии Бадахшон эътироми худро гум накардаанд. Дар ҷойҳои, ки дарахтони муқаддас дар тӯли садсолаҳо қомат афрохтаанд ва он ҷойҳоро зиёратгоҳ мегӯянд, маҳз нишонаи парастии дарахт ба мушоҳида мерасад, ки решаи он ба умқи таърихи башарият меравад. Доир ба мавқеи дарахти арча дар ҳаёти инсон бисёр мулоҳизаҳои ҷолибе аз тарафи муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ баён ёфтаанд, ки бархе аз онҳо дар ин мақола дарҷ гардида, бадеият ва муҳтавои ривоятҳои доир ба ашёҳои табиатро муайян месозанд.

Ашёҳои табиат ҳамчун рамз дар ривоятҳои мавқеи муҳимро касб кардаанд. Ба воситаи ин образҳои орзуҳои самимӣ, эътиқоду ихлос, маърифати дарки муҳити зисту зиндагонии одамон дар ривоятҳои инъикос шудаанд. Дар қисми зиёди ривоятҳои, ки ба ин гурӯҳ шомиланд, пайвастиҳои басо диққатангези инсону табиат аён мегардад. Рамзҳои табиат ва муҳити зиндагии одамон алоқии ногусастани дошта, дар ин мавридҳои рамз мавқеи авалиндарача пайдо мекунад. Аҳамияти чанор дар рӯзгори мардум ва ба образи бадеӣ табдил ёфтани онро дар мақола фикру ақидаҳои муҳаққиқони фарҳанги мардумӣ низ тақвият мебахшад.

Дар ин кори тадқиқотӣ баъзе паҳлуҳои норавшани жанри ривоят муайян гардидаанд. Аз натиҷаи он чунин бармеояд, ки ривоятҳои дар баробари инъикос намудани ҳодисаҳои таърихиву нимвоқеӣ тобишҳои асотирӣ низ доранд, ки бадеият ва муҳтавои асосии жанри ривоятро нишон медиҳад.

Ҳамаи маводҳои дар ин кори тадқиқотӣ истифодашуда аз бойгонии Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б. Искандаров гирифта шудаанд.

Калидвожаҳо: ривоят, дарахт, арча, чанор, сабзпӯш, зиёратгоҳ, кӯҳистони Бадахшон.

Инсонҳо, ки як ҷузъи ногусастани табиат ҳастанд ва рӯзгорашон ба ашёҳои ҳодисаҳои он саҳт вобаста аст, дар давоми таърихи мавҷудияти худ барои ҳифз ва гиромӣ доштани бисёр ҷисму

ашёҳо, ба хусус, онҳое, ки дар назарашон ҳосияти сеҳромезӣ ва муъҷизаофарӣ доштаанд, роҳу воситаҳои гуногунро ҷустуҷӯӣ кардаанд. Яке аз ин воситаҳо офаридани ривоятҳои таърихӣ ва ба шахсиятҳои таърихӣ ё асотирӣ нисбат додани онҳо мебошад. Ҳамчунин дар фарҳанги мардум дарахту рустаниҳое ҳастанд, ки аз давраҳои қадим мавриди парастии халқҳои гуногун қарор гирифтаанд. Дар ин бора донишманди англис Ч. Фрезер дар асари маъруфи худ «Шоҳаи заррин» ишораҳои муфассалро овардааст [10, с. 121].

Ихлосу эътиқоди зиёд нисбати рустаниҳо ва дарахтон пеш аз густариши дини ислом ҳам дар ҳаёти маънавии мардум ҷой доштаанд. Онҳо аз рӯзи азал ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими табиат ба рӯзгори инсонҳо ҳамбастагии ногусастанӣ дошта, дар ҳаёти ҳамарӯзаашон аҳамияти бузургро касб кардаанд ва инсон нисбат ба дарахтону гиёҳҳо ихлосу эътиқоди қавӣ зоҳир намуда, онҳоро аз муқаддасоти олами ҳастӣ маҳсуб донистаанд.

Фолклоршиноси тоҷик Д. Обидов, ибраз медорад, ки «инсонӣ ҷамъияти ибтидоӣ рустанӣ ва гиёҳҳои алоҳидаро, ки дар зиндагии ӯ аҳамияте пайдо кардаанд, нисбати онҳо эътиқоди ҳосе пайдо намуда, онҳоро муҳофизу мададгори хеш дар мавридҳои душвор маҳсуб медонистаанд» [2, с. 38].

Мардуми кӯҳистони Бадахшон низ чун дигар халқҳо ба дарахт, маҳсусан арчаву чанор, ихлоси қалон ва муҳаббати беандоза дошта, онро аз ҷумлаи ашёҳои муқаддаси табиат маҳсуб медонанд. Дар бораи ҳамешабз будани дарахти арча ва дар назди Худованд азиз будани он аз рӯйи мазмуни ривояте, ки байни мардум интишор ёфтааст намудор мегардад [11, с. 213].

Замонҳои пеш мардум буридани арчаро гуноҳи азим меҳисобиданд. Ба гуфти сокинони куҳансол онҳое, ки ба мақсади аз байн бардоштани зиёратгоҳҳо арчаҳоро нест кардаанд, ба фалокат дучор гаштаанд. Дар байни сокинони Ғорони ноҳия Ишкошим бо мазмуни зайл ривояте маъмул аст, ки ҳамин ақидаро то андозае қувват медиҳад. Апхав аз деҳаҳои воқеъ дар водии Ғорон буда, солҳои 50-уми асри ХХ сокинони онро ба водӣ кӯчонда, он ҷойро ба чарогоҳи ҳайвонот табдил додаанд. Дар ҳамин макон ду бех арча қад афрохта будааст. Аз рӯйи нақли сокинон, гӯё, онҳо бародару хоҳар буданд. Хоҳар дар баландӣ воқеъ буд ва бародараш дар пастӣ. Аз ин ҷиҳат хоҳар бародарашро надида, аз фироқаш хушк шуд, лекин бародараш, ки доимо хоҳарашро медид, сабз монд. Аз шохҳои арчаи хушкшуда шахсе ҳезум тайёр намуда, ба хона баргаштани мешавад. Ногоҳ ҳар ду пояш аз кор мемонанд. Ҳангоми ба замин мондани ҳезум, пойҳои ба ҳаракат медароянд. То вақтҳои охир дар он мавзеъ ҳангоми айлоқравӣ аз пилта ҷароғ дармегиронданд ва он ҷоро зиёрат мекарданд.⁸

Поёнтар аз қишлоқи Сипончи н. Рӯшон мавзее бо номи Савзпӯш вучуд дорад. Аз рӯйи нақли сокинон, дар он ҷо як арчаи қалон қад афрохта будааст. Раҷаббек ном шахс аз қишлоқи Басид онро

⁸ Гӯянда: Раҳматуллоева Гулҷимо, 64-сола, д. Рин, Ишкошим. Гирдоваранда З.Назарова, соли сабт 1992.

сӯзондааст. Мардум мегуфтанд, ки барои ин кораш ба ӯ осеб хоҳад расид. Даре нагузашта (солҳои 1937) ӯро бо гуноҳе ҳабс карданд. Сабаби ба ин ҳол гирифтӣ шудани ин шахсро дар амалу муносибати норавои ӯ нисбати ин мавзеъ медонанд. Чунин ҳодиса амри воқеӣ дошт ё ҳодисаи тасодуфӣ буд, маълум нест, аммо эътиқоди мардум нисбати ин макон зиёдтар гашт.

Аз рӯйи нақли сокини дигари деҳаи номбурда Авазбеков Мавлододи 60-сола гӯё дар мавзеи Савзпӯш ду бех арча будааст. Бо амри ҳукуматдорони он давра (нимаи аввали асри XX) як бех аз ҳамон арчахоро барои сохтумони клуби деҳа буриданд. Ҳамон шаб беҳи дуҷум гӯё бе даҳлати касе оташ гирифта сӯхтааст. Баъди ин ҳодиса ихлосу эътиқоди мардум нисбат ба ин мавзеъ бештар гардид.⁹

Аз чи сабаб бошад, ки дар чунин ҷойҳои муқаддас арчаҳо ё чанорҳои куҳан қад афрохта, касе аз таърихи онҳо хабар надорад, ҳатто пиронсолон низ аз онҳо воқиф нестанд. Ба назар чунин мерасад, ки барои қавӣ гаштани эътибору нуфузи ҷойҳои муқаддас дар байни одамон аломату нишонаҳои дарахтон сабаб гардидаст. Дар ин қабил ривоятҳо, аз як тараф, ягонагии тасаввуроту ақидаҳои гӯяндаҳои гуногун оид ба муродбахшии ин мавзеъҳо бозтоб шавад, аз тарафи дигар, эътиқоди мардум нисбати баъзе аз ашӯҳои табиат, ба мисоли арчаву чанор ошкор мегардад.

Агар баъзе аз гӯяндаҳои ривоят сабаби «Савзпӯш» унвон гирифтани ин мавзеъро дар арчаи ҳамешасабзи ин макон донанд, бархеи дигар ба шахси бузурге, ки дар тан сару либоси забз доштааст ва дар ҳамин ҷой қадамгоҳ ё мазори ӯ ҷойгир аст, нисбат медиҳанд.

Дар деҳаи Понғози ноҳияи Ашт мавзеи бо номи «Мазори савзпушун» вучуд доштааст. Доир ба ин макон ривояте аст, ки «Пеш вахто дар кучаи устоён одаму хуна набудагӣ. Як одами бузург аз кучо омада дар болои як ғор каппа зада мешиштагӣ. Касбиш такқачигӣ будагӣ. Ҳамун вахто Машраб саёҳат кара ба Пунғоз мебиёд. Машраб ба пеши ҳамун одами бузург рафта мебинад, ки дар атрофи ғору каппаи вай одам ҳиҷ дарахт не. Суни Машраб як бех кучати тут ёфта мешинонаду ба вай одам мегут, ки калун шавад дар сойиш мешинад. Вай одам сару тани сабз мепӯшидис.

Баъди мурданиш вай одама ба қабристони дуртари ҳамун тут гур мекунад. Вай дурунангӣ тут ҳозир ниҳоят калон шудагӣ. Аз ҳамун вахт ҳамун тутро мазори сабзпушун мегӯянд».¹⁰

Дар ин нусхаи ривоят бошад, на дарахти арча, балки ба дарахти тут ишора рафтааст.

Ба гуфти файласуф А. Шохуморов дар кӯхистони Бадахшон зиёратгоҳҳое, ки дар он ҷо санг бо равған ё шир молида мешавад, қариб дар ҳамаи мавзеъҳои аҳолинишин вучуд доштанд ва имрӯз ҳам боқӣ мондаанд. Чунин макони зиёратгоҳро «Ҳоҷаи Савзпӯш» мегуфтанд. Ба ақидаи А. Шохуморов, «пайдоиши шахсияти асотирӣ

⁹ Гӯянда: Авазбеков Мавлодод, 60-сола, д. Сипонч, Рӯшон. Гирдоваранда О.Шакармамадов, соли сабт 2019.

¹⁰ Гӯянда: Мулломир, 1960. Гирдоварандагон Н.Азимов / И. Шарофиддинов, 50-сола, маъхаз: ФФХІ: 9594.

Хучаи Хизр ва ҳамаи тасаввуроти асотирӣ дар нисбати ӯ аз Хоҷаи Сабзпуш маншаъ гирифтааст. Хоҷаи Сабзпӯш бошад, дар дини ориёӣҳо ҳомии ҳамаи барзгарон ҳисоб меёфт ва ин симо баъд аз чорӣ шудани дини Ислом ҳам байни мардум боқӣ мондааст» [12, с. 76].

Ҳамин гуна боварию эътиқоди мардум дар нисбати ин ашӯҳои табиат боис шуд, ки онҳо бо номҳои шахсони бузург пайвастигии зиҷ пайдо кардаанд. Мазмуни ривояти дигар гуфтаҳои ғавқро маънидод мекунад. Дар н. Рӯшон дар мавзеи Лангар ду ҷанори азиме паҳлуи ҳамдигар қад афрохтаанд. Ҳар ду ҷанор аз ҷиҳати қаду ҳаҷм якранганд. Аҷибаш ин аст, ки гунаи ин ҷанорҳо дар ягон навоҳии Кӯҳистони Бадахшон вучуд надорад. Аз рӯи ривояти мардум онҳо гӯё аз асои Носири Хусрав ва Шохтолиби Сармаст, хангоми сафарашон ба Бадахшон, сабзида қад афрохтаанд. Дар зери он ҷанорҳо оромгоҳи Шохтолиби Сармаст қарор гирифтааст, ки солиёни дароз мардум онро зиёрат мекунанд.

Дар мавзеи Бардараи водии Бартанг се бех арҷаи қуҳансолу азимҷусса мавҷуд аст, ки ҳар се бех барои сокинони деҳа муқаддас ҳисоб меёбанд, вале тамоми маросимҳои мавсимӣ-мазҳабӣ, назру ниёз ва худоиро дар зери арҷаи мобайнӣ, ки он нисбати ду арҷаи дигар қуҳансолтар менамояд, иҷро мекунанд. Ба гуфти сокинони ин деҳа, арҷаи мобайнӣ аз асои Носири Хусрав сабзида ва он ду беҳи дигар аз решаи он нумӯъ кардаанд.

Дар гузашта мардум аз танай хушқшудаи арҷа ба сифати ҳезум танҳо дар пухтани таомҳои маросимӣ истифода мебарданд. Дар иртибот ба ин гуфтаҳо ба як расми қадими мардуми Кӯҳистони Бадахшон ишора кардан бамаврид аст. То ҳанӯз мардум бегоҳии пеш аз иди Фитр ва иди Қурбон дар остонаи дари хона ё дар манзилгоҳи гузаштагон барои ёди арвоҳашон танҳо аз ҷӯби арҷа ҷароғакҳо даргиронда он ҷо мегузоштанд.

А. Шохуморов ду сабаби муқаддас будани дараҳти арҷаро нишон додаст: «1. Ин дараҳт дар ойини ориёӣҳо рамзи ҳаёти ҷовидониро ифода мекардааст. 2. Тана ва шохҳои арҷа дар таркибашон миқдори зиёди моддаҳои зиддибактериявӣ ва бӯйи хуш доранд. Барои ҳамин ҳам аз он шамъ сохта, дар идҳо ва маросимҳои азодорӣ меафрӯзанд ва тавассути он хонаро пок менамоянд» [12, с. 81].

Муҳаққиқ В. Охониёзов дар хусуси муқаддас будани дараҳти арҷа ба ранги вай – сабз буданаш ишора намудааст: «Дар хусуси ҳулосаҳои олимони оид ба муқаддас будани дараҳти арҷа дар ойину суннатҳои ақвоми эронӣ, инҷониб фикри хилофе надорад. Танҳо зикр кардан зарур аст, ки хосияти муқаддас буданро барои дараҳти арҷа, дар баробари баъзе хосиятҳои дигари табиаш, маҳз ранг – ранги сабзи он эҳдо намудааст. Агар арҷа ҷовидона сабз намебуд, чунин эҳтиромро эътиқоди мардумро пайдо намекард» [3, с. 42].

Ашӯҳои табиат ҳамчун рамз дар ривоятҳои мавқеи муҳимро касб кардаанд. Орзуҳои самимӣ, эътиқоду ихлос, маърифати дарки муҳити зисту зиндагонии одамон дар ривоятҳои инъикос шудааст. Дар қисми зиёди ривоятҳои, ки ба ин гурӯҳ шомиланд, пайвастигии басо диққатангези инсонро табиат аён мегардад. Рамзҳо бо табиат ва бо

муҳити зиндагии одамон алоқаи узвӣ дошта, дар ин маврид мавқеи аввалиндараҷа пайдо мекунад.

Дар нисбати дарахти чанор ҳам мардум ихлоси калон зоҳир менамоянд. Чанор шохҳои парешону сояфкан дошта, барои дар таги он бофароғат дам гирифтагӣ чойи муносибе аст. Дар кӯҳистони Бадахшон нисбат ба дигар намуди дарахтон чанор хеле кам ба назар мерасад. Он чанорхое, ки дар баъзе манотиқи Бадахшон вучуд доранд, умри дароз дошта, ҳатто одамони солхӯрда ҳам, қай шинондани ин дарахтонро дар ёд надоранд. Одамон мегӯянд, ки чанор мисли дигар дарахтони бемева – бед, арча ва сафедор, хосси кӯҳистони Бадахшон набуда, онро аз чойи дигар овардаанд.

Дар бораи аҳамияти чанор дар рӯзгори мардум ва ба образи бадеӣ табдил ёфтани фолклоршиноси маъруф Рачаб Амонов дар таълифоташ мулоҳизаҳои арзишноке баён намудааст. Аз ҷумла ӯ ишора мекунад, ки «Чанор ҳам дарахти бемева. Вай ҳам бед барин сояи фораҷ дорад ва дар рӯбоиҳои халқӣ аз ҷиҳати истеъмоли номаш дар байни дарахтони бемева ҷои дуҷумро ишғол кардааст. Ин ҳодиса гувоҳӣ медиҳад, ки чанор образи машхури маъруф аст» [1, с. 175].

Шикастани шоҳи чанор, иллат ёфтани арчаҳо, ба мисли ҳама гуна ашӯҳои нуксондор ва зарардида рӯйдодҳои ногувор ва фоҷиаву фалокатборро нишон медиҳад. Байти аввали рӯбоии халқӣ ҳамин фикрро тасдиқ мекунад:

Дарё чола, миёни дарё чола,
Дарё овард чанори панҷоҳсола [1, с. 176].

Аз маънии мисраи дуҷум бармеояд, ки чанор решакан шуда будааст. Шикастани дарахт низ ба рӯй додани ҳодисаи фалокатбор далolat мекунад. Решакан шудан ва шикастани сари чанори панҷоҳсола аз бузургии ҳодисаи рӯйдода гувоҳӣ медиҳад.

Ё рӯбоии дигар бо ин байт шурӯъ мешавад:

Ман хоб будам таги чанори пургул,
Бедор шудам, ки нола дорад булбул [1, с. 177].

Дар «таги чанор хоб будан» маъноӣ бо фароғат умр ба сар бурданро дорад. Дар зери сояи чанор ҳамчун дар ихотаи волидону хешу табор бофароғат будан ва «бедор шудан» ба ҳодисаи ногаҳоние рӯ ба рӯ шудан – маҳрум шудан аз навозиши волидон ё дур афтадан аз хешу наздиконро ифода мекунад.

Муҳаққиқи фарҳанги мардум Д. Раҳимов дар асари худ «Чинори пургул» доир ба хусусияти жанрии ривоят дар байни мардум маъруф будани ин намуди дарахт ва мавқеи хос доштани ибрази назар мекунад. Ба ақидаи ӯ «хоб будан таги чанори пургул» маъноӣ масти ишқ, бепарво аз воқеият будани қаҳрамони лирикиро ифода мекунад. «Чанори пургул» бошад, рамзи ишқи зебо, рангину ширин аст. «Бедор шудам, ки нола дорад булбул» – яъне аз олами хобу масти баргаштан ба воқеият ва ин булбул худи ошиқ – шахси зери чанор хобида мебошад» [5, с. 98].

Ба ҳамин монанд муҳаққиқ доир ба хусусият ва образи бадеии чанор маълумоти дақиқ додааст, ки мавқеи ин дарахтро дар ҳаёту рӯзгори одамон боз ҳам баръало нишон медиҳад.

Дар ин рӯбиҳои халқӣ ба воситаи образи дарахти чанор, аз як чониб, тарафҳои таъсирноки зиндагии мураккаби инсон, мавқеи он дар зиндагӣ нишон дода шавад, аз тарафи дигар, пайвастагии басо диққатангези инсон ба табиат инъикос мегардад.

Ҳар яке аз ин ашӯҳои табиат дар тасаввури инсон рамзро ифода мекарданд, ки он дар осори бадеии мардумӣ маҳфуз дошта мешавад. Маҳз хусусиятҳои хоси табиӣ доштани чизе ё ҳодисае боиси ба рамзи бадеӣ табдил шудани онҳо мегардад. Арча худ як дарахти муқаддас ҳисоб ёфта, гӯе рамзи сарсабзии ҳамешагии рӯзгор ва бақои умри одамизод аст, сояи ғафси чанори азим, бинобар салкину сабуку форам будани худ, чун рамзи роҳату фароғат дар тасаввури одамон ҷой гирифтааст, гӯе ҳамчун аз пойдориву устувории зиндагӣ ва рӯзгорашон нишона аст. Маҳз, бо ҳамин хосияту аломатҳои рамзии худ ин дарахтон дар ривоятҳои мардумӣ ба номи шахсони бузург нисбат дода мешаванд.

Ҳангоми шунидани ривоятҳо доир ба ашӯҳои табиат на ҳама вақт мазмуни аслии онҳоро зеро назар доштан лозим меояд. Чун инсон як ҷузъи табиат аст, рӯзгораш ба ашӯву ҳодисаҳои он саҳт алоқаманд гардида, он дар давоми таърихи мавҷудияти худ барои ҳифз ва маҳфуз доштани бисёре аз ашӯҳо дар бораи онҳо ривоятҳо офаридааст, ба шахсиятҳои таърихӣ ва асотирӣ нисбат додааст. Ба ин восита одамон мехостанд номи ин шахсони бузург, яъне як тараф, чун чанори бузургу арчаҳои ҳамешасабз ҷовидон боқӣ монад ва аз тарафи дигар, эътиқоди мардум нисбати ин ашӯҳои табиат зиёдтар гашта, онҳоро популяро беолоиш нигоҳ дорад ва аз осебу зарар расонидан ба онҳо худдорӣ кунанд. Бадеият ва муҳтавои ривоятҳо, ки дар баробари инъикоси ҳодисаҳои таърихиву нимвоқеъӣ ҳамчунин тобишҳои асотирӣ низ доранд, дар ҳамин аст.

Адабиёт

1. Амонов, Р. Қиссаҳои сари кӯҳи баланд. – Душанбе: Адиб, 1990. – 256 с.
2. Обидов, Д. Андешаҳо перомуни ривоятҳои тоҷикӣ // Фолклор, адабиёт, забон. – Душанбе: Эр-граф, 2004. – 144 с.
3. Охонӣёзов В. Мафҳум ва рамзи рангҳо дар назми классикии форсии тоҷикӣ. – Душанбе: Дониш, 2010. – 243 с.
4. Раҳимов, Д. Боварҳои халқӣ ва тасаввуроти асотирӣ сокинони Бадахшон // Фарҳанги ғайримоддӣ халқӣ тоҷик / мурағтиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов / Шумораи 2. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С. 8-38.
5. Раҳимов, Д. Чинори пургул. – Душанбе: Фан, 2008. – 105 с.
6. Раҳмонӣ, Р. Афсона ва жанрҳои дигари насри шифохӣ. – Душанбе, 1999. – 104 с.
7. Сарчашмаи ривоят – воқеият / мусанниф ва мурағтиб Н.Шакармамадов. – Хоруғ, 2007. – 39 с.

8. Сказки и легенды горных таджиков / составление, перевод с таджикского и А.З.Розенфельд и Н.П.Рычковой. – Москва: Наука. – 1990. – 238 с.

9. Сказки народов Памира / автор предисловия А.Н.Болдырев. Составление и комментарии А.Л.Грюнберг и И.М.Стеблин-Каменского. – Москва: Наука. – 1976. – 536 с.

10. Фрезер, Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Пер. с англ. М.К.Рыпкина. – Москва: АСТ; Ермак, 2003. – 782 с.

11. Шакармамадов, Н. Фолклори Помир. Асотир, ривоят ва нақхло. Ҷ. II. – Душанбе: Империял - групп, 2005. – 430 с.

12. Шохуморов, А. Помир – кишвари ориён. – Душанбе, 1997. – 195 с.

Шакармамадов О.

ПРЕДАНИЯ ЖИТЕЛЕЙ БАДАХШАНА О ДЕРЕВЬЯХ (на примере можжевельника и платана)

В данной статье автором предпринята попытка выявить те элементы древнего верования растительному миру, на примере можжевельника и платана, отголоски которых отражаются в народных преданиях. Связывать происхождение рода с растением – продукт первейшего этапа зарождения тотемизма. Завоевание права на жизнь и ее продолжение люди связывали с деревьями и их плодами. Культ деревьев являлся одним из самых распространенных видов верований разных народов, в том числе и жителей Памира. Предки возлагали на них большие надежды, верили в их могучую силу и культивировали их. Эти священные деревья и по сей день почитаются среди населения Горного Бадахшана. *Зиёратгоҳ*, так называют места на Памире, где растут священные растения, а также проявляются следы этого культа, уходящего корнями в глубокие исторические пласты. О значении можжевельника или арчи в жизни людей существуют интересные высказывания со стороны отечественных и зарубежных исследователей, некоторые из которых излагаются в данной статье и, тем самым, определяют главную идею и содержание преданий о природных объектах.

Природные объекты занимают особое место в народных преданиях в качестве разных образов. Эти образы тесно связаны с природой и человеческой жизнью, и в этом смысле, символ имеет первостепенное значение. Посредством этих образов в преданиях отражаются мечты и желания, духовное представление об окружающей среде, вера и быт людей. В большинстве преданий данного типа отчетливо видна взаимосвязь человека с природой. Автор статьи приводит некоторые достоверные факты о значении платана или чинара в жизни и быте людей и становление их художественного образа, ссылаясь на высказывания исследователей устного народного творчества.

В данной исследовательской работе определены некоторые жанровые особенности преданий, которые заключаются в том, что наравне с отражением исторических и реальных событий в преданиях

также прослеживаются мифологические отголоски, которые и определяют их жанровую специфику.

Все материалы, использованные в этом исследовательском труде, приведены на основе достоверных научных источников, в том числе из научного архива рукописей Института гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова.

Ключевые слова: предание, дерево, можжевельник, чинар, сабзпуш, священные места, Горный Бадахшан.

Shakarmamadov O.

SHORT LEGENDS OF THE BADAKHSHAN'S PEOPLE ABOUT TREES (on the example of a juniper and sycamore)

In this article, we have made an attempt to identify those elements of the ancient belief in the plant world, using the example of juniper and sycamore, the echoes of which are reflected in folk legends. Linking the origin of the genus with the plant is a product of the first stage in the emergence of totemism. People associated the conquest of the right to life and its continuation with trees and their fruits. The cult of trees was one of the most widespread types of beliefs of different peoples, including the inhabitants of the Pamir. Ancient people pinned great hopes on them, believed in their mighty power and cultivated them. These sacred trees are still revered among the population of Gorno-Badakhshan. Ziyoratgoh, as the places in Pamir are called, and where these trees are grown, there are traces of this cult, rooted in deep historical layers. There are the interesting statements about the importance of juniper in the life of people from domestic and foreign researchers, some of which are presented in this article and thereby determine the main idea and content of legends about natural objects.

Natural objects occupy a special place in folk legends as different images. These images are closely related to nature and human life, and in this sense, the image is of paramount importance. Through these images, legends reflect dreams and desires, the spiritual idea of the environment, the faith and life of people. In most legends of this type, the relationship between man and nature is clearly visible. About the significance of the plane tree in the life and everyday life of people and their formation in an artistic way, the author of the article gives some reliable facts referring to the statement of researchers of oral folk art.

In this research work, some genre features of the legend are identified, which lies in the fact that, along with the reflection of historical and semi-real events, mythological echoes are also visible in the legends, which determine their genre specificity.

All materials used in this research work are given on the basis of reliable scientific sources, as well as from the scientific archive of manuscripts of the Institute of Humanities named after academic B. Iskandarov.

Keywords: legend, tree, archa, chinar, sabzpush, subject, hunter, mulla, religion, Mountain Badakhshan.

ТДУ: 891.550 (575.3)

Нуров Н.

НАВРҶЗИ ЧАМШЕДӢ – ФАРҶАНГИ ХУДШИНОСӢ

Чашну маросимҳои мардумӣ нишонаи фарҳанг ва ифодагари ҳувияти миллӣ аз замони қадим то имрӯзанд. Дар миёни чашнҳои кӯҳани мардуми форсу тоҷик Наврӯз ба унвони чашну ойини бостонии устуравӣ, миллӣ ва фаслӣ муаррифӣ шуда, аз ҷойгоҳи вижа бархӯрдор аст. Бо тавачҷуҳ ба ин, дар мақола Наврӯз ҳамчун бахше аз фарҳанг ва ҳувияти миллии тоҷикӣ, ҳамчунин махсусияти калидии Наврӯз ба сифати чашни фарогир шарҳу тафсир шудааст. Махсусан, моҳияти ҳувиятӣ ва собиқаи таърихӣ фарҳангии Наврӯз ҳамчун чашни инсонсозу хирадмаоб, расму ойинҳои наврӯзӣ ва ҷойгоҳи онҳо дар таҳрику таҳкими худшиносӣ ва ҳудогоҳии милливу мардумӣ мавриди таҳқиқу таъкид, таҳлилу муқоиса ва баррасӣ қарор гирифтаанд.

Маҳз Чамшеди нимаустуравӣ ва ниматаърихӣ бо овардани Наврӯз марҳилаи аввалини худшиносии миллиро дар ҷаҳони маърифати мардумони эронинаҷод оғоз бахшид ва таҷлили онро ҳамчун фарҳанги худшиносӣ ба мерос гузошт. Иқдомоти Чамшед дар заминаи таҷлили саросарии Наврӯзи бостонӣ то имрӯз ҳамчунон идома доранд.

Маросими наврӯзӣ ба сифати ойинҳои фарҳангӣ дар аҳди Ҷаҳоманишиву Сосонӣ ва Сомонӣ бошукӯҳу мутантан таҷлил мешуд. Дар даврони Истиқлол Наврӯз ба унвони чашни миллӣ ва фарҳанги худшиносӣ маиҷурият пайдо кард.

Дар мақола бо таъки ба манобеи илмӣ-таҳқиқӣ аносири аслии сохтори худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ ва нақши чашни Наврӯзро дар ин замина рӯшан гардидааст.

Умуман махсусияти меҳварии Наврӯз ҳамчун чашни фарогирӣ ҳамагир дар воқеиятгаройӣ, созандагӣ, ҳувиятсозиву инсонсозӣ ва таъйини таодулу баробарии насли башар зоҳир мегардад ва ин вижагӣ дар имтидоди тӯлонии замони ойини миллиро таҳқиму тадовум бахшид.

Калидвожаҳо: *Наврӯз, Чамшед, чашн, худшиносӣ, ҳувиятсозӣ, фарҳанги Наврӯз, ойинҳои наврӯзӣ, марҳилаҳои худшиносии миллӣ.*

Вақте ки дар бораи Наврӯз андеша ва гуфтугӯ мекунем, қабл аз ҳама, моҳияти ҳувиятӣ ва фарҳангии он пеши назар меояд. Ба ин далел, Наврӯзи Чамшедӣ аз муқаддасоти муҳим ва арзишманди таърихи фарҳангу тамаддуни форсии тоҷикӣ маҳсуб ёфта, бори масъулияти ҳамзистии ҳамгироии миллату халқиятҳои қаламрави Тоҷикистонро бар дӯш дорад. Собиқаи таърихӣ ва фарҳангии ин чашни инсонсоз гувоҳи мидҳад, ки он ҳамеша ҷонибдори саодату пирӯзии навъи башар буда, инсонро ба сӯи ҳамдигарфаҳмию вафодорӣ, некуйиву меҳварзӣ, хирадмандию ақлгаройӣ, собитқадамию устуворӣ, ҳештандорӣ ҳудогоҳӣ, худшиносии ҳувиятписандӣ ҳидоят намудааст ва бо гузашти қарну асрҳои мутаомдӣ суннату ойинҳои Наврӯз имрӯз ҳам на танҳо дархӯри ҷомеа мебошанд, балки дар таҳрику ҳудогоҳию худшиносии милливу

мардумӣ нақши калидӣ доранд [9, с. 58]. Маҳз ҳамин нукта боис гардид, ки Созмони Милали Муттаҳид – ин мақоми баландпояи сиёсии башарӣ чашни Наврӯзо ба сифати чашни ҷаҳонӣ шиноخت ва таҷлили онро дар манотиқи мутааддиди сайёра тавсия дод.

Худшиносӣ эҷоди фардист ва биниши инсониро дар робита бо зиндагӣ, ҳастӣ, кайҳон ва билохира олами инсонӣ ифода мекунад. Ба назари муҳаққикон, худшиносӣ бар мабнои тасаввуроту донишҳои ибтидоии инсон дар заминаи шинохти ҷаҳону ҳастӣ ва он чи дар перомунӣ ӯ мегузарад, шакл мегирад [5, с. 24]. Аз ин ҷост, ки ҳар нафар бо назардошти фаросат, фазилат, дарк, хирад ва маърифати худ ба ҷаҳону ҳастӣ менигарад ва ба ин восита ҷаҳони худогоҳию худшиносиашро тавсеа мебахшад.

Наврӯз, қабл аз он ки ба он ҷомаи кишоварзӣ, ахтаршиносӣ, кайҳоншиносӣ пӯшонанд, фарҳанги худшиносию худогоҳист ва маҳз тавассути маросимоти наврӯзӣ миллати мо марҳилаи нахустини худшиносиашро оғоз намудааст. Ин нуктаро донишмандони ватанию хориҷӣ, аз ҷумла Ч. Дармстетер, А. Кристенсен, М. Баҳор, Ҳ. Разӣ, М. Чамолӣ, М. Рӯҳуламинӣ, М. Ҳазратқулов, А. Турсон, К. Бекзода, М. Мирраҳим, Р. Аҳмад, Д. Раҳимӣ ва дигарон таъйид кардаанд. Муҳим ин аст, ки Наврӯз ба сифати як чашни фарогир, пеш аз ҳама, баёнғари ҳувият ва худшиносии миллӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ мебошад.

Ба ин тартиб, марҳилаи аввали худшиносии миллӣ, ки ба зуҳури Наврӯз оғоз меёбад, бо шахсияти устуравии Ҷамшеди пешдодӣ бастагӣ дорад. Аз ин ҷост, ки Наврӯзо ба шахсияти нимустуравӣ ва ниматаърихӣ Ҷамшед тавҷам медонанд ва ин тавҷамӣ ӯ пайвастагӣ бедалел нест, чаро ки Ҷамшед нахустин шахриёри хушманди ҷуғрофиёи фарҳангӣ сиёсии ориётаборон аст, ки тавассути илму хирад сохтани ҷаҳони навро бар уҳда гирифта, пружаи сохтусози ҷаҳони ҷадидро ба сомон расонидааст. Ба сухани дигар, Ҷамшед бо овардани Наврӯз марҳилаи аввалини худшиносии миллиро дар ҷаҳони маърифати иронитаборон оғоз бахшида, таҷлили онро ҳамчун фарҳанги худшиносӣ ба мерос гузоштааст. Ин аст, ки иқдоми Ҷамшедӣ дар заминаи таҷлили саросарии Наврӯзи бостонӣ то имрӯз ҳамчунон идома доранд.

Ҳама сари ин аст, ки мушкилоти ҷомеаи инсонӣ аз замони зуҳури инсонӣ то ба имрӯз дар як нукта тамаркуз мекунад ва он маргу нестӣ аст. Ҳамин мушкили аввалиндараҷа ва ба истилоҳ, калидӣ дигар мушкилотро низ фаро мегирад. Ин мушкилот (дард, ранҷ, беморӣ, сардӣ ва гармии аз ҳад зиёд, бадбинӣ ва танаффури, дурӯғгӯӣ ва амсоли инҳо) пайваста ҳамқадами инсонанд ва ба гумони устурасозони пешин, рафъи мушкилоти фавқ аз ҷониби Ҷамшед ба вуқӯъ пайвастааст ва нахустин маротиба дар таърихи фарҳанги мо (албатта, дар қолаби устура ва боварҳои суннатӣ) инсон намиранда мегардад. Дар китоби «Вандидод» (фаргарди дувум, бахши якум, банди 5), ки ба достони Ҷам ихтисос ёфтааст, Ҷамшед дар посух ба пурсиши Ахурамаздо гуфтааст: «Ман ҷаҳони туро фарохӣ бахшам. Ман ҷаҳони туро биболонам ва ба ниғаҳдории (ҷаҳонӣ) солору ниғаҳбони он бошам. Ба шахриёрии ман на боди сард бошад, на (боди) гарм, на беморию на марг» [2, 425]. Ҳаким Фирдавсӣ, бо тақия ба асотири кӯҳани

ачдодӣ дар қолаби достони Чам (достон шомили 74 байт буда, дар дохили абёти 48-55 зуҳури Наврӯз ва тадорукоти Наврӯзӣ ба риштаи тасвир кашида шудааст) аз дарду беморию ранҷурӣ ва марг раҳо гардидани мардумро фоли неки Наврӯзӣ дониста, аз ҷумла таъкид кардааст:

Сари соли нав Ҳурмузи фарвадин,
Баросуда аз ранҷ рӯи замин.
Бузургон ба шодӣ биоростанд,
Маю ҷому ромиш гарон хостанд... [11, с. 55-56].

Маҳз Чамшеди нимаустуравӣ ва ниматаърихӣ тавонист, ки бо меҳр, хирад ва дод мардумро ба ҳештаншиносӣ ва ҳувиятсозӣ мутамоил кунад. Ба қавли донишмандон, дар даврони Чамшед ва айёми Наврӯзӣ мардум ба шукуфоии иқтисодӣ ва рифоҳи молӣ мерасанд, хонаҳои бошукӯҳ барпо мекунанд, гармобаҳо месозанд, ҷавохирот дуруст карда, атр ба кор мебаранд ва саранҷом дар нозу неъмат ғарқ мешаванд [12, с. 156].

Ҷомеаи давраи Чамшед зарфи сесад сол чунон дар рифоҳу осоиши маънавию моддӣ ғарқ мешаванд, ки ранҷу дард, зулму бадӣ, заъфу нотавонӣ, пирию беморӣ ва маргу нестиро аз ёд мебароранд ва дар фазои ромишу тараб умр ба сар мебаранд. Фирдавсӣ он давраи пуршукӯхро дар 3 байт (достони Чам, абёти 56-58) хеле муассир инъикос кардааст:

Чун ин сол сесад ҳамерафт кор,
Надиданд марг андар он рӯзгор.
Зи ранҷу зи бадшон набуд огаҳӣ,
Миён баста девон ба сони раҳӣ.
Ба фармон-ш мардум ниҳода ду гӯш,
Зи ромиш ҷаҳон буд пурузову нӯш [11, с. 56].

Бояд тазаққур дод, ки Наврӯзи Чамшедӣ бо фарҳанги худсозию худшиносӣ аз домони устураҳо берун омад ва ба давра ва мароҳили таърихӣ пайваст. Баррасиҳои катибаю сангнавиштаҳои бачоймондаи даврони Ҳахоманишӣ ҳокӣ аз онанд, ки ҷашни Наврӯз дар фазои салтанати Ҳахоманишӣ ҷойгоҳи муносиб доштааст. Бархе муҳаққиқон бар ин назаранд, ки Куруши бузург Наврӯзро дар соли 538 (қабл аз мелод) ҷашни миллӣ эълон кард ва дар ин рӯз барномаҳои вижае барои фарогати сарбозон, поксозии маконҳои ҳамагонӣ, хонаҳои шахсӣ ва бахшиши маҳкумон ба иҷро расонд. Куруши бузург маросимоти Наврӯзиро ба Бобул интиқол додааст ва муҳаққиқон дар ин замина таъкид мекунанд, ки ӯ хангоми иҷрои маросими иди Наврӯз ба эҳтироми суннати деринаи подшоҳони Бобул дасти **Bel** (Баал) – Худои бузурги бобулиёро ламс мекунад ва қонунан дар шумори подшоҳони Бобул дармеояд [3, с. 122]. Гузашта аз ин, маросими Наврӯзӣ ба сифати оинҳои фарҳангӣ дар замони дигар подшоҳони Ҳахоманишӣ низ тадовум ёфтаанд. Ҷамҷунин, дар замони Дориюши якум маросими Наврӯзӣ дар Тахти Чамшед (полис, Чихил Манор — шаҳри бостонии форсӣ, ки асрҳои VI—V пеш аз мелод пойтахти империяи Ҳахоманишҳо будааст) баргузор мешуд ва мардум Наврӯзро ба таври шукӯҳманд таҷлил

мекарданд. Муҳаккиқон ва сиккашиносон бар асоси сангнавишта ва тасвирҳо ҳаде задаанд, ки Дориюши аввал сиккае аз чинси тилло зарб намудааст, ки дар як сӯйи он сарбозе дар ҳоли тирандозӣ тасвир гардидааст ва ин навъ тадорукоти чашнӣ, голибан ба муносибати Наврӯзи соли 416 (қабл аз мелод) гирифта шудааст. Бархе аз пажӯҳишгарон (мисли Хартсфелд, Орднер, Гиршман ва Бродо) муддаӣ ҳастанд, ки Тахти Чамшед барои баргузор намудани чашни Наврӯз сохта шудааст [7].

Албатта, дар даврони салтанати Ҷаҳоманишӣ ва Сосонӣ Наврӯз тобиши динӣ касб кард, аммо махсусият ва вежагии хувиятии худро, ки бар мабнои худсозию худшиносӣ устувор будааст, гум накард. Дар даврони Сосонӣ маросими иди Наврӯзро байни шаш то сӣ рӯз баргузор мекарданд ва рӯзи шашуми фарвардин ва ё Наврӯзи бузургро Хурдодрӯз меномиданд ва ин рӯзро мутааллиқ ба фариштаи муқаддаси Хурдод медонистанд. Пайравони ойини маздоясно муътақид буданд, ки Зардушт (650 сол пеш аз мелодии Масех) дар ин рӯз зода шуда, дар ҳамин рӯзи муқаддас бо Худованд ба розу ниёз пардохтааст, аз ин рӯ, ин рӯз барои ирониён муқаддас ва муҳтарам шумурда мешудааст. Подшоҳони Сосонӣ низ дар дарбор ойинҳои Наврӯзро бо шукӯҳи хоссе баргузор мекарданд ва шоҳон панҷ рӯзи аввал (ба унвони «Наврӯзи омма» маъруф аст) бори ом медоданд ва ба рафъи хочатҳои мардум мепардохтанд. Сипас, «Наврӯзи хосса» ё Наврӯзи бузургро, ки аз рӯзи шашуми фарвардин шурӯъ мешуд, ба худ ва наздиконашон ихтисос дода, ба чашну шодмонӣ мепардохтанд ва навоҳои хосси Наврӯз дар ин айём дар дарбори подшоҳон навохта мешудааст. Дар айёми чашнӣ табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ бо баргузор кардани базму маҳфилҳои вежа соли гузаштаро ёд ва таҳвили соли навро фоли нек доништа, дар таҷаддуди фикрӣ ва маънавӣ, ки дар маҷмӯъ, ба фарҳанги худшиносӣ иртибот мегирифтанд, мекӯшиданд.

Бо он ки давлати Сосониён шикаст хӯрд ва араб бар чуғрофиёи ориёӣ мусаллат гардид, Наврӯз ва тадорукоти Наврӯзӣ аз миён нарафт ва фарҳанги чашнӣ бо шукӯҳу ҷалоле дигар чилва намуд. Дилбастагии мардуми форсу тоҷик ба суннатҳои ниёкон муҷиб шудааст, ки Наврӯз минҳайси рамзи шукӯҳ ва азамати фарҳанги миллӣ дар саросари даврони исломӣ, ҳатто дар давраи хулафое, ки эътиное ба ин русумот надоштанд, барпо мешудааст ва ошноию огоҳии фармонравоёни Уммавӣ ва Аббосӣ аз ойини ҳада додан ба ҳокимон далеле барои гироиши фармонравоёни араб ба баргузори Наврӯз гардидааст. Бо коҳиш ёфтани қудрати нуфузи хилофати исломӣ бар давлатҳои миллӣ, ҳамчунин эҷоди давлатҳои мустақиле назари Тоҳириён, Саффорӣён ва Сомониён суннати таҷлили чашнҳои миллию мардумӣ эҳе шуда, иҷрои русумоти миллӣ сабаби шукӯҳу ҷалоли чашни Наврӯз дар қаламрави давлатҳои миллӣ гардид.

Дар давраи салтанати Сомониён (874-999) Наврӯз ба сифати чашни меҳварӣ мавриди таҷлил қарор мегирифтааст. Амирони хирадпарвари Сомонӣ хуб дарк мекарданд, ки Наврӯз на танҳо чашни кишоварзӣ, балки чашни хирадпарварӣ ва фарҳанги худшиносию инсонсозист. Ин буд, ки дар давраи салтанати амирони Сомонӣ, қатъи назар аз он ки нерӯҳои зиддимиллӣ ғайб буданд, раванди худогоҳию худшиносию миллӣ тавассути чашнгирии саросарии Наврӯз дар манотиқи қаламрави давлат таҳқиму тақвият ёфт [8, с. 457-458]. Маҳз дар замони салтанати

Сомониён дар арафай Наврӯз, бо таъба суннатҳои даврони Сосони оташ меафрӯхтанд, мутрибон оҳангҳои ҷашнӣ навохта, ҳофизон суруду таронаҳои наврӯзӣ месароиданд, сайругашти идонаи мардум аз шом то ба субҳ идома меёфт. Кор то ба ҷое расида будааст, ки маросимоти Наврӯзии замони Сомониён айёми Хусрави Парвизи Сосониро ба лавҳи хотир меовард ва аз ин тариқ суннату ойинҳои ниёкон дар марҳилаи дигари таърихӣ зинда ва бозсозӣ шуданд [1, с. 31-34].

Бо тавачҷуҳ ба ин, дар замони давлатдории Сомониён худшиносии миллӣ ба марҳилаи сифатан нави таърихӣ расида, раванди таҷлили он тавассути сиёсати фарҳангии давлати миллӣ таҳкиму тавсеа ёфт. Шоирону донишмандон ба тавсифи ин ҷашн кӯшиданд, ашъори рангин суруданд, китобҳо навиштанд (аз ҷумла китобҳои «ал-Ашъор фӣ соири Нийрӯз вал Меҳрҷон»-и Ҳамзаи Исфохонӣ, «ан-Нийрӯз вал Меҳрҷон» ва амсоли инҳо ба сифат ва мушаххасоти Наврӯз ихтисос ёфта буданд). Давлати Сомониёро метавон ба унвони қаламрави фарҳанги Наврӯз муаррифӣ кард.

Дар замони Шӯравӣ (солҳои 1924-1991), новобаста аз равиши тунди идеологӣ мардум ва фарҳангиёни тоҷик Наврӯз ва ойинҳои наврӯзиро дар қолиби ҷашнҳои баҳорӣ таҷлил мекарданд. Махсусан, аз ибтидои солҳои ҳафтодуми садаи бист таҷлили Наврӯзи бостонӣ ба унвони ҷашни миллӣ ва фарҳанги худшиносӣ машруиҷат пайдо кард. Аз ибтидои солҳои ҳафтодуми асри бист як зумра равшанфикрони миллӣ чиҳати дар сатҳи иҷтимоӣ таҷлил кардани Наврӯз саъю талоши фаровон варзида, дар ин замина корҳои зиёди фарҳангӣ маърифатӣ анҷом доданд. Ин давра саҳифаи тозаро дар китоби худшиносии миллӣ боз кард, ки бо таҷлили Наврӯзи Ҷамшедӣ дар марҳилаи навини таърихӣ шуруъ меёбад. Дар он замон заминаҳои рушди маросими миллӣ дар шароити нави таърихӣ гузошта шуд.

Марҳилаи Истиклоли давлатӣ уфуқҳои тозаро барои таҷлили саросарии Наврӯзи Ҷамшедӣ кушод ва он ба сифати бузургтарин ҷашни аҷдодӣ мавриди таҷлили ҳамагонӣ қарор гирифт. Дар ин даврон масоили шинохт, таҳқиқ, омӯзиш, арҷгузорӣ ва саросарисозии Наврӯз матраҳ гардид ва дар рушду тавсеаи он шахсиятҳои дараҷаи аввали ҷумҳурӣ, хусусан Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон саҳм гузоштанд. Ин иқдомот имрӯз низ идома дорад ва шароити феълӣ аз донишмандону фарҳангиён тақозо менамояд, ки ойинҳои миллиро ба риштаи таҳқиқ бигиранд ва дар ҳифзу нигоҳдошти онҳо аз тамоми имконоти мавҷуда истифода бубаранд. Мусаллам аст, ки дар марҳилаи Истиклоли давлатӣ тавассути пофишорию ташаббусҳои давлатҳои ҳавзаи Наврӯз, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон СММ Наврӯзро ба унвони ҷашни ҷаҳонӣ эътироф кард. Марҳилаи Истиклоли давлатӣ бо ҳудогоҳӣ ва ҳештаншиносӣ пайванд меҳӯрад ва аз фарҳанги Наврӯзӣ реша мегирад.

Фарҳанги наврӯзӣ фарҳанги ҳештаншиносӣ, меҳрпарастӣ, эътидол, саломатӣ, тандурустӣ, хирадварзӣ, огоҳӣ, доной, муҳаббату самимият, таҳаммулу тафаккур ва шарофату адолат аст [9, с. 6]. Дар доираи ин фарҳанг тамоми муқаддасоти инсонӣ ва башарӣ, ки тӯли асрҳо озмоиши таърихиро гузаштаанд, ғунҷоиш ёфтаанд. Наврӯз фарҳанги муқолима ва гуфтугӯи инсонҳо буда, мардумро, новобаста аз тааллуқоти наҷодӣ, миллӣ, ирқӣ, сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ, ақидатӣ ва идеологӣ ба ҳам фаро меҳонад ва сари як суфра – хони наврӯзӣ менишонад.

Наврӯз бо ҳудогоҳию худшиносии миллӣ ба арсаи фарҳангу тамаддуни башарӣ ворид гардида, ба унвони ҳаста (ядро)-и ҳудогоҳию худшиносии миллӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ шинохта мешавад. Ин ҷашни бостонӣ дар дарозии таърих аслу ҷавҳари худро, ки бар пояи ҳувиятсозию ҳештаншиносӣ устувор аст, на танҳо аз даст надодааст, балки онро бо тобишу ҷилоҳои тоза аз давра ба давра, аз марҳила ба марҳила, аз сол ба сол ва аз аср ба аср мунтақил дода, то ба замони мо беосеб оварда расондааст. Ин аст, ки насли ҷавони ҷомеаи тоҷик муваззаф аст, ки бо талошу ибтикороти худ фарҳанги худшиносиро бар мабной Наврӯзи ҷамшедӣ густариш бидиҳад ва ҳамчун шиносномаи миллӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ муаррифӣ созад.

Адабиёт

1. Бахтиёр, А. Наврӯз // Хунар ва мардум.– Техрон, 1349. – № 90.– С. 31-36.
2. Вандидод (дар се ҷилд). Ҷилди аввал, фарғардҳои 1-8 / Тарҷума ва пажӯҳиши Ҳошим Разӣ.– Техрон, 1385. – 600 с.
3. Гиришман, Р. Таърихи Ирон аз оғоз то ислом / тарҷумаи Махмуд Беҳфурӯзӣ. – Техрон: Ҷомӣ, 1379. – 362 с.
4. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Наврӯз ва ҷашнҳои дигар. – Ҷилди 3. – Душанбе: СИЭМТ, 2018. – 804 с.
5. Иронӣ, А. Инсон дар талоши худсозӣ. – Лос-Анҷелес, 2009. – 210 с. (ба забони форсӣ).
6. Магия Навруза / сборник научных трудов. – Алматы: Атамұра, 2007. – 168 с.
7. Наврӯз / маводи электронӣ. Низомии дастрасӣ: <https://fa.wikipedia.org/wiki>.
8. Ночӣ, М. Фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар қаламрави Сомониён. – Душанбе, 2012. – 904 с.
9. Нурув, Н. Наврӯзи ҷамшедӣ – ҷашни ҳувиятсозӣ / Васоити таҳқиқӣ-методӣ. – Душанбе: Паёми ошно, 2014. – 58 с.
10. Турсун, А. Навруз как культурно-исторический феномен: к герменевтике ирано-таджикского новогоднего праздника // Навруз как явление мировой культуры. – Душанбе, 2012. – 16-62 с.
11. Фирдавсӣ, А. Шохнома. – Ҷилди аввал. – Техрон: Интишороти Корвон, 1387. – 672 с.
12. Хушанг, Т. Таърихи тамаддун ва фарҳанги Ирони куҳан.– Техрон, 1386. – 322 с.

Нурув Н.

НАВРУЗ ДЖАМШЕДА – КАК КУЛЬТУРА САМОПОЗНАНИЯ

Национальные праздники и церемонии являются символом культуры и выражением национальной идентичности с древнейших времен до наших дней. Среди древних персидско-таджикских праздников Навруз представлен как древний, национальный и природно-сезонный праздник, занимающий особое место.

Имея это в виду, в данной статье праздник Навруз рассматривается как часть национальной культуры и идентичности, а

также как всенародное универсальное празднование. В частности, автором проанализированы и сопоставлены самобытность и историко-культурная сущность Навруза, как рационально-гуманистического и миролюбивого праздника, место Навруза в побуждении, продвижении и укреплении национального самопознания и самосознания. Исследованы обряды и обычаи, связанные с праздником Навруз. Изучены характерные черты праздника Навруз, его традиции и их влияние на формирование самопознания подрастающего поколения.

Автор подчеркивает, что согласно источникам, возникновение праздника Навруз относится к временам правления легендарного шаха Джемшеда, и именно он посредством празднования Навруза положил начало первому этапу формирования национального самопознания ирано-таджикских народов. Его инициатива, связанная с празднованием Навруза, как культура самопознания, продолжается и по сей день.

Наряду с этим, автор приводит конкретные примеры о праздновании Навруза в разных исторических эпохах, особенно во времена Ахеменидского, Сасанидского, Саманидского царствований, а также в советское время и в период независимости. Упомянуто, что в годы независимости Навруз широко отмечается, как общенациональный праздник.

В статье автором, на базе научных источников, освещаются основные элементы структуры национального самопознания и самосознания. Выявлены традиции, ценности Навруза, их влияние на формирование мировоззрения и национального самопознания молодого поколения нашей страны.

Ключевые слова: Навруз, Джемшед, праздник, самопознание, идентичность, культура, традиции и обычаи Навруза, этапы национального самопознания.

Нуров Н.

JAMSHID'S NAVRUZ – A CULTURE OF SELF-AWARENESS

National holidays and ceremonies are the symbols of culture and expression of national identity from ancient times to the present day. Among the ancient Persian-Tajik holidays, Navruz is presented as an ancient, national and natural-seasonal holiday and occupies a special place. With this in mind, in this article Navruz is considered as part of national culture and identity and as a nationwide universal celebration. Especially, the author analyzes and compares the originality, and historical and cultural essence of Navruz as a rational, humanitic holiday, the role of Navruz in the promotion, and strengthening of national self-knowledge and self-awareness. The rituals and customs associated with the celebration of Navruz have been investigated. The characteristic features of the Navruz holiday, its custom, traditions and their influence on the formation of self-knowledge of the younger generation have been studied.

The author emphasizes that according to the sources, the emergence of the Navruz holiday belongs to the reign of the legendary Shah Jamshid

that, through the celebration of Navruz, initiated the first stage in the formation of the national self-knowledge of the Iranian-Tajik peoples. His initiative related to the celebration of Navruz as a culture of self-knowledge continues to this day.

Along with this, the author gives specific examples of the celebration of Navruz in different historical eras, especially during the Achaemanid, Sassanid, Samanidkingdoms, as well as in Soviet times and during the period of independence. It is mentioned that during the years of Independence Navruz is widely celebrated as a nationwide holiday.

On the basis of scientific sources, the author highlights the main elements of the structure of national self-knowledge and self-awareness, reveals the traditions, values of Navruz, their influence on the formation of the worldview and national self-knowledge of the younger generation of our country.

Key words: Navruz, Jamshid, holiday, self-awareness, identity, culture, traditions and customs of Navruz, stages of national self-knowledge.

ТДУ: 37тоҷик+008+39тоҷик+373+9тоҷик
 Мирахмедов Ф.,
 Қодиров Н.

НАҚШИ ИДҲОИ МИЛЛӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ МУНОСИБАТҲОИ МАЪНАВИЮ АХЛОҚИИ ҶОМЕА

Мақола ба омӯзиши мушкилот ва дурнамои фарҳанги идона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Маданияти таҷлили ҷашнҳои миллӣ шакли муҳимми ибтидоии фарҳанги инсонӣ мебошад, ки қобилияти ифодаи ҳувияти миллӣ ва фарҳангии як гурӯҳи этникиро дорад. Ҳолат фарҳанги идона яке аз меъёрҳои асосии тағйироти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошад. Дар мақола мушкилоти ташаккули фарҳанги нави ҷашнҳои миллӣ ва дурнамои минбаъдаи рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ шудааст.

Инчунин дар мақола ба самтҳои таъсири идҳои миллӣ дар баланд бардоштани муносибатҳои маънавию ахлоқии ҷомеа тавачҷуҳ шудааст. Қайд гардидааст, ки ҷашнҳои миллӣ ва таҷлили онҳо эҳёгари санъату фарҳанги гузаштагонӣ мардуми тоҷик ба шумор рафта, дар рушди ҳеҷтанашиносӣ ва ҳувияти миллӣ нақши бориз доранд. Аз ҷумла, хусусияти асосии ҷашнҳои Наврӯз, Меҳргон ва Сада ҳамчун унсурҳои муҳимтарини ҳаёти инсон, дар доираи проблемаи мавриди таҳқиқ муҳим арзёбӣ шудааст. Дар мақола ҳамчунин арзишҳои фарҳангӣ ва ахлоқӣ, тантанаҳо, қудрат ва зебӣ, асосҳои фалсафӣ ва мафҳумҳои алоқаманд ба онҳо илман маънидод карда шудаанд.

Фарҳанги таҷлили ҷашнҳои миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи мустақкам намудани ҳувияти таърихӣ ва фарҳангии мардум дар сохторҳои шуури ҷамъиятӣ, усули ҳамгироии иҷтимоӣ мебошад, ки бо ёрии он намояндагонӣ гурӯҳҳои гуногуни конфессионалӣ ва этникӣ, ки дар қаламрави мамлакатӣ мо зиндагонӣ мекунад, ба воҳиди томи иҷтимоӣ-фарҳангӣ муттаҳид менамояд.

Калидвожаҳо: ҷашнҳои миллӣ, фарҳанг, Наврӯз, Сада, Меҳргон, арзишҳои маънавий-ахлоқӣ, ҷомеа.

Идҳои миллӣ дар ҳаёти фарҳангии ҳар як миллат падидаи махсус мебошанд, ки давомнокӣ, робитаи маънавии байни наслҳоро таъмин мекунад. Идҳо ба ташаккули ҷаҳонбинӣ, ҳисси ҳувияти миллӣ ва ватандӯстӣ таъсири мусбат мерасонанд. Фарҳанги идона самтҳои арзишии гурӯҳҳои гуногуни аҳолиро ифода намуда, ҳамчун инъикоси хусусиятҳои рушди таърихӣ давлат хидмат мекунад.

Ид фазои ягонаеро ба вучуд меорад, иштирокчиёро муттаҳид мекунад. Он дар ҷараёни аз сар гузаронидани ҷорабинии идона ҳамеша ба ҳар як шахс ва тамоми мардуми ширкаткунанда муроҷиат мекунад. Шахс ҳисси ҷамъиятӣ худро инкишоф медиҳад, дар маҷмӯъ, дар фарҳанг, малакаҳои мустақими муоширати байнишахсӣ, ки дар навбати худ, асосан хусусиятҳои рафтори идонаро муайян мекунад, пайдо мешавад [3, с. 85].

Тавре М. Бахтин навиштааст: “Чашн шакли хеле муҳимми ибтидоии фарҳанги инсонӣ аст” [3, с. 85]. Таҷлилҳои фарҳангӣ бисёр вазифахоро иҷро мекунад, ки аввалин вазифаи онҳо худшиносӣ ва ҳамгироии иҷтимоию фарҳангии ҷомеа мебошад. Барои ифодаи ибораи маъруф мо метавонем бипурсем: “Ба ман бигӯед, ки шумо чиро чашн мегиред ва ман ба шумо мегӯям, ки шумо кистед?”

Чашнҳо ҳамеша чун як навъ амалисозии беруна ва шахсисозии нуқтаҳои семантикии фарҳанг амал мекунад. Одам бе ид кор карда наметавонад. Гузашта аз ин, барои мавҷудияти ҷудонопазири он, таҷлилҳои “дохилӣ” (оилавӣ, корпоративӣ ва ғ.) кифоя нестанд ва он шаклҳои фарҳанги идона низ заруранд, ки шахсро ба ягонагии ҳаёти иҷтимоӣ дохил кунанд. Ваҳдати идона метавонад дар ғаму андух низ ҷой дошта бошад. Аммо дар ид ҳамеша як чизи рӯҳбаландкунандае мавҷуд аст, ки аз ҳаёти ҳаррӯзаи иштирокчиёни он бармеангезад ва ҳамаро ба як навъ ҷомеаи фарогир тарбия мекунад.

В. Н. Топоров манзараи зерини «иди умумичаҳонии» фарҳанги архаикиро таҷдид менамояд: «... Иди асосӣ дар вазъияте оғоз мешавад, ки бо интизории шадиди фалокати чаҳонӣ алоқаманд аст. Замони кӯҳна, пирамард, чаҳони кӯҳна “фарсуда” шудааст ва фано, марг онҳоро интизор аст. Қувваҳои бесарусомонӣ ташкилоти кайҳонии чаҳонро ғалаба мекунад. Ғаму андух, мотам, рӯзадорӣ, афзоиши якбораи шумораи манъкуниҳо, гузоштани озмоишҳои иловагӣ ба худ мавқеи аззои дастаро дар ин давра тавсиф мекунад. Дар чунин шароит, вазъиятро танҳо муъҷизае, ки ба муъҷизаи офариниши аввал баробар аст, наҷот дода метавонад, вақте ки бесарусомонӣ мағлуб шуд ва ташкилоти кайҳонӣ таъсис ёфт» [5, с. 256].

Ба ақидаи муҳаққиқон Ф.М. Мирахмедов ва М.Т. Насибова, чашнҳои миллӣ «... фаъолияти озодонаи зиндагӣ мебошанд, ки дар ҳудуди ҳассоси намоёни ҷой ва вақти муайян ҷараён мегиранд ва тавассути алоқаи шадиди одамоне, ки ихтиёрӣ чамъ омадаанд, таҷдид мегарданд. Ҳудуди ин фаъолияти ҳаётӣ одатан озод буда, чун қоида, берун аз манфиатҳои моддӣ ҷойгир аст ва на танҳо ба олами воситаҳо, балки ба олами идеалҳо вобаста аст. Чашни миллӣ ном гирифтани падида маъноӣ ба таври озод муошират кардан ва ба таври дастаҷамъӣ орзуву ормонҳои олии миллатро баровардан мебошад, ки муддате воқеият пайдо мекунад ва дар заминаи он намояндагони миллат пуррагии зиндагиро эҳсос мекунад, инфиродҳо ва гурӯҳи одамон дар ҳамоҳангӣ бо ҳамдигар дар олами атрофи иҷтимоӣ талаботу манфиатҳои маънавӣ ва ҳаётии худро қонеъ мегардонанд» [4, с.24].

Ба андешаи мо, хусусиятҳои асосии чашн ҳамчун як унсурҳои муҳимтарини ҳаёти инсон, ки дар доираи проблемаи зикргардида муҳим арзёбӣ мешавад, чунинанд:

Аввалан, ниёз ба истироҳат маъноӣ хоҳиши баромадан аз ҳудуди чизи ҳаётан муҳимро дорад ва ба ин маъно, ид ҳамеша бо ҳама зухуроти худ моро аз қори ҳаррӯзаи фориг мегардонад. Замоне Г. Плеханов навишта буд, ки инсон аввал ба чаҳон аз нуқтаи назари амалӣ ва баъд аз назари эстетикӣ менигарад. Заминаи ба таътил

баромадан аз мавқеи маҳдуди утилитарӣ ба мавқеи иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ гузаштан аст, ки онро механизми шинохти иҷтимоиву фарҳангӣ дуруст мекунад.

Дувум, ид ҳангоми омезиши ҷузъҳои иҷтимоӣ ва шаклҳои мавҷудият, ки дар онҳо принципҳои озоди эҷоди инсон амалӣ мешавад, шакл мегирад. Аз ин рӯ, эҷоди сунъии як чашн (масалан, Рӯзи Истиклоли давлатӣ) ғайриимкон аст.

Севум, мавҷудияти воқеии ид ҳамеша дар фазои ҷамъиятӣ буданро пешбинӣ мекунад. Маҳз ошкорбаёнӣ шаклҳои асосии ҳаёти идона ваҳдати эмотсионалӣ ва маънавии шахс ва ҷомеаро имконпазир мегардонад.

Албатта, чашн, ки як шакли фазои замонавии санъат аст, дар фарҳанг ҳамчун падидаи табиати муҳофизавӣ-динамикӣ вучуд дорад. Аз ин рӯ, консепсияи иқдоми ояндаи идона ин таҷассуми мавзӯ ва ғоя дар замон ва фазо, имконияти амалӣ намудани мушкilotи ҷолиб, лаҳзаҳои гузариш, марҳилаҳои муҳим мебошад. Ид ҳамеша як падидаи беназир аст, ки робитаи арзишҳои маънавии ҷомеа ва ҳаёти муосирро бо тамоми воқеияти он таъмин менамояд. Ба азҳудкунии ин арзишҳои фазои беназири амалҳои идона мусоидат мекунад, ки дар зухуроти эҳсосот, мустақилияти муошират ва дараҷаи баланди фаъолшавии шахсият ошкорбаёнӣро ба вучуд меорад.

Аз ин рӯ, расму оинҳо, чашнҳо ва анъанаҳои миллӣ дар байни мардум аз замони қадим ба вучуд омада, дар зиндагии онҳо нақши муосирро гузоштаанд. Тағйироте, ки дар фарҳанги идона дар Тоҷикистони муосир ба амал меоянд, ба ҷанбаи дигари мушкilot ишора мекунад: дар ҳаёти мо идҳои миллӣ мавқеи бештар пайдо мекунад. Мо дар доираи ҳудуди натавонӣ хувияти миллӣ ва давлатиро ташаккул медиҳем, балки ватани хурди худ - шаҳр, ноҳия, деҳаро ба тариқи гуногун эҳсос мекунем.

Дар ин робита, миллати тоҷик соҳиби оину суннатҳои бостонӣ ва фарҳанги қадима буда, дар тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми сазовор гузоштааст. Суннату оинҳои нек ва чашнҳои миллии мо, мисли Наврӯз, Меҳргон ва Сада дар тӯли таърих барои тарғиби ахлоқи маънавиёти созанда хизмат кардаанд [7, с.13].

Ҳамин тариқ, чашнҳои Сада, Наврӯз, Меҳргон ва Тиргон аз замони қадим дар байни мардуми тоҷик таҷлил мешаванд. Яке аз чашнҳои мардуми машриқзамин Наврӯз мебошад, ки дар таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи худ ҳамчун чашни баҳору кишоварзӣ, беҳдошти табиат ва хушбахтии мардумон ид карда мешавад. Роҷеъ ба Сада, Меҳргон ва дигар маросимҳои қадимаи тоҷикону форсҳои олимони барҷастаи тоҷик Абурайҳони Берунӣ чунин қайд менамояд: «...обон рӯзи Баҳманмоҳ ва он даҳум рӯз бувад андар шабаш, ки миёни рӯзи даҳум аст, оташҳо зананд ва гирд ба гирди он шароб хӯранд ва лавҳу шодӣ кунанд» [1, с. 85].

Чашни Сада ба рӯзи даҳуми моҳи ёздаҳуми тақвими сосонӣ яздиғурдии гузаштагонаномон - Баҳман баргузор мегардад. Мутобиқи тақвими имрӯза чашни Сада ба 31-уми январ рост меояд. Чашни Сада дар ақди қадим хеле бошукӯҳ таҷлил мегардид. Абурайҳони Берунӣ роҷеъ ба расму русумҳои мардумӣ, ки дар оғози моҳи Баҳман баргузор

мегардид, чунин овардааст: «...Баҳман рӯзест аз Баҳманмоҳ ва дар ин рӯз баҳмани сапед бо шири пок хӯранд ва гӯянд ҳифз физояд мардумро ва фаромӯшӣ бибарад» [1, с. 85].

Агар ба расму оинҳои миллии ниёгонамон назар афканем, мебинем, ки бисёри онҳо аз анъанаҳои Сада оғоз меёбанд. Аз навиштаҳои Берунӣ чунин бармеояд, ки аз замонҳои қадим ниёғони мо анъанаҳои мардумии хешро идома дода меоянд ва эҳтиром менамоянд. Масалан, тоҷикон деги дарвешон мекарданд ва дар рӯи хони наврӯзӣ гузоштани шир хангоми оро додани дастурхони «Ҳафт шин» ба ҷашни Сада иртиботе дорад.

Инчунин, гузоштани шамъ дар ҷашнҳои гуногуни мардумӣ низ аз ҷашни Сада об меҳӯрад. Оташ афрӯхтан дар маъракаи ҷашни Сада ба анъанаи неке табдил ёфта буд ва одамон дарахти сарсабзе барои гузоштани шамъ ва ороштани маърака меоварданд. Дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ низ оиди ҷашни Сада маълумотҳои зиёде оварда шудааст. Фирдавсӣ Садаро яке аз ҷашнҳои қадимӣ мешуморад ва оғози онро бо номи шоҳи афсонавӣ Хушанг-«аввалин кашфкунандаи оташ» пайваста медонад [9, с.125].

Таърихнигори барӯманди асри X. Муҳаммади Наршаҳӣ хабар медиҳад, ки дар Бухоро бо номи «Шабӣ Сурӣ» [6, с.121] оташи қалон фурузон карда мешуд ва он ҷашни Садаро хотирнишон мекард, зеро дар ин аср Эронӣ Осӣи Миёна ин ҷашнро бо шукӯҳу шаҳомат пешвоз мегирифтанд ва гулханҳои бузург фурузон мекарданд. Ба назари Е. Э. Бертелс ороиши арҷаи солинавӣ, ки танҳо дар асри XVII дар байни мардуми Аврупо пайдо гардид, нишонаи ҳамон дарахти ҷашни Сада буда, оид ба он бисёр таърихнигорон маълумот додаанд. Маросим дар ҷашни Наврӯз низ мушоҳида мегардад, ки дарахтеро дар базмгоҳ гузошта, оро медоданд, шабона оташ афрӯхта, шодиву хурсандӣ мекарданд. Ҷашни Сада дар замони Ҳахоманишҳо ва Сосониёну Сомониён хеле густариш ёфта, ба дигар кишварҳо бо роҳи муомилоти савдоии Роҳи Абрешим паҳн мегардад.

Дар васфи Сада як зумра шоирон шеър гуфтаанд. Аз ҷумла Фирдавсӣ навиштааст:

Шаб омад, барафрӯхт оташ ба кӯх,
Ҳамон шоҳу дар гирди шоҳ он гурӯх.
Яке ҷашн кард он шаб ва бода хӯрд,
Сада номи он ҷашни фархунда кард [9, с.275].

Аз рӯи маълумотҳои Муҳаммади Наршаҳӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, Байҳақӣ ва дигарон дар гузашта Сада ба таърихи 10-уми Баҳман баргузор мегардидааст, яъне 50 шабу 50 рӯз то оғози ҷашни Наврӯз. Роҷеъ ба панҷоҳ рӯз қабл аз ҷашни Наврӯз баргузор гардидани ҷашни Сада шуароӣ мутақаддим, аз ҷумла Манучехрии Домғонӣ чунин фармудааст:

Инак биёмадаст ба панҷоҳ рӯз пеш
Ҷашни Сада талояи Наврӯзи навбаҳор.

Сада то имрӯз дар байни тоҷикони водии Зарафшону Кӯлоб, Дарвоз, Бадахшон ва дигар ноҳияҳо ба шаклҳои гуногун таҷлил мешавад. Шодиву хурсандӣ дар гирди оташ ҳангоми тӯй арӯсӣ ва тӯй хатнаи писар, фурузон намудани шамъ ба хоҷаи рафтагон, гирдогирди оташ давр гаштани бемор аз нишонаҳои чашни Сада маҳсуб меёбанд. Аловпарак, оташафрӯз аз ҷумлаи оинҳои ниёгонамон мебошанд, ки ба чашни Сада ва оини зардуштӣ иртибот доранд.

Сада чашни қадима буда, ба тағйирёбии табиат ва корҳои кишоварзӣ пайванди ногустастанӣ дорад. Дар аҳди қадим чашни Сада барои кишоварзон оғози кишту кор, тағйирёбии ҳолатҳои табиат ва ба муносибати наздик омадани чашни Наврӯз дар бисёр ноҳияҳои Тоҷикистон бо номи «Иди сари сол» низ ёд мешуд. Аз ин рӯ, мардум баъд аз чашни Сада кӯшиш менамоянд, ки тамоми шароитҳоро барои пурфайзу баракат гардидани кишти деҳқон ва таъмини ҳосилнокии зироатҳо фароҳам оваранд. Чунки баъди даромадани Сада рӯ овардани Офтоб ба баҳор мушоҳида мегардад. Берунӣ менависад, ки «шоҳони давр чунин одат доштанд, ки дар ин шаб оташро фурузон мекарданд ва ҳайвоноти ваҳширо ба оташ сар медоданд, парандагонро маҷбур месохтанд, то аз байни оташ парида гузаранд ва худашон дар атрофи оташ хушҳолӣ мекарданд». Дар замони хилофати Аббосӣҳо низ миёнаҳои асри XVII расму оинҳои замони Сосониён вучуд дошт. Ҳатто бисёр анъанаҳои миллии форсизабонон шукӯҳу шаҳомати худро аз даст надода, мисли пештара дар баробари идҳои Қурбону Рамазон пуршукӯҳу чашн гирифта мешуданд. Халифаҳои араб баъди забти Эрону Осиёи Миёна кӯшиш намуданд, ки бисёр расму оин ва анъанаҳои миллии мардумони онро барҳам диҳанд. Азбаски ин анъанаҳо бо таълимоти динии онҳо номувофиқ буд, кӯшиш менамуданд, ки чашнҳои Сада, Наврӯзу Меҳргонро бо идҳои динии хеш ҳамранг созанд.

Яке аз идҳои қадимтарини мардуми мо иди Наврӯз буда, аз қаъри асрҳо ба мо чун мероси бебаҳои ниёгон омада расидааст. Наврӯз дар сарзамини мо аз рӯйи тақвими қадимаи эронӣ, аввали фарвардин (21-22 март) чашн гирифта мешавад. Иди Наврӯз бо бедоршавии табиат ва оғози кишту кори баҳорӣ пайвандҳои зич дошта, дар худ бисёр расму оинҳои миллии ва анъанаҳои ниёгони моро нигоҳ доштааст. Сарчашмаҳои таърихӣ, баҳусус мардумшиносӣ дар бораи иди Наврӯз маълумот дода, решаҳои ногустастани онро бо зиндагонии халқҳои форсизабон нишон медиҳанд.

Шоир ва донишманди бузурги форсу тоҷик Умари Хайём дар «Наврӯзнама»-и хеш роҷеъ ба пайдоиши Наврӯз, рӯзҳои баргузори чашни он дар аҳди қадим, аз тарафи кадом шоҳ барқарор шудан ва чашнгирии онро бо оинҳоиаш тасвир кардааст.

Сабабҳои чашнгирии Наврӯз аз он иборат аст, ки шоҳи Эрон Каюмарс ба сари қудрат расид, хост ба рӯзҳои солу моҳ аввалин бор ном гузорад то одамон бидонанд, ки солшуморӣ аз чи вақт шурӯъ мешавад. То ислоҳоти Умари Хайём дар соҳаи солшуморӣ Наврӯз дар Аҷам 14-16 март, пеш аз моҳи фарвардин чашн гирифта мешуд. Пас аз муқаррар гардидани солшумории шамсӣ аз тарафи ин донишманди бузург рӯзи аввали соли нав ба рӯзи аввали фарвардин, яъне ба баробарии шабу рӯзи баҳорӣ, ки ба 21-22 март рост меояд,

чашнгириаш анъана шуд. Аз қадимулайём мардумони Эрону Турон аз рӯи тақвими шамсӣ кор мебурданд, ки мувофиқи он ҳаракати замин дар атрофи меҳвари офтоб 365 шабонарӯзу 5 соату 48 дақиқаву 46 сонияро ташкил меод. Тақвими шамсӣ аз рӯи бурҷҳои осмон нисбати ҳолати офтоб таъйин карда мешуд. Солшумории қамарии хичрӣ бошад, аз 16 июли соли 622, аз замони сафари Муҳаммад (с.) аз шаҳри Макка ба Мадина ба ҳисоб меравад.

Мардумони Эрону Осиёи Миёна пас аз истилои араб бо тақозои давр солшумории мусулмониро қабул намуда, дар баробари он тақвими ниёғони худро низ чашн мегирифтанд, ки он аз рӯи солшумории шамсӣ сурат мегирифт. Дар «Наврӯзнама»-и Хайём расму одат ва суннатҳои мардумони эронитабор, ки бо омадани Наврӯзи оламафрӯз марбут аст, баён ёфта, оид ба истилоҳ ва мафҳуми дувоздаҳ моҳи паҳлавӣ маълумоти муфид оварда шудааст. Хайём дар бораи фарвардин, ки моҳи аввалини яздигурдист, чунин нигоштааст: «...фарвардинмоҳ ба забони паҳлавӣ аст. Маънояш чунон бошад, ки он моҳест оғози рустание наботот дар вай бошад ва ин моҳ бурҷи ҳамалрост, ки сар то сари вай офтоб андар ин бурҷ бошад» [9, с. 225].

Сарчашмаҳои замони Сосониён шаҳодат медиҳанд, ки чашни Наврӯз ҳамчун иди расмӣ давлатӣ таҷлил мешуд ва шоҳон онро бо дабдаба баргузор мекарданд, ки он шаш рӯз давом мекард. Барои он ки ид бо хушӣ оғоз шавад, шири тоза менӯшиданд ва нону панири тоза меҳӯрданд.

Шабҳои наврӯзӣ манзараҳои зебоеро ба бар мекард. Дар ибодатгоҳҳо аз ҷӯби дарахтҳои махсусе оташафрӯзӣ мекарданд, шабҳои идонаи оммавӣ ташкил менамуданд ва бо рақсу таронаҳои наврӯзӣ чашнро бошукӯҳ мегардониданд. Саҳаргоҳон бошад духтарони чавон як ҷо ҷамъ меомаданд. Мӯйҳои худро бо гулҳо зебу зиннат дода, ба соҳили дарё мерафтанд ва ба якдигар обпошӣ менамуданд, тамоми рӯз сурудхонӣ мекарданд. Қисми зиёди заҳматкашон – деҳқонону касибон чашни Наврӯзро ҳамчун нахустин рӯзи баҳори дилкушо, саршавии кишту кори деҳқонӣ, рустани гулҳои баҳорӣ ва сабзаҳои пешвоз мегиранд.

Расму оинҳои зиёд то имрӯз дар байни форсизабонон ва дигар халқҳои машриқзамин дар шаклҳои гуногун вучуд доранд.

Якчанд рӯз пеш аз фаро расидани Наврӯз одамон хонаҳои худро тоза намуда, рангу бор менамоянд, асбобҳои хонаро ба берун мебароранд. Дар рӯзҳои чашн бошад, либосҳои зебову шинам дӯхта мепӯшиданд ва ба сайру гашти наврӯзӣ мебаромаданд. Ба муносибати ид аз орди гуногуни ғалладона нон пухта, мизи «ҳафт шин» ва «ҳафт син» дуруст мекарданд ва орзу менамуданд, ки соли нав соли зиндагии хушу осуда гардад, бо файзу баракат бошад.

Дарвоқеъ, ин чашнҳои муқаддас таърихи тоҷиконро аз ибтидои пайдоиши худ ҳамроҳӣ мекунанд. Таҷлили Наврӯз ва Меҳргон, ки бо давраҳои баробаршавии баҳор ва тирамоҳ алоқаманданд, даври мавсимӣ-тақвими табиатро инъикос мекунанд. Арзишҳои фарҳангӣ ва ахлоқии ин тантанаҳо, қудрат ва зебоӣ, асосҳои фалсафӣ ва маъноӣ, ки ба онҳо хосанд - ҳаракати абадӣ ва идомаи зиндагӣ - мақоми аҳамияти ҷовидонаро доранд. Аммо, барои он ки чорабиниҳо

«...идона шаванд, ба онҳо бояд чизе аз самти дигари мавҷудият, аз соҳаи маънавӣ ва идеологӣ ҳамроҳ карда шавад. Онҳо бояд на аз олами воситаҳо ва шароити зарурӣ, балки аз ҷаҳони ҳадафҳои олии мавҷудияти инсон, яъне аз олами ормонҳо таъсир бигиранд» [3, с. 35].

Истиклоли давлатии Тоҷикистон барои эҳёи расму оинҳои миллӣ, аз ҷумла Меҳргон, Наврӯз ва Сада заминаи воқеӣ ба вучуд оварда, онҳоро дубора эҳё ва густариш дод. Маҳз таваҷҷуҳи хосаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба гиромидошт ва эҳёи ҷашнҳои миллӣ буд, ки дар замони соҳибистиклолии мамлакат ин идҳо аз нав бо тамоми шаҳоматашон эҳё гардида, ҳар сол ботантана ҷашн гирифта мешаванд.

Агар ба падидаи фарҳанги идона ҳамчун як падидаи ҷудонопазир рӯ оварем, пас бояд қайд кард, ки он умумият дорад, ки бо ягонагии ҷузъҳо, мавзӯҳо, шаклҳо ва мундариҷаи гуногуни ҷашнҳо тавсиф карда мешавад. Ин хусусият ба сохтори иди миллӣ таъсир мерасонад, хусусиятҳои онро муайян мекунад.

Ҳамин тариқ, ҷашнҳо як маъракаи дурахшони иҷтимоию фарҳангианд, ки амалҳои зиёди эҷодиро фаро гирифта, мувофиқи талаботи муосир ва рушди имкониятҳои техникӣ таҷлил карда мешаванд. Онҳо аъзои ҷомеаи касбиро ҷалб намуда, диққати насли наврасро ба худ мекашанд, дар баланд бардоштани муносибатҳои маънавию ахлоқии ҷомеа замина гузошта, асолати фарҳанги гузаштаро нигоҳ медоранд.

Адабиёт

1. Берунӣ, А. Китобу-т-тафҳим лиавои саноати-т-танчим [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1973. – 280 с.
2. Берунӣ, А. Осор-ул-боқия. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
3. Бахтин, М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса [Текст]. – Москва: Художественная литература, 1990. – 543 с.
4. Мирахмедов, Ф.М. Масъалаҳои асосии омӯзиши ҷашнҳои миллӣ [Матн]: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ // Фарҳанг ва санъат. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 20-24.
5. Мифы народов мира. Энциклопедия / в 2-х томах. Главный редактор С.А. Токарев. – Москва: Советская энциклопедия. – 552 с.
6. Наршаҳӣ, А. Таърихи Бухоро [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1979. – 120 с.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2017. - 13 с.
8. Хайём, У. Наврӯзнама, дар маншаъ ва таъриху одоби ҷашни Наврӯз [Матн] / тасҳеҳ ва таҳшияи Мучтабо Минуй. – Техрон: Интишороти Асотир, 1380 ш. – 80 с.
9. Фирдавсӣ, А. Шохнома. – Душанбе: Адиб, 1987. - Ҷ.1. – 480 с.
10. Фролов, А.С. Педагогическое взаимодействие детей и взрослых в организации детского праздника [Текст]: Дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: 13.00.01. МГОПУ. – Москва, 2002. – 206 с.

**Мирахмедов Ф.,
Қодиров Н.**

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАЗДНИКОВ В УЛУЧШЕНИИ ДУХОВНЫХ И НРАВСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ОБЩЕСТВА

Статья посвящена исследованию проблем и перспектив современной культуры в Республике Таджикистан. Культура празднования национальных праздников – важная первичная форма человеческой культуры, способная выражать национальную и культурную самобытность этнической группы. Состояние праздничной культуры – один из главных критериев социальных и культурных изменений. В статье исследуются проблемы, сопровождающие формирование новой культуры современных национальных праздников в Республике Таджикистан, и перспективы ее дальнейшего развития.

Также в статье обосновано влияние национальных праздников на развитие духовно-нравственных отношений в обществе. Отмечается, что национальные праздники и их анализ являются возрождением искусства и культуры таджикского народа и вносят значительный вклад в развитие самопознания и национальной идентичности. Также в связи с возрождением праздников «Сада», «Мехргон» и «Навруз» обсуждались их отличительные особенности. В то же время автор рассматривает главную особенность торжеств, как одного из важнейших элементов жизни человека, что немаловажно в контексте данной проблемы. В статье разъясняются культурные и нравственные ценности, обряды, сила и красота, философские основы и концепции, связанные с ними, а также вечное движение и продолжение жизни – статус вечного значения.

Культура празднования национальных праздников в Республике Таджикистан – это средство укрепления историко-культурной самобытности народа в структурах общественного сознания, метод социальной интеграции, посредством которого в нашей стране сосуществуют представители разных религиозных и этнических групп, как единая социокультурная группа.

Ключевые слова: национальные праздники, культура, Сада, Мехргон, Навруз, духовно-нравственные ценности, общество.

**Mirakhmedov F.,
Kodirov N.**

ROLE OF NATIONAL HOLIDAYS IN IMPROVING SPIRITUAL AND MORAL RELATIONS IN SOCIETY

The article is dedicated to the study of the problems and prospects of modern resort culture in the Republic of Tajikistan. The culture of celebrating national holidays is an important primary form of human culture, capable of expressing the national and cultural identity of an ethnic

group. The state of festive culture is one of the main criteria for social and cultural change. The article examines the problems that accompany the formation of a new culture of modern national holidays in the Republic of Tajikistan, and the prospects for its further development.

In the article highlighted the influence of national holidays on the development of spiritual and moral relations in society. It was noted that national holidays and their analysis are the revival of the art and culture of the Tajik people and make a significant contribution to the development of self-knowledge and national identity. Also, in connection with the revival of the holidays "Sada", "Mehrگون" and "Navruz", the features of the holiday were discussed. At the same time, the author considers the main feature of celebrations as one of the most important elements of a person's life, which is important in the context of this problem. The article explains cultural and moral values, rituals, strength and beauty, philosophical foundations and concepts associated with them, as well as perpetual motion and continuation of life - the status of eternal meaning.

The culture of celebrating national holidays in the Republic of Tajikistan is a means of strengthening the historical and cultural identity of the people in the structures of public consciousness, a method of social integration through which representatives of different religious and ethnic groups coexist in our country as a single socio-cultural group.

Keywords: national holidays, culture, Sada, Mehrگون, Navruz, spiritual and moral values, society.

ТДУ:9точик+32+327точик+902+37точик+379.4
Шарифзода Ф.

БАРАСИИ МАСОИЛИ ОСОРХОНАШИНОСӢ ВА БОСТОНШИНОСИИ ТОЧИК ДАР АДАБИӢТИ ИЛМӢ

Дар мақола муаллиф оид ба масоили омӯзиши ва таҳқиқи самтҳои мухталифи фаъолияти илмӣ-тадқиқотии осорхонаҳо дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон ибрози андеша намудааст. Қайд карда шудааст, ки осорхонаҳо дар самти ҷамъоварӣ, гурӯҳбандӣ, нигоҳдорӣ, тармими ашӯи таърихӣ фарҳангӣ ва таҳқиқи арзишҳои таърихӣ нақши муассир дошта, барои баланд бардоштани худшиносии худогоҳии миллӣ ва муаррифии хотираи таърихӣ саҳми муносиб доранд.

Омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои мубрами соҳаи осорхонашиносӣ дар даврони истиқлол дар асару рисолаҳо, маҷмӯаҳои илмӣ ва мақолаҳои олимони соҳа бештар дар самти масоили назарӣ амалӣ, маҷмӯасозӣ ва ҳифзу нигоҳдорӣ фонди осорхонаҳо, созмондиҳӣ баргузориҳои экспертизаҳои илмӣ бадеӣ, омӯзишу таҳқиқ, таъхис ва тармими ашӯҳои осорхона, коллексиянамоӣ, таъкили экспозитсия ва чорабиниҳои фарҳангӣ-фарогатӣ, хизматрасонӣ ба тамошобинон ва дигар масоили марбут ба фаъолияти осорхонаҳо мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст.

Ҳамчунин, барои ҳарчи беҳтару бештар муаррифи намудани афқору андешаҳои олимони соҳаи осорхонашиносӣ ва дастовардҳои

илмҳои таърих бахусус илмҳои бостонишиносӣ ва дигар анвои илмҳои ёрирасони таърих, ки дар омӯзиш ва тарғиби ашёи таърихӣ фарҳангӣ саҳми муносиб доранд, дар феҳристи адабиёт таҳти унвони «Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол» ёдрас шудааст.

Дар омӯзиш ва тарғиби бозёфтҳои таърихӣ фарҳангӣ саҳми олимони таърих, бахусус, бостонишиносон беандоза калон буда, барои муайяну мушаххас намудани аҳамияти илмӣ, таърихӣ, бадеӣ, сифату нишона ва дигар вижаҳои бозёфтҳои таърихӣ саҳми муносиб гузоштанд. Ҳамзамон тадқиқотҳои олимони соҳаи бостонишиносӣ дар самти пешбурди фаъолияти илмӣ-фондии осорхона бахусус ҷиҳати омӯзиши ашё ва коллексияи осорхонавӣ, бақайдгирӣ, коркарди илмӣ, феҳристигорӣ ва маҷмӯасозии бештари ашё ва коллексияи осорхонавӣ фазои илмиро фароҳам овард.

Дар мақолаи мазкур ҳамчунин зикр карда шудааст, ки оид ба таърихи пайдоиш, давраҳои инкишофи осорхонаҳои Тоҷикистон дар радифи асарҳои илмӣ ва илмӣ-методӣ боз дар саҳифаҳои наирҳои маълумотдиҳанда, аз қабил қомусҳо, маълумотномаҳо, роҳномаҳо ва лугату фарҳангҳо маълумотҳои муфид дарҷ шуданд, ки бештари хонандагон маҳз аз ҳамин сарчашмаҳо барои худ маълумотҳо дастрас менамоянд.

Калидвожаҳо: истиқлолият, осорхонашиносӣ, омӯзиш, феҳрист, таърих, бостонишиносӣ, мероси таърихӣ фарҳангӣ, гурӯҳбандӣ, маҷмӯасозӣ, бозёфт.

Дар даврони истиқлол ба омӯзиш ва таҳқиқи мероси таърихӣ фарҳангӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир карда шуд. Қабули силсилаи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва бунёди муассисаҳои нави фарҳангӣ, аз қабил осорхонаҳо барои ба зинаи нави рушд ворид шудани ин муассисаҳо ва ба талаботи даврони соҳибистиқлолӣ мувофику созгор намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти онҳо шароит муҳайё сохт.

Дар ин давра осорхонаҳо баҳри татбиқи рисолати азалии хеш – ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, барқарорсозӣ, омӯзишу таҳқиқ ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои нодиртарини мероси таърихӣ фарҳангӣ пайваста кӯшиш ба харҷ дода, тавассути баргузори силсилаи чорабиниҳо дар раванди тарбияи худшиносию ҳудогоҳии миллӣ, муаррифии хотираи таърихӣ ва манзури ҷомеа намудани арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ саҳми муносиб гузоштанд.

Барои шинос намудани аҳли ҷомеа ба дастовардҳои осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол, олимони соҳаи осорхонашиносӣ ва мутахассисони соҳа тавассути асару рисолаҳо, маҷмӯаҳои илмӣ ва мақолаҳои оммавӣ дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ доир ба масоили назарӣ амалии фаъолияти осорхонаҳо, маҷмӯасозӣ ва ҳифзу нигоҳдории фонди осорхонаҳо, созмондиҳию баргузори экспертизаҳои илмию бадеӣ, омӯзишу таҳқиқ, ташхис ва тармими ашёҳои осорхона, коллексиянамоӣ, ташкили экспозитсия ва чорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, хизматрасонӣ ба тамошобинон ва дигар масоили марбут ба фаъолияти осорхонаҳо афқору андешаҳои худро баён кардаанд.

Бо мақсади ҷамъоварӣ, танзим, тасниф ва муаррифию тарғиби маводи ҷопию электронӣ, ки баёнгари афқору андешаҳои

интишорёфта мебошанд, аз ҷониби муаллифи ин сатрҳо феҳристи адабиёт таҳти унвони «Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол» [14] таҳия шуд. Феҳристи мазкур аз пешгуфтор, мақолаи муқаддимаӣ, 5 қисм, 8 зерқисм, кӯмакфеҳристҳои мавзӯӣ ва ашхос иборат буда, 1003 номгӯи адабиёти ҷопию электроники ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дар солҳои 1991–2012 интишорёфтаҳо фаро гирифтааст. Дар феҳрист унвони ҳамаи асарҳо ба забони асл тибқи стандарти маъмул тасвир шуда, мавриди таҳқиқи (de vusi) мураттиб қарор гирифтаанд. Навиштаҷоти библиографӣ ба асарҳои такроран ҷопшуда тибқи замони нашрашон зеро як асар бо нишон додани ҳамаи манбаҳои интишорӣ пешниҳод шудааст. Асарҳое, ки тавассути сарлавҳаҳо дарки мазмуни нашрашон душвор аст, бо тавсифҳои маълумотӣ таъмин гаштаанд. Тақризҳои марбут ба китобҳо зеро ҳамон китобҳо ҷой дода шудаанд. Мавод дар қисмҳо ва зерқисмҳои феҳрист тибқи замони ҷопи асарҳо ва дар дохили онҳо бо тартиби алифбо ҷо ба ҷо гузошта шудааст. Барои осон намудани кори пажӯҳишӣ дар поёни феҳрист кӯмакфеҳристҳои мавзӯӣ ва ашхос пешниҳод шудаанд, ки бо истифода аз онҳо хонанда метавонад ба вазъи таҳқиқи вижаҳои баррасии масоили матраҳшуда бо дарназардошти навъи осорхонаҳо ва саҳми олимону мутахассисони соҳа дар интишори асару мақолаҳои марбут ба мавзӯи шинос шавад. Аз ҷумла тавассути феҳристи мазкур, муҳаққиқон имкон пайдо менамоянд, ки оид ба масъалаҳои осорхонашиносии тоҷик, муаммоҳои созмондиҳӣ ва рушди осорхонаҳои нав, мукамалгардонӣ ва феҳристнигорӣ ашӯ ва коллексияҳои осорхонаҳо, тармим ва таъмири экспонати осорхона, коллексиянамоии ниғораҳо, ташкил ва баргузори экспозитсияҳо, хизматрасонӣ ба тамошобинон дар осорхонаҳо, дар радиои асарҳои ҷудоғонаи илмӣ, ҳамзамон мақолаҳои илмӣ ва илмӣ-оммавӣ дар нашрияҳои даврӣ дарҷшударо дастрас намуда, мавриди истифода қарор диҳанд. Масалан, мутобиқ ба пешниҳоди феҳрист тӯли солҳои 1991-2011 дар саҳифаҳои матбуоти даврии ҷумҳурӣ: 29 рӯзнома ва 23 маҷалла 462 мавод, аз ҷумла доир ба мавзӯҳои сиёсати давлатӣ оид ба соҳаи кори осорхонаҳо – 63; таърих, назария ва созмондиҳии фаъолияти осорхонавӣ – 27; такмил ва коркарди илмии фонди осорхона – 6; ҳифз ва нигоҳдошти фонди осорхона – 8; омӯзиш ва таҳқиқи ашӯи осорхона – 3; ташҳиси илмӣ ва бадеӣ – 11; тармим ва таъмири ашӯи осорхона – 2; корҳои намоишӣ-экспозитсионии осорхона – 19; ташкил ва баргузори ҷорабиниҳои оммавӣ дар осорхона – 16; кори осорхонаҳо бо тамошобинон – 6; санъати тасвирӣ – 12; санъати ороишию амалӣ – 3; санъати нақошӣ – 1; бостоншиносӣ – 47; сиккашиносӣ – 6; катибашиносӣ – 1; мардумшиносӣ – 7; ҳуҷҷатшиносӣ – 1; мероси таърихӣ-фарҳангӣ – 15; воридоту содирот ва бозгардонии сарватҳои фарҳангӣ – 7; фаъолияти осорхона-мамнӯъгоҳҳо – 26; фаъолияти Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Бехзод – 93; фаъолияти Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон – 7; фаъолияти осорхонаҳои ҷумҳуриявӣ (Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Осорхонаи ҷумҳуриявӣ академик Бобочон Ғафуров, Осорхонаи ҷумҳуриявӣ фарҳанги мусиқии ба номи Зиёдулло Шаҳидӣ) – 19; фаъолияти осорхонаҳои ВМКБ – 4; фаъолияти

осорхонаҳои вилояти Сугд – 11; фаъолияти осорхонаҳои вилояти Хатлон – 8; фаъолияти осорхонаҳои шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 11 ва фаъолияти осорхонаҳои шаҳри Душанбе – 22 ба нашр расидаанд.

Дар даврони истиқлол натиҷаи дастовардҳои илмҳои таърих, баҳусус осори бостоншиносӣ барои омӯзиш, бақайдгирӣ, коркарди илмӣ, феҳристнигорӣ ва маҷмӯасозии бештари ашёҳои осорхонавӣ шароит муҳайё сохтанд. Маҳз натиҷаи таҳқиқотҳои баргузоргардида имкон доданд, ки таърихи пайдоиш, сифату нишона ва вижагиҳои бозёфтҳои бостоншиносӣ муайяну мушаххас карда шаванд ва ба сифати ашёҳои осорхонавӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқ қарор гиранд. Дар ин самт нақш ва ҷойгоҳи Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон хеле калон аст. Аз ҷониби олимони ин боргоҳи илм асару мақолаҳои пураарзиш ба таъб расидаанд, ки дар маҷмӯ барои таърихнигории даврҳои чудогонаи таърихи халқи тоҷик, омӯзишу таҳқиқи мероси ниёгон, ҳифзу гиромидошти ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва муаррифии онҳо мусоидат карданд. Баҳусус наشري асари 6 ҷилдаи «Таърихи халқи тоҷик» [7] барои ошноии ҳарчи бештару бештари аҳли ҷомеа ба таърихнигории даврҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик, дарки муаммоҳову масъалаҳои мубрами таърихӣ шароити мусоид фароҳам оварда, доираи назарашонро ба муҳимтарин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ ҳаёти ҷомеа инкишоф медиҳанд. Дар даврони соҳибистиқлолӣ силсилаи китобҳои ходимони илмӣ Шубаи таърихи фарҳанг ва ҳунари Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ таҳти унвони «Очеркҳои таърих ва назарияи фарҳанги халқи тоҷик» [16] интишор ёфтанд. Дар мақолаҳои осори номбаршуда масоили ташаккулёбӣ ва рушду нумӯи фарҳанги миллии, санъати мусиқӣ, кино, театр, меъморӣ, ҳунароҳои мардумӣ аз даврони қадим то замони муосир таҳқиқу баррасӣ шуда, ҳамчунин андешаҳои ҷолиб перомони ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаи ёдгориҳои мероси фарҳангӣ баён ёфтаанд.

Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ дар ҳамкорӣ бо Ҷамъияти ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Тоҷикистон тӯли солҳои 1991-2015 дар таҳияю омодаасозӣ ва интишори маҷаллаи илмӣ-оммавӣ ва фарҳангӣ-маърифатӣ «Мероси ниёгон» саҳм гирифт. Маҷалла 19 феввали соли 1991 расман сабти ном шуд ва шумораи якуми он соли 1992 нашр шуд. Аз соли 2015 муассиси маҷалла танҳо Раёсати ташкилоти ҷамъиятии «Ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. То ба имрӯз 23 шумораи маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ дар як нашр ба таъб расидааст. Ҳадафи асосии маҷалла дар заминаи таҳқиқотҳои густурдаи сотсиологӣ, бостоншиносӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ шинос кардани ҷомеа ба мероси пурғановати таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик, ҳифзу гиромидошт ва тарғибу ташвиқи ёдгориҳои қадимтарин, асрҳои миёнаву замони муосир мебошад. Барои иҷрои ин ҳадафи неқ масъулини маҷалла пайваста кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки бештар дар саҳифаҳои он маводи ҷолиб ва дархӯри ниёзҳои ҷомеа ба таъб расанд. Масалан, роҷеъ ба таърихи пайдоиши сиккаҳо, ташаккули сиккасозӣ ва масоили марбут ба он силсилаи мақолаҳои

сиккашиноси маъруфи тоҷик Давлатхӯча Довудӣ, аз қабиле «Дафинаи пулҳои қадим аз Алмосӣ», «Кушонӣён ва ташаккули сиккасозии миллӣ дар Бохтар», «Сиккаҳои қадим ганҷинаи миллатанд», «Сиккаҳои сомони Хутталон», «Файзи истиқлолият: Мухри нуқрагии асри XIX аз Данғара», «Ганҷинаҳои тангаҳои тиллоии Ғозималик», «Асрори хазинаи Ғозималик», «Мухли булурии Сосонӣ аз Душанбе» интишор ёфтаанд.

Доир ба тадқиқу таҳқиқи нодиртарин бозёфти Тоҷикистон – Дафинаи Амударё, ки намунаҳои беназири он на танҳо дар осорхонаҳои Тоҷикистон, балки дар осорхонаҳои ҷаҳон ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешавад, мақолаҳои Е.Неъматуллоева «Санъати ниёғони мо», И. Пичикян «Прояснение Бактрийского миража: Клад Окса и храм Окса», Р. Масов, В. Ранов «Храм Окса – выдающийся эллинистический памятник в Таджикистане», А. Дружинина «Находка посвященной надписи из Храма Окси», Р. Муқимов «Золотая колесница из Амударьинского клада» бахшида шудаанд. Омӯзиш ва таҳқиқи Саразми бостон ва натиҷаи ҳафриётҳои бостоншиносӣ дар ин мавзӯ инъикоси воқеии худро дар мақолаҳои А. Исоқов «Саразм – заря цивилизации», «Человек, открывший Саразм», Г. Каримова «Дозораострийские верования древнего Саразма» пайдо кардаанд.

Мулоҳизаҳои ҷолиб оид ба омӯзиши бозёфтҳои нодири таърихӣ, ҳафриётҳои бостоншиносӣ, ҳифзи нигоҳдории ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва таҳқиқи онҳо ҳамчун ашёи осорхонавӣ дар мақолаҳои Р. Масов «Нам нужен единое музейное пространство», Ҳ. Ориён «Сайри хатлонзамин», А. Шарифов «Катибаҳои меҳроби Искодар», «Ду фасли Сомонӣ аз Осорхонаи миллии ба номи К. Бехзод», М. Азизов «20 соли Истиқлолият ва масъалаҳои ҳифзи ёдгориҳо», «Давраи нав дар ҳифзу эҳёи мероси ниёгон» баён ёфтаанд.

Фишурдаи натиҷаи таҳқиқотҳои баргузоршудаи бостоншиносӣ тавассути мақолаҳои Р. Масов, В. Ранов. «Таджикские археологи в Германии», С. Бобомуллоев «Археологические исследования в Таджикистане на этапе независимости (1990-2005 гг.)», М. Бубнова «Изучение и охрана древних памятников на территории ГБАО в годы независимости» баррасӣ шудаанд.

Дар шумораи 23-юми маҷалла, [8] ки ба ифтихори 30-солагии истиқлолияти давлатӣ нашр шудааст, сараввал мақолаҳо роҷеъ ба мавзӯҳои «Бо халқ сохт, барои халқ сохт», «Истиқлолияти давлатӣ ва эҳёи таъриху фарҳанги миллӣ», «Рушди қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Нақши Академияи миллии илмҳо дар рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлоли давлатӣ», «70 сол дар роҳи омӯзиши таърих ва фарҳанги миллат», «Худшиносии миллӣ ва масоили фарҳангӣ» пешниҳод шудаанд. Сипас дар бахши «Таърих ва бостоншиносӣ» мақолаҳои муҳаққиқони ватанӣ оид ба масоили то ҳол таҳқиқнашудаи мероси таърихӣ фарҳангии миллати тоҷик, аз ҷумла «Ёдгориҳои замони ориёии Тоҷикистон», «Нигоҳе ба таърихи истилоҳи «фолклор» ва «адабиёти гуфторӣ», «Вашгирд бозгӯи таърихи қадими тоҷикон аст», «Муруре ба осори ғайридинии адабиёти суғдӣ», «Осори бостонии деҳаи Хушдилони ноҳияи Данғара», «Шаҳраки Лағмон аз нигоҳи бостоншиносӣ», «Коллексияи сиккаҳои мисӣ аз Ҳалқачар», «Назаре ба вазъи ду ёдгории таърихӣ дар шаҳри

Истаравшан», «Пайдоиш ва ривочи хатти настаълиқ дар Осиеи Марказӣ», «Навиштаҷоти сугдӣ аз деворнигораи Афросиёб», «Ховалинг: Хонақоҳи Севодара чӣ асрор дорад?», «Қалъаи Ҳисорак – 1800 сол», «Манораи ҷодуии Ҷоми Ғур», «Панҷакенти қадима – намунаи тамаддуни минтақа», «Шаҳраки Ойхонум мероси ҷаҳонии тоҷикони Афғонистон» ва «Таҳаввули кандакории дарҳо» ва ғайраҳо инъикос ёфтаанд.

Соли 1991 маҷаллаи илмӣ, таърихӣ ва адабии Бунёди фарҳанги Тоҷикистон таҳти унвони «Фарҳанг» таъсис ёфт. Дар тӯли фаъолияти хеш маҷалла тавонист, ки дар ҷамъоварӣ ва интишори матолиби пурмухтавои марбут ба таъриху тамаддуни миллати тоҷик, бахусус таҳқиқу омӯзиши шоҳкорҳои адабиёти классикии тоҷику форс, осору ашъори адибони ҳамзабон ва намоёндагони дигар халқу миллатҳо, зиндаву абадигардонии хотираи неки таърихӣ, тавсифу тасвири кашфиётҳои бостоншиносӣ ва бозёфтҳои нодири ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ саҳми муносиб гирад ва бо ҳамин васила дар раванди худшиносию ҳудогоҳӣ ва боло бурдани сатҳи маърифату фарҳангӣ мардум хизмати шоиста ба анҷом расонад. Тавассути ин маҷалла хонандагони зиёд тавонистанд ба тавсири бозёфтҳои бостоншиносони кишвар ва дар асоси онҳо таҳқиқи таърихнигории давраҳои мухталифи таърихи кишварамон ошноӣ пайдо намоянд. Бахусус, тавассути мақолаҳои Ю. Ёқубӣ «Вазъи ёдгориҳои ниёгон», Д. Довудӣ «Сиккаҳои Истаравшан», М. Каримзода «Шоҳидони таърих» (оид ба сангнавиштаҳо ва маҳфуз будани онҳо дар Осорхонаи Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ), А. Мухторов «Таҳқурсии илму дониш» (роҷеъ ба нақш ва мақоми китобхона дар рушду нумӯи илму дониш ва кашфиётҳои бостоншиносӣ), Н. Собиров «Аз таърихи ҳунармандӣ дар Панҷакенти қадим» (оид ба ҳунарҳои оҳангарӣ, шишагарӣ, кулолгарӣ, бофандагӣ, дуредгарӣ, заргарӣ), Ҳ. Камол ва А. Шарипов «Рӯзномаи сафари Искандарқул, Фалғар ва Кӯҳистони Масҷох» (оид ба натиҷаи сафари илмӣ ва кашфи ёдгориҳои таърихӣ аз ҷониби кормандони Осорхонаи миллии Тоҷикистон ва интиқоли 24 ёдгории эпиграфию петроглифӣ ба осорхона), С. Сайнаков «Мубораки Ваҳонӣ» теъдоди зиёди хонандагон ва мутахассисони соҳа оид ба натиҷаи бозёфтҳои бостоншиносии дар қаламрави ҷумҳурӣ доиргардида ва аз ҳисоби ёдгориҳои таърихию фарҳангии бозёфташуда такмил ёфтани захираи осорхонаҳои Тоҷикистон ошноӣ пайдо намуданд.

Маълумот оид ба таърихи пайдоиш, давраҳои инкишоф ва вазъи кунунии осорхонаҳои Тоҷикистон дар радифи асарҳои ҷудогонаи илмӣ, илмӣ-методӣ, боз дар саҳифаҳои нашрҳои маълумотдиҳанда, аз қабилӣ қомусҳо, маълумотномаҳо, роҳномаҳо ва луғату фарҳангҳо инъикоси ҳудро ёфтаанд. Бештари маълумотҳои аввалин оид ба фаъолияти осорхонаҳои Тоҷикистон тавассути нашрҳои мазкур дастраси хонандагон гардид. Масалан, дар саҳифаҳои донишномаи «Душанбе» мақолаҳо роҷеъ ба фаъолияти осорхонаҳои миллии Тоҷикистон, осорхонаи геологии Институти геологияи АМИТ, осорхонаҳои адибон: Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзода, Муҳаммадҷон Раҳимӣ, дар донишномаи «Кӯлоб» осорхонаи ҷумҳуриявии Данғара, осорхонаи вилоятии ба номи Мир

Сайид Али Ҳамадонӣ, осорхонаи ноҳияи Ховалинг, осорхонаи адиб Сайдалӣ Вализода ва осорхонаи шуҳрати ҷангӣ, дар донишномаи «Хучанд» осорхонаи таърихии Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, осорхонаи бостоншиносии Хучанд, осорхонаи шӯҳрати ҷарбии бригадаи 99-уми ҷудогонаи тирандозии тоҷик, маълумот дода шудааст. Илова бар ин, эҳтиҷмандону мутахассисони соҳа тавассути маълумотномаи «Осорхонаҳои Тоҷикистон», [15] роҳнамоҳои «Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ», [18] «Ёдгориҳои таърихии Исфара» [17] ва «Фарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ», [19] маълумотҳои заруриро роҷеъ ба мавзеи ҷойгиршавӣ, соҳа, санаи таъсис, тобеияти маъмурӣ, коллексия, речаи кории осорхонаҳо ва ифодаи расмӣ истифодаи бештари калимаву ибораҳои марбут ба соҳаи осорхонашиносиро пайдо менамоянд.

Барои тарғиби донишҳои осорхонавӣ ва шинос кардани аҳли ҷомеа ба комёбиҳои бадастовардаи осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол нақш ва мақоми нашрияҳои даврии тахассусӣ ва маҷмӯаҳои илмӣ соҳавӣ калон аст. Дар саҳифаҳои ин нашрияҳо бештар афкори андешаҳои муҳаққиқону муаррихон, мутахассисони касбӣ ва осорхонашиносон оид ба масъалаҳои мубрами бунёди фонди осорхонаҳо, ташкили корҳои намоишӣ-экспозитсионӣ ва маърифатӣ-экскурсионӣ дар осорхонаҳо, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд.

Масалан, дар панҷ шумораи нашрияи илмӣ-таърихӣ ва маърифатии «Аҳбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддини Бехзод» (2004. – №5 – 2011. – №9) 91 мақола оид ба масоили назарӣ ва амалии фаъолияти осорхонаҳо, омӯзиш, ҳифз ва муаррифии ҳафриётҳои бостоншиносӣ, нақш ва мақоми осорхонаҳо дар тарғиби ашёи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ, ташкили корҳои экспозитсионӣ, намоишҳои бадеӣ, экскурсионӣ дар осорхона, ҳамкориҳои осорхонаҳо бо ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ дарҷ шудаанд. Аз ин ҳисоб 56 мақола ба забони тоҷикӣ, 34 – ба забони русӣ ва 1 мақола ба забони англисӣ мебошад. Идомаи нашри Аҳбори мазкур дар бинои нави Осорхонаи миллии таҳти унвони «Аҳбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон» ба роҳ монда шуд ва аз соли 2014 то имрӯз 3 шумораи он [2] ба таъб расидааст. Дар шумораҳои «Аҳбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон» 68 мақолаи муҳаққиқони ватанию хориҷӣ оид ба масоили осорхонашиносӣ, таърих, бостоншиносӣ, сиккашиносӣ, санъати тасвирӣ, ҳунарҳои мардумӣ, таъбиатшиносӣ ва таҷлили ҷашнҳои миллии инъикоси ҳудро ёфтаанд. Аз ин ҳисоб 49 мақола ба забони тоҷикӣ, 16 мақола ба забони русӣ ва 3-то ба забони англисӣ ба таъб расидаанд.

Соли 2010 аввалин маротиба ду шумораи нашрияи илмӣ-оммавӣ ва фарҳангӣ-маърифатии «Аҳбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» ба таъб расид. То соли 2019 ҳамагӣ 8 шумораи «Аҳбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» нашр шудааст. Дар шумораи якум ва дуҷуми Аҳбори мазкур маълумотҳои ҷолиб оид ба коллексияҳои нодири осорхонаи мазкур, санъати ҳайкалтарошӣ дар Панҷакенти қадим, деворнигораҳои

Панҷакенти қадим дар Осорхонаи ба номи Рӯдакӣ, бозёфтҳои нодир, аз қабилӣ зарфҳои сафоливу шишагӣ, тангаҳои анвои мухталиф ва се дастхати арабии мутаалиқ ба асрҳои VIII-IX дар деҳаи Сӯчинаи ноҳияи Панҷакент, муаррифии бозёфтҳои бостоншиносии Саразм дар осорхонаҳои Тоҷикистон, чамъоварӣ ва ба намоиш гузоштани либосҳои анъанавии тоҷикон ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои гулдӯзӣ дар Осорхонаи ба номи Рӯдакӣ, пешниҳод шудаанд. Дар шумораи 4-уми «Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» [3] маводи хонданбоб доир ба зиндагинома ва фаъолияти илмию таҳқиқотии аввалин пажӯҳишгарони таърихи Панҷакенти қадим ва натиҷаи бозёфту ковишҳои бостоншиносии онҳо, маҷмӯасозии хазинаи осорхона, тавсифи илмӣ ва нигоҳдории ашёи осорхонавӣ, чамъоварии осори таърихиву фарҳангӣ ва ҳифзи он дар осорхонаҳо, шарҳи мухтасари осори хаттии Осорхонаи ба номи Рӯдакӣ, муҷассамаҳои сафолии Суғд, рушди соҳаи туризм бо истифода аз мавзӯҳои табиӣ ва таърихӣ фарҳангии Тоҷикистон (Ҳисор, Панҷакенти қадим, шаҳраки Ҳулбук, водии Ҳафткул, Гармчашма, Сари Ҳосор, Саразм, Балҷувон, Ромит, Варзоб), ташкили сайрҳои осорхонавӣ, истифодаи технологияи муосир дар фаъолияти осорхонаҳо ва ғайра ба таъъ расидаанд. Дар шумораи 8-уми Ахбори мазкур [4] фарҳанги тафсирии истилоҳоти осорхонашиносӣ ва мақолаҳо роҷеъ ба масъалаҳои ташкили фаъолияти фарҳангӣ-маърифатӣ дар осорхона, тарзу усулҳои муассири ҷалби тамошобин ба осорхона ва хизматрасонӣ ба он, рушди ҳунари бофандагӣ дар Суғди қадим, навъи матоъҳо аз рӯи бозёфтҳои Қалъаи Муғ ва дигар ковишҳои бостоншиносӣ, нақши осорхонаҳо дар рушди соҳаи бостоншиносӣ, муаррифии бозёфтҳои нодир бостоншиносӣ дар осорхонаҳои миллӣ ва ҷумҳуриявии мамлакат ва дигар мавод пешниҳод шудаанд.

Соли 2012 бо ибтикори Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бори нахуст маҷаллаи илмию оммавии «Осорхона» [12] таъсис ёфт, ки воқеан муҳимтарин дастовард дар соҳаи осорхонашиносии тоҷик маҳсуб меёбад. Маҷаллаи навтаъсис дар назди худ мақсад гузошт, ки ҳамчун минбари муқолаҳои осорхонашиносон, бостоншиносон ва муаррихон дар таҳқиқу муаррифии фаъолияти осорхонаҳои мамлакат ва ёдгориҳои гаронбаҳои таърихӣ халқи тоҷик саҳмгузор бошад. Дар шумораи якуми маҷалла [12] мақолаҳои М. Азизов «Фарҳанги миллии мо дар дунё бештар муаррифӣ мешавад», А. Разоққов, С. Бобомуллоев «Се кашфиёти бузурги Исҳоқӣ», А. Исҳоқов «Саразм – оғози тамаддуни халқи тоҷик», Г. Маҳмадҷонова «Осорхонаи ба номи Зиёдулло Шаҳидӣ», Ҳ. Асозода «Омӯзиши як нигораи замони Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар Осорхонаи 2700-солагии Кӯлоб», С. Юнусов «Нахустфарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ» ва дар шумораи дуюм [13] – матни суҳбати Э. Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Осорхонаи миллӣ ва мулоқот бо зиёиёни кишвар таҳти унвони «Осорхона – оинаи пурҷилои ҳаёт ва таърихи халқ» ва мақолаҳои Ш. Курбонов, Т. Солехзода «Таҷассуми Наврӯз дар деворнигораҳои Панҷакенти қадим», Ҳ. Сабоҳӣ «Сӯҳроб дар деворнигори суғдӣ», Ф.

Шарифзода «Ҳифзу нигоҳдории осори хаттӣ дар осорхонаҳои Тоҷикистон», З. Иброҳимов «Аҳмади Дониш ва таассуроти ӯ аз осорхонаҳои Русия», Ф. Рофиева «Оинаи таърих», Ф. Низомов «Эҷоди намоиши осорхонавӣ» интишор ёфтаанд.

Доир ба масоили осорхонашиносӣ ва ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ дар саҳифаҳои маҷаллаи илмию оммавии «Фарҳанг ва ҳунар» (маҷалла солҳои 2007-2009 чоп шуда, ҳамагӣ дар 10 шумора 117 мақола интишор кардааст) низ силсилаи мақолаҳо ба таърих расиданд. Аз ҷумла, дар саҳифаҳои ин маҷалла мақолаву гузоришҳои муҳаққиқон ва мутахассисони соҳа доир ба масоили омӯзиши ёдгориҳои мамнӯъгоҳи таърихӣ Ҳисор, дороиҳои Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, мактаби эҷодии рассом М. Р. Хошмуҳаммадов, ташкил ва баргузории конференсияҳои илмӣ, семинар-тренингиҳо дар Тоҷикистон ва мамлакатҳои хориҷӣ роҷеъ ба проблемаҳои ҷамъоварӣ ва ҳифзу муаррифии осори таърихӣ фарҳангӣ дар осорхонаҳо, чоп шудаанд.

Мутобиқи муқаррароти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон осорхонаҳо вобаста ба иҷрои вазифаҳои илмию таҳқиқотӣ ва илмию маърифатӣ дар наشري маълумот оид ба ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавии худ масъуланд ва, ҷуноне ки дар банди 1-и моддаи 27-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» ишора шудааст, «Ҳуқуқи наشري нахустини маълумот дар бораи ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ ба осорхонае дода мешавад, ки ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ ба он мансубанд» [6]. Албатта, татбиқи муқаррароти мазкур кормандони осорхонаҳоро вазифадор менамояд, ки ҳарчи бештар хубтар ва очилан дар омӯзишу таҳқиқи ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавии худ саҳм гиранд ва барои муаррифию тарғиби ҳамаҷонибаи он кӯшиш ба харҷ диҳанд. Осорхонашиносони тоҷик, бахусус кормандони Осорхонаи миллии Тоҷикистон ва Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон барои иҷрои ин вазифаҳои пурмасъулият пайваста тадбирҳо меандешанд. Аз ҷониби кормандони илмӣ осорхонаҳои мазкур теъдоди зиёди асару мақолаҳо ба таърих расидаанд, ки тавассути онҳо тамошобинон ба таърих ва фаъолияти кунунии осорхонаҳои миллии ошноӣ пайдо мекунанд.

Масоили марбут ба таърихӣ таъсисёбӣ, давраҳои инкишоф ва вазъи фаъолияти Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ дар мақолаҳои Г.Нуров, Ҳ.Ғадоев, Ф.Низомов, М.Аминова, Н.Зоирова, Ф.Рухулова, Ф.Шарифзода, М. Шарифбадалов [9] мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Омӯзишу таҳқиқи намунаҳои беназири осори ниёгон яке аз вазифаҳои муҳими муҳаққиқону мутахассисони соҳаи осорхонашиносӣ маҳсуб меёбад. Бахусус таҳқиқи вижагиҳои дар санг, чубу гил, чарму зарф ва матоъҳои мухталиф нақш бастанӣ эҳсосот, тавассути ҳунари дузандагӣ тасвир шудани зебоии ҳаёт, рангорангии табиат ва ифодаи расму ойин, рамзу анъаноти миллии, ки дар бозёфтҳои бостоншиносӣ ва нигоҳаҳои осорхонаҳо инъикос ёфтаанд, тавачҷуҳи муҳаққиқонро бештар ба худ ҷалб кардааст. Аз ҷумла, таърихӣ пайдоиш ва рушду нумӯи ҳунари дузандагӣ ва навъҳои он дар водии Зарафшону Кӯлоби бостон, вижагиҳо ва тафовут дар офариниши

сӯзаниҳо, тасвири олами набототу ҳайвонот дар гулдӯзӣ, кашидадӯзӣ, чакандӯзӣ, истифодаи нақшу нигор ва ранг дар ороиши ин осор тавассути мақолаҳои Ш. Абдуллоева, Х. Содиқова, М. Аминова, Ф. Рухулова [1] арзёбӣ шудаанд.

Андешаҳои ҷолиб ҷиҳати муҳайё сохтани шароитҳои мувофиқ барои ҳифзу нигоҳдории ашёи осорхонавӣ ва таъмини осорхонаҳо бо таҷҳизоти танзими речаи ҳароратро рӯшноӣ, мушоҳидавӣ хабардиҳӣ, созмондиҳии лабораторияи таъмиру тармими нигораҳо дар мақолаҳои Г. Нӯмонова, Т. Шарифова, М. Аминова, У. Саидов [11] баён ёфтаанд.

Масоили ташаккули худшиносии миллӣ тавассути фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, таърихи инкишофи фарҳанги Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ, таҳқиқи ашё ва коллексияи осорхонавӣ, ташаккулёбӣ ва рушди фаъолияти осорхонаҳо ҳамчун мабҳаси таҳқиқот тавачҷуҳи муҳаққиқони ҷавонро ба худ ҷалб кард. Дифои рисолаҳои номзадӣ [5] ва дар ин робита нашри асару мақолаҳои ҷудогона [10] барои дарки вазъи воқеии масоили матраҳшуда ва ҳалли муаммоҳои ҷойдошта то андозае мусоидат намуданд. Аз ҷумла, натиҷаи таҳқиқҳои ба анҷом расонидаи муҳаққиқ Г.Нуров дар рисолаи илмӣ ӯ «Ташаккулёбӣ ва рушди фаъолияти осорхонаҳо дар Тоҷикистон (солҳои 30-и асри XX – ибтидои асри XXI)» баррасӣ шуданд. Бори нахуст аз дидгоҳи илмӣ баррасӣ шудани раванди таҳаввули фаъолияти осорхонаҳо, давраҳои ташаккулёбӣ ва рушди осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносӣ, соҳавӣ, хона-осорхонаҳо дар Тоҷикистон, муайян кардани ҷойгоҳ, нақш ва мақоми осорхонаҳо дар рушди маориф, илм, фарҳанг ва тарбияи насли наврас – навоари таҳқиқот ҳисоб меёбанд. Хулоса ва тавсияҳои муҳаққиқ барои беҳтар намудани сифату самарабахшии фаъолияти осорхонаҳои мамлакат, таҳияи эҷоди маводи таълимӣ услубӣ шароит муҳайё сохта, дар таҳқиқу баррасии масоили назарӣ амалии илми осорхонашиносии тоҷик муфид мебошанд.

Ҳамин тавр, дар даврони истиқлол роҷеъ ба масъалаҳои осорхонашиносии тоҷик теъдоди зиёди асару мақолаҳо ба таъб расиданд, ки дар маҷмӯъ барои афзун намудани донишҳои марбут ба фаъолияти осорхонавӣ мусоидат менамоянд.

Адабиёт

1. Абдуллоева, Ш. Гулдӯзӣ: оид ба ҳифзу нигоҳдории сӯзаниҳо дар шароити осорхона // Аҳбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Беҳзод. – 2004. – №5. – С.114-117.; Абдуллоева, Ш. Гулдӯзии Кӯлоб // Тоҷикистон. – 2006. – №4-6. – С.11-12.; Содиқова, Х. Сеҳри сӯзаниҳои Зулфия: аз таърихи хунари дӯзандагӣ. – Хучанд: Ношир, 2007. – 240 с.; Аминова, М. Гулдӯзиҳои тоҷикон дар Осорхона // Аҳбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносии ба номи А.Рӯдакӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – №1. – С.47-52.; Рухулова, Ф. Либосҳои мардумии тоҷикони водии Зарафшон дар шӯъбаи мардумшиносии Осорхона // Аҳбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносии ба номи А.Рӯдакӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – №1. – С.89-94.

2. Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон: нашрияти илмӣ / сардабир А. Шарифзода; муҳаррирон: Ҳ. Камол, М. Абдуқодирова. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – №1. – 176 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.; Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон: нашрияти илмӣ / сардабир А. Шарифзода; муҳаррирон: Д. Довудӣ, М. Абдуқодирова. – Душанбе: Андалеб-Р, 2017. – №2. – 192 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.; Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон: нашрияти илмӣ / сармуҳаррир А. Ибодуллозода; муҳаррирон: Д. Довудӣ, М. Дуллоев, А. Зарипов. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – №3. – 180 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.

3. Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. – 2019. – №4. – 92 с.

4. Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихиву кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. – 2019. – №8. – 64 с.

5. Баҳромов, З. Социально-экономическая и культурная жизнь ГБАО Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2008): Автореф. дис...канд.ист.наук. – Душанбе, 2009. – 23 с.; Нуров, Г. Формирование и развитие музейного дела в Таджикистане (30-е годы XX – начало XXI вв.): Автореф. дис...канд.ист.наук. – Душанбе, 2011. – 27 с.; Каримова, Р. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011гг.): Автореф. дис...канд.ист.наук. – Душанбе, 2012. – 25 с.; Гаффоров, Б. История культурно – просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991 –2011 гг.): Автореф. дис.... канд. ист. наук. – Душанбе, 2014. – 26 с.; Шарифзода, Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости (1991 –2011 гг.): Автореф. дис.... канд. ист. наук. – Душанбе, 2014. – 24 с.; Нурматзода, Ҳ. Созҳои мусикии коллексияҳои осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашма дар омӯзиши таърихи фарҳанги халқи тоҷик: Автореф. дис.... номз. илм. таърих. – Душанбе, 2019. – 55 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ.

6. Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 3 июли соли 2012, №838 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. – №7. – С.11-17. [м.688].

7. История таджикского народа. Т. I: Древнейшая и древняя история / под ред. Б. А. Литвинского, В. А. Ранова; Отв.ред. Р. Масов; редкол.: Р. А. Абулхаев, Е. А. Давидович, Л. Н. Додхудоева, Б. А. Литвинский и др. – Душанбе, 1998. – 752 с.; История таджикского народа. Т. II: Эпоха формирования таджикского народа / под ред. Н. Н. Негматова; Отв.ред. Р. Масов; редкол.: Р. А. Абулхаев, Е. А. Давидович, Л. Н. Додхудоева, Б. А. Литвинский и др. – Душанбе, 1999. – 791 с.; История таджикского народа. Т. III: XI–XV века. Период развития феодального общества / под общ. ред. Р. М. Масова; отв. ред. Х. Пирумшоев; редкол.: С.Бобомуллоев, Б. Кабилова, Х. Камол, Р. Масов, Х. Пирумшоев, А. Саидов. – Душанбе: Дониш, 2013. – 580 с.; История таджикского народа. Т. IV: Позднее средневековье и новое время (XVI в. – 1917 г.) / под общ. ред. Р. М. Масова; редкол.: Р. А. Абулхаев, Е. А. Давидович, Б. А. Литвинский и др.; отв. ред. Х. Пирумшоев. – Душанбе: Дониш, 2010. – 1124 с.; История таджикского народа. Т. V: Новейшая история (1917 – 1941 гг.) / под ред. Р.М.Масова; редкол.: Р. А. Абулхаев, А. М. Гафуров, Е. А. Давидович,

Б. А. Литвинский и др. – Душанбе: ИмпериаЛ-групп, 2004. – 752 с.; История таджикского народа. Т. VI: Новейшая история (1941-2010 гг.) / под общ. ред. Р. Масова; отв. ред. А. Гафуров; редкол.: Р. А. Абулхаев, А. Гафуров, Л. Н. Додхудоева, В. В. Дубовицкий и др. – Душанбе: ИмпериаЛ-групп, 2011. – 688 с.

8. Мероси ниёгон: нашрияи илмӣ-оммавӣ ва фарҳангӣ-маърифатӣ. – 2021. – №23. – 186 с.

9. Нуров, Г. Аз таърихи Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ шаҳри Панҷакент // Ахбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Бехзод. – 2008. – №7. – С.58-60.; Низомов, Ф. Аз аҷоибхонаи кӯчак то осорхонаи бузург // Омӯзгор. – 2009. – 15 май.; Гадоев, Ҳ., Низомов, Ф. Осорхонаи ба номи устод Рӯдакӣ // Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи А.Рӯдакӣ. – 2010. – №1. – С.3-46.; Аминова, М. Гулдузиҳои тоҷикон дар Осорхона // Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи А.Рӯдакӣ. – 2010. – №1. – С.47-52.; Зоирова, Н. Деворнигораҳои Панҷакенти қадим дар Осорхонаи ба номи А.Рӯдакӣ // Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи А.Рӯдакӣ. – 2010. – №1. – С.53-58.; Рухолова, Ф. Маҷмӯаи зебу зинатҳои Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ // Ахбори Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. – 2010. – №2. – С.18-23.; Рухолова, Ф. Либосҳои мардумии тоҷикони водии Зарафшон дар шӯъбаи мардумшиносӣ Осорхона // Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявӣ таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи А.Рӯдакӣ. – 2010. – №1. – С.89-94.; Шарифзода, Ф. Музей имени Абуабдулло Рӯдакӣ // Фарҳанг ва ҳунар. – 2008. – №2. – С. 34-35.; Шарифбадалов, М. Музей им. Абу Абдулло Рӯдакӣ // Пенджикент – город туризма. – Пенджикент, 2010. – С.74-78.

10. Нуров, Г. Аз таърихи Осорхонаи миллии ба номи Камолиддин Бехзод // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2003. – №5. – С.92-97.; Нуров, Г. Зарурати таҳияи феҳристи осорхонаҳо // Ахбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Бехзод. – 2011. – №9. – С.70-73.; Бахромов, З. Культурные учреждения ГБАО в условиях рыночной экономики. – Душанбе, 2008. – 29 с.; Каримова, Р. Развития культуры Таджикистана в годы независимости: монография. – Душанбе, 2012. – 210 с.; Шарифзода, Ф. Истиклолият ва рушди осорхонаҳои Тоҷикистон. – Душанбе: Истеъдод, 2013. – 128 с.; Шарифзода, Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости: монография. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 236 с.

11. Нуъмонова, Г. Моликияти пурбаҳои давлатӣ ғамхорӣ меҳоҳад // Тоҷикистон. – 2004. – №1-3. – С.6-7.; Шарифова, Т. Зарурати танзими речаи хароратию намӣ ва рӯшноӣ дар Осорхонаи миллии // Ахбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Бехзод. – 2009. – №8. – С.48-52.; , М. Ниғаҳдошти ашён нодири осорхона // Ахбори Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. – 2010. – №2. – С.88-94.; Саидов, У. Ҳифзу ниғаҳдошт ва истифодаи осори қоғазӣ дар Осорхонаи ба номи А.

Рӯдакӣ // Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихию кишваршиносии ба номи А. Рӯдакӣ. – 2010. – №1. – С.74-79.

12. Осорхона: маҷаллаи илмӣ-оммавии осорхонашиносӣ / сармуҳаррир С. Юнусов. – 2012. – №1-3. – 34 с.

13. Осорхона: маҷаллаи илмӣ-оммавии осорхонашиносӣ / сармуҳаррир С. Юнусов. – 2013. – №1-3. – 44 с.

14. Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: Феҳристи адабиёт / мураттиб ва муаллифи мақолаи муқаддимаӣ Ф. Шарифзода. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 224 с.

15. Осорхонаҳои Тоҷикистон: маълумотнома / муаллиф-мураттибон Ю.А.Купина, П.И.Погорельский. – Душанбе: Бактрия, 2008. – 102 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.

16. Очерки истории и теории культуры таджикского народа: сб. статей / редакторы-составители: Г.Майтдинова, А.Раджабов; отв.ред. А.Раджабов. – Душанбе: ГНРТНЭ, 2001. – 352 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Вып. 2. / редакторы-составители: А.Раджабов, Р.Мукимов; отв.ред. А.Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2006. – 559 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Т.3. / редакторы-составители: А.Раджабов, Р.Мукимов, М.Каримзаде; отв.ред. А.Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2009. – 536 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Т.4. / редакторы-составители: А.Раджабов, Р.Мукимов, М.Каримзаде; отв.ред. А.Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2010. – 582 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Т.5. / отв. редактор А. Раджабов. – Душанбе: Дониш, 2017. – 466 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Т.6. / отв. редактор А. Раджабов. – Душанбе: Дониш, 2018. – 348 с.

17. Раупов, А. Исторические памятники Исфары: путеводитель / под ред. профессора Х.Холджураева; Республиканский музей академика Б.Гафурова. – Исфара-Гафуров, 2009. – 52 с.

18. Роҳнамои Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихию кишваршиносии ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ / мураттибон: Ф.Рухулова, С.Юнусов, Н.Зоирова. – Душанбе: Аржанг, 2010. – 48 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ.

19. Фарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ (русӣ-тоҷикӣ) / мураттиб С.Юнусӣ; Муҳаррир А.Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2010. – 48 с.

Шарифзода Ф.

ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ ТАДЖИКСКОГО МУЗЕЕВЕДЕНИЯ И АРХЕОЛОГИИ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье автор выражает свои взгляды на изучение и исследование различных направлений научно-исследовательской деятельности музеев в период независимости Таджикистана. Было отмечено, что музеи играют важную роль в сборе, классификации, сохранении, реставрации исторических и культурных объектов и изучении исторических ценностей, а также вносят значительный вклад

в повышение национального самосознания и сохранение исторической памяти.

Изучение и исследование актуальных вопросов музейного дела в период независимости освещены в трудах и монографиях, научных сборниках и статьях ученых и исследователей, прежде всего в области теоретических и практических вопросов, сбора и сохранения музейных фондов, организации и проведения научных и художественных экспертиз, исследования, консервации и реставрации музейных предметов, коллекционирования, организации экспозиций и других культурных и досуговых мероприятий, обслуживание зрителей и другие вопросы, связанные с деятельностью музеев.

Кроме того, чтобы лучше представить взгляды ученых-музееведов и достижения исторических наук, особенно в области археологии и других вспомогательных исторических наук, которые вносят значительный вклад в изучение и популяризацию исторической и культурной жизни, по мнению автора, следует использовать указатель литературы «Музеи Таджикистана в период независимости».

Историки, особенно археологи, внесли значительный вклад в изучение и популяризацию исторических и культурных открытий, в выявление научных, исторических, художественных, качественных и других характеристик исторических открытий. В то же время исследования археологов создали научное пространство для изучения научно-фондовой деятельности музея, в частности, для изучения музейных предметов и коллекций, регистрации, научной обработки, каталогизации и дальнейшего собрания предметов и музейных коллекций.

В статье также отмечается, что история зарождения и развития музеев в Таджикистане, наряду с научными и научно-методическими работами, отражаются и на страницах справочных изданий, таких как энциклопедии, справочники, путеводители и словари, которыми пользуется большинство читателей.

Ключевые слова: независимость, музееведение, исследование, каталог, история, археология, историко-культурное наследие, классификация, коллекция, открытие.

Sharifzoda F.

DISCUSSION OF ISSUES OF TAJIK MUSEOLOGY AND ARCHEOLOGY IN THE SCIENTIFIC LITERATURE

In the article, the author expresses his views on the study and research of various areas of research activities of museums during the period of independence of Tajikistan. It was noted that museums play an important role in the collection, classification, preservation, restoration of historical and cultural objects and the study of historical values, as well as make a significant contribution to raising national consciousness and preserving historical memory.

The study and research of topical issues of museum business during the period of independence are covered in the works and monographs,

scientific collections and articles of scientists and researchers, primarily in the field of theoretical and practical issues, collection and preservation of museum funds, organization and conduct of scientific and artistic examinations, research, conservation and restoration of museum objects, collecting, organization of expositions and other cultural and leisure activities, audience service and other issues related to the activities of museums.

In addition, in order to better present the views of museum scientists and the achievements of historical sciences, especially in the field of archeology and other auxiliary historical sciences, which make a significant contribution to the study and popularization of historical and cultural life, according to the author, the index of literature "Museums of Tajikistan during the period of independence" should be used.

Historians, especially archaeologists, have made a significant contribution to the study and popularization of historical and cultural discoveries, to the identification of scientific, historical, artistic, qualitative and other characteristics of historical discoveries. At the same time, the research of archaeologists to study the scientific and stock activities of the museum, in particular, to study museum objects and collections, registration, scientific processing, cataloging and further collection of objects and museum collections created a scientific space.

The article also notes that the history of the origin and development of museums in Tajikistan, along with scientific and methodological works, are reflected on the pages of reference publications, such as encyclopedias, reference books, guidebooks and dictionaries, which are used by most readers.

Keywords: independence, museology, research, catalog, history, archeology, historical and cultural heritage, classification, collection, discovery.

ТДУ:37точик+008+9точик+379.4+02+024+39точик

Наимов С.

РУШДИ МУАССИСАҲОИ ФАРҲАНГӢ ДАР МИНТАҚАИ КӢЛОБИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Дар мақолаи илмӣ перомунӣ нешрафти соҳаи фарҳанг ва рушди муассисаҳои марбут ба он дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони истиқлолият сухан меравад. Дар замони соҳибистиқлолии кишвар ба нешрафти ин соҳа тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Махсусан, дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон дар ин самт корҳои муҳим анҷом дода шудааст. Аз ҷумла дар бисёр шаҳру ноҳияҳои вилоят қасрҳои нави фарҳанг бунёд гардида, барои китобхонаҳо, мактабу колечҳои мусиқӣ, театрҳо биноҳои замоавӣ сохта ба истифода дода шудаанд. Дар баробари ин бисёр муассисаҳои фарҳанг таъмир ва ба талаботи замони мувофиқ гардонда шудаанд. Маблағгузориҳои соҳа низ сол то сол зиёд мешавад, ки ин, аз як тараф, ба неқӯаҳволии кормандони

соҳа, аз тарафи дигар, ба фаъолияти босамари муассисаҳои фарҳанг мусоидат менамояд.

Муаллиф дар бораи дастовардҳои соҳаи фарҳанг ва бунёди муассисаҳои фарҳангӣ дар шаҳри Кӯлоб, ноҳияҳои Данғара, Восеъ, Мир Саид Али Ҳамадонӣ, Фархор, Темурмалик, Балҷувон, Ховалинг, Муъминобод, Шамсиддун Шохин сухан ронда, таъкид менамояд, ки айни замон дар ин шаҳру навоҳӣ барои фаъолияти пурсамари соҳаҳои фарҳанг инфрасохтори зарурӣ фароҳам оварда шудааст ва ин гувоҳи таваҷҷуҳи хосаи роҳбарияти олии кишвар, махсусан Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ин соҳаи муҳим мебошад. Дар ин замина фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла қасрҳои фарҳанг, боғҳои фарҳангиву фарогатӣ, клубу китобхонаҳо мавриди баррасӣ қарор дода шуда, саҳми ин муассисаҳо дар баланд бардоштани маънавияти ҷомеа ва амалӣ намудани сиёсати фарҳангии давлату ҳукумати ҷумҳурии муҳим арзёбӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, сиёсати фарҳангпарварона, муассисаҳои фарҳангӣ, маънавият, истиқлол, нерӯи эҷодӣ, шаҳр, ноҳия, давлат, миллат, ҷашн, чорабинӣ, дастовард, фаъолияти босамар, осорхона, китобхона, қасри фарҳанг, боғи фарҳангиву фарогатӣ.

Агар ба эҷодиёти бузургтарин олимону донишмандон, адибону ноқидон, файласуфону сиёсатмадорон ва, умуман, энциклопедистони сатҳи байналмилалӣ халқи тоҷик амиқ ва мӯшикофона назар афканем, аён мегардад, ки арҷ гузоштан ба фарҳангу маънавият яке аз мавзӯҳои муҳимми эҷодиёти эшон мебошад. Ҳамин аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фарҳангро ҷавҳари ҳастии миллат ва пойдевори давлати тоҷикон доништа, дар сиёсати хеш онро яке аз соҳаҳои афзалиятнок ҳисобидаанд. Маҳз дар замони соҳибистиклолии кишвар барои пешрафти ин соҳаи муҳим як қатор корҳои назаррас ба анҷом расонида шудааст.

Дар ин давра барои густариши соҳаи фарҳанг дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон корҳои муҳим анҷом дода шудааст. Аз ҷумла дар бисёр шаҳру ноҳияҳои ин вилоят қасрҳои нави фарҳанг бунёд гардида, биноҳои замонавии китобхонаҳо, мактабу коллеҷҳои мусиқӣ, театрҳо сохта ба истифода дода шудаанд. Дар баробари ин бисёр муассисаҳои фарҳанг таъмир ва ба талаботи замон мувофиқ гардонда шудаанд. Маблағгузори соҳа низ сол то сол зиёд мегардад, ки ин, аз як тараф, ба некӯаҳволии кормандони соҳа, аз тарафи дигар, ба фаъолияти босамари муассисаҳои фарҳанг мусоидат менамояд.

Дар ин замина муассисаҳои фарҳанги минтақаҳои Кӯлоби вилояти Хатлон дар давоми 30 соли Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият ва нерӯи эҷодии хешро барои амалӣ гардонидани сиёсати фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, иҷрои муқаррароти қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумат марбут ба соҳаи фарҳанг, нишондодҳои Паёми солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон сафарбар намуда, тантанаҳои

сиёсии давлатӣ, миллӣ ва дигар ҷашнҳои муҳимми сиёсиро таърихро дар сатҳи баланди ташкилию фарҳангӣ доир намуданд ва дар давоми ин солҳо ба дастовардҳои бисолақона ноил гардиданд. Аз ҷумла шаҳри Кӯлоб, ки оинаи вилояти Хатлон маҳсуб мегардад, дар ин давра симои аслии худро қомилан дигар намуда, ба як шаҳри зебову афсонавӣ ва маркази бузурги фарҳангии вилоят табдил ёфт. Дар ин шаҳри бостонӣ иншоотҳои азими фарҳангӣ сохта ба истифода дода шудаанд, ки боғи ба номи Исмоили Сомонӣ, амфитаатри дорӣ 9 ҳазор ҷойи нишаст, боғи ба номи Сайидалӣ Вализода, боғи “Хуталон”, Гулгашти Сафар Амиршоев, Муҷтамеи 2700-солагии шаҳри Кӯлоб, осорхонаи таърихӣ кишваршиносии 2700-солагии Кӯлоб аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Таҷдиду азнавсозии боғи фарҳангии фароғатӣ ба номи Ҳамадонӣ, сохта ба истифода додани бинои Муассисаи давлатии китобхонаи оммавии ба номи Садриддин Айнӣ низ аз ҷумлаи тадбирҳои ободонии солҳои охир ба ҳисоб мераванд, ки на танҳо ба зебоии шаҳр хусни нав зам менамоянд, балки барои баланд гардидани фарҳангу маънавияти мардум нақши муҳим мебозанд.

Дар солҳои охир дар ноҳияи Данғара низ бунёди муассисаҳои фарҳангӣ вусъати тоза қасб намуд. Аз ҷумла соли 2019 дар маркази ноҳия қасри фарҳанги замонавӣ бо тарҳи зебо бунёд гардид, ки дар он унсурҳои меъморӣ милливу аврупоӣ ба ҳам омезиш ёфтааст. Дар қасри фарҳанги ноҳияи Данғара на танҳо ҷорабиниҳои фарҳангии сатҳи ноҳиявӣ, балки бисёр ҷорабиниҳои сатҳи вилоятӣ вусъаи ҷумҳуриявӣ низ ташкил кардан мумкин аст. Сохта ба истифода додани боғи фарҳангӣ-фароғатӣ дар маркази ноҳияи Данғара барои истироҳату фароғати хуби сокинон имкон фароҳам овард. Дар деҳаҳои Сафобахш ва Хуррамзамини ҷамоати деҳоти Оксу клубҳо ва дар деҳаҳои Ғижовак, Пушинг, Шаршари ҷамоати деҳоти Исмаи Шариф, Тоҷмаҳали ҷамоати деҳоти Лоҳур китобхонаҳо сохта ба истифода дода шуданд. Захираи китобхонаҳои оммавии ноҳия зиёд гардид. Дар ҷамоати деҳоти Пушинг гулгашти замонавӣ бунёд карда шуд, ки имрӯзҳо ба макони истироҳати сокинон табдил ёфтааст. Таъсиси Осорхонаи ҷумҳуриявӣ ва бунёди театри ҷумҳуриявӣ Данғараро метавон рӯйдодҳои муҳимми фарҳангӣ арзёбӣ намуд, ки дар рушди фарҳанги миллӣ саҳми назаррас гузошта метавонанд [9].

Дар дигар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб низ бунёди иншоотҳои соҳаи фарҳанг вусъати тоза пайдо намуд. Аз ҷумла дар маркази ноҳияи Восеъ ва деҳаи Меҳрубони ҷамоати деҳоти Гулистони ин ноҳия қасрҳои замонавии фарҳанг сохта ба истифода дода шуд. Боғи фарҳангии фароғатӣ маркази ноҳия азнавсозӣ гардида, симои наву зебо пайдо намуд. Дар деҳаи Сайдуллои Шарифи ҷамоати деҳоти Гулистон клуб ва китобхона, дар деҳаи Навбахори ҷамоати деҳоти Тугарак китобхонаи замонавӣ бунёд гардид. Мавзеи таърихӣ хавзи деҳаи Қайнари ҷамоати Мирзоалӣ Вайсов азнавсозӣ ва дар ҷамоати деҳоти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ гулгашти нав бунёд гардид. Гулгашти ба номи Восеъ сохта ба истифода дода шуд. Таъсиси филармонияи халқӣ дар маркази ноҳияи Восеъ барои эҳёи анъанаҳои суннатӣ санъати мардуми ноҳия мусоидат намуд, ки сокинони ноҳия ин ҳама аз баракати истиқлол мебаранд.

Дастовардҳои фарҳангии ноҳияи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ низ дар ҷанбҳои соли охир беназир аст. Таъсиси Филармонияи халқӣ ба номи Одина

Ҳошимов ва тачдиди бинои он, азнавсозии қасри фарҳанги ҷамоати деҳоти Даштигуло, сохта ба истифода додани бинои осорхонаи ноҳиявӣ, тачдиди Боғи фарҳангӣ-фароғатӣ ва мактаби мусиқии ноҳия аз ҷумлаи ин дастовардҳо мебошанд [2].

Соҳаи фарҳанг дар ноҳияи Фархор низ бомаром рушду нумӯ меёбад. Аз тарафи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар деҳаи Хуррамзамини деҳоти Фархор ба истифода додани бинои қасри фарҳанг гувоҳи ин гуфтаҳо мебошад [2].

Дар давоми 10-12 соли охир дар ноҳияи Темурмалики вилояти Хатлон низ бисёр муассисаҳои фарҳангӣ бунёд ёфтанд. Аз ҷумла соли 2007 дар деҳаи Танобчии ҷамоати деҳоти Танобчӣ маркази фарҳангӣ ба истифода дода шуд. Соли 2017 дар маркази ноҳия қасри нави фарҳанг ба қор оғоз намуд, ки барои самаранокии фаъолияти кормандони соҳа шароити мусоид фароҳам овард. Соли 2008 дар деҳаи Чавроқи ҷамоати деҳоти Кангурт ва соли 2015 дар деҳаи Баҳманруди ҷамоати деҳоти Танобчӣ китобхонаҳои замонавӣ бунёд гардиданд. Чунин китобхонаҳои замонавӣ дар деҳаҳои Ҳалқаёр, Баҳористон ва Иттифоқи ҷамоати деҳоти Бобоюнус (солҳои 2007- 2020) низ бунёд ёфта ба истифода дода шуданд. Ҳамзамон дар деҳаи Чилчаи ҷамоати деҳоти Бобоюнус (соли 2018) Маркази фарҳангӣ ва китобхона сохта ба истифода дода шуд. Ба наздикӣ дар деҳаи Кангурти ҷамоати деҳоти Кангурт Қасри фарҳанги замонавӣ ба истифода дода шуд, ки назир надорад [8].

Аз таъсиси ноҳияи Балҷувон дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (соли таъсисаш 1996) муддати зиёд нагузашта бошад ҳам, дар ин муддат барои фаъолияти соҳаи фарҳанги ин ноҳия инфрасохтори зарурӣ ба вучуд оварда шудааст. Бунёди китобхона ва осорхона дар деҳаи Шаҳидони ҷамоати деҳоти Сарихосор, сохта ба истифода додани осорхона дар деҳаи Балҷувони ҷамоати деҳоти Балҷувон, клуби китобхона дар деҳаи Шаҳиди Бобоҳони ҷамоати деҳоти Тоҷикистон гувоҳи ин гуфтаҳо мебошанд. Илова бар ин соли 2016 марҳилаи якуми Қаблаи Мири Балҷувон ифтихо гардид ва пурра ба истифода додани ин мавзеи таърихӣ фарҳангӣ вақтҳои наздик дар назар дошта шудааст. Инчунин сохта ба истифода додани қасри фарҳанги ноҳия дар назар аст.

Дар ноҳияи Ховалинг низ соҳаи фарҳанг ривочу равнақи тоза пайдо намуда истодааст. Чунонки Пешвои миллат дар суханронии хеш дар Амфитеатри ноҳияи Ховалинг ишора кардаанд: «Дар давоми сӣ соли соҳибистиклолӣ симои ноҳияи Ховалинг куллан тағйир ёфта, ҳоло ба шаҳрчаи зебӯ табдил ёфтааст. Дастоварду муваффақиятҳои ноҳия дар ин муддат назаррас буда, соҳаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ бомаром рушд карда истодаанд. Дар ноҳия, инчунин, 26 муассисаи фарҳангӣ, клуби китобхонаҳо ва қасри фарҳанг, ки соли 2013 ба истифода дода шуд, ба мардуми ноҳия хизмат мерасонад. Ҳамчунин, китобхона – осорхонаи ба номи Ҳабибулло Файзулло, осорхонаи таърихӣ ба номи Восеъ дар мавзеи Дарай Мухтор бо санъати баланди меъмориву шаҳрсозӣ бунёд гардида, дар баробари ин, дигар мавзӯҳои таърихиву ёдгориҳои бостонии ноҳия ба ҷойҳои ҷолибу дидани барои сайёҳон ва меҳмонони дохилу хориҷӣ табдил ёфтаанд» [12]. Азнавсозии Қасри фарҳанги ноҳия,

сохта ба истифода додани Амфитеатр, мактаби мусиқӣ, боғи фарҳангӣ-фароғатӣ дар маркази ноҳия, китобхонаи деҳаи Зардакии ҷамоати деҳоти Гаффор Мирзо ва китобхонаҳои деҳаҳои Токак, Чашмабедак ва Садбарғҳои ҷамоати деҳоти Лохутӣ, бунёди осорхонаи таърихӣ кишваршиносии Восеъ ва осорхонаи шахсии ба номи Ҳабибулло Файзулло далели ин мебошанд, ки бешубҳа, барои боло рафтани сатҳи фарҳангу маънавиёти мардуми ноҳия заминаи мусоид мегузоранд [3].

Сохта ба истифода додани Қасри фарҳанги ноҳияи Муъминобод (соли 2016), боғи фарҳангӣ-фароғатӣ, ки дар дохили он амфитеатри замонавӣ мавҷуд аст, бунёди клуб дар деҳаҳои Кулчашма ва Навбахор, китобхона дар деҳаҳои Ғижжаки боло, Ғофилобод, Фурузоба ва Лангари ҷамоати деҳоти Нуралишо Назаров низ аз падидаҳои замони истиқлолият ба ҳисоб мераванд [6].

Ноҳияи Шамсиддун Шоҳин ҳамқадами истиқлолият буда, соли 1991 таъсис дода шудааст. Аз ин рӯ тамоми инфрасохтори фарҳанги ин ноҳияро метавон самарои замони соҳибистиклолӣ номид. Имрӯз ноҳия соҳиби қасри фарҳанги замонавӣ мебошад. Дар як қатор деҳаҳои он, аз ҷумла дар деҳаҳои Саримазори ҷамоати Нуриддин Маҳмуд ва Навои ҷамоати Лангардара китобхонаҳои оммавӣ бунёд гардида, китобхонаи деҳаи Чағами ҷамоати деҳоти Чағам таҷдиду азнавсозӣ шудааст [4].

Имрӯз бо боварӣ метавон гуфт, ки дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон барои фаъолияти пурсамари соҳаҳои фарҳанг инфрасохтори зарурӣ фароҳам оварда шудааст. Дар маҷмӯъ сохтаву ба истифода додани иншоотҳои мухталифи соҳаи фарҳанг дар шаҳру навоҳии вилояти Хатлон шаҳодат аз он медиҳад, ки раҳбарияти олии кишвар, махсусан Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати худ фарҳангро ҳамчун ҳимояткунандаи асолати миллӣ дар замони ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯӣ тамаддунҳо доништа, ба пешрафти он тавачҷуҳи хос равона менамоянд.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар вилояти Хатлон ба соҳаи китобу китобдорӣ ва ҷалб намудани насли наврасу ҷавон ба китобхонаҳо яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи масъулони соҳа ба ҳисоб меравад. Зимнан барои тақвияти андеша бояд ёдрас шуд, ки Китобхонаи вилоятӣ ба номи Садриддин Айнӣ ҳамчун муассисаи фарҳангӣ ва ганҷинаи илму хирад дар давоми фаъолияти 85-солаи худ дар ташаккул ва рушди нерӯи ақлонӣ фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ва берун аз он саҳми муносиб гузошта, дар тарғиби ғояҳои олии худшиносии миллӣ баҳри бунёди ҷомеаи демократӣ ҳуқуқбунёди Тоҷикистони соҳибистиклол вазифаи арзандаро иҷро намуда истодааст. Фаъолияти хизматрасонии Китобхона такмил ёфта, ба шароити имрӯза мутобиқ гардонда шудааст. Аз ҷумла аз дастовардҳои техникаву технологияи муосир васеъ истифода гардида, низомии тарғиби электронии иттилоот вобаста ба имкониятҳои мавҷуда ба роҳ монда шудааст. Ин имкон медиҳад, ки талаботи истифодабарандагон саривақт қонеъ гардад. Бояд таъкид намуд, ки қисми бештари истифодабарандагони китобхонаро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки эҳтиёҷоти онҳо ба иттилооти навтарини илму технологияи муосир хеле баланд мебошад. Доир ба ин мавзӯ, Пешвои миллат, Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ аз 22-юми декабри соли 2016 иброз дошта буданд: «Ҳукумати Тоҷикистон ташаббусу пешниҳодҳои созандаи ҷавононро ҳамеша дастгирӣ намуда, барои амалӣ гардонидани онҳо имконият фароҳам меорад. Наврасону ҷавонони моро зарур аст, ки ҷавобан ба ин ғамхориҳо тамоми саъю талоши ҳешро ба донишандӯзӣ, интиҳоби касбу ҳунароҳои муосир, ободиву пешрафти сарзамини аҷдодӣ, ҳимояи ватан, рушди илму техника ва бунёдкорӣ равона созанд» [11].

Дар замони ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо, ки таҳмил кардани як фарҳанг рӯйи фарҳанги дигар ба шиддат сурат гирифта истодааст, рӯй овардан ба гузаштаи пурғановат ва асолату фарҳанги ҳазорсолаамон ягона роҳест, ки мо метавонем худро ҳифз ва асолати фарҳангиямонро ба ҷаҳониён муаррифӣ намуда, ба наслҳои оянда як мулки ободу озодро ба мерос гузорем.

Ҳамин тавр, аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ, баҳусус Пешвои миллат дар даврони истиқлол дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ба рушду нумуи муассисаҳои фарҳангӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир карда шуд.

Адабиёт

1. Ба истифода додани бинои Қасри фарҳанг // Ҷумҳурият. – 2021. – 4 октябр. – №197 (24-304)
2. Боздид аз филармонияи мардумии ба номи Одина Ҳошим // Ҷумҳурият. – 2021. – 4 октябр. – №197 (24-304)
3. Бунёди Амфитеатр // Ҷумҳурият. – 2021. – 5 октябр. – №198 (24305)
4. Ифтиҳои бинои Қасри фарҳанги ноҳияи Шамсиддин Шохин // Ҷумҳурият. – 2020. – 25 сентябр. – №186 /24042/
5. Ифтиҳои осорхона дар ноҳияи Муъминобод // Ҷумҳурият. – 2021. – 6 октябр. – №199-200 (24307)
6. Комилзода, Ш., Исоев, Қ. Нақши Пешвои миллат дар рушди фаъолияти китобдорӣ / Ш. Комилзода, Қ. Исоев // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2018. – № 3(43). – С. 5-15.
7. Комилзода, Ш., Давлатов, Ф. Бозтоби масоили фарҳанги миллӣ дар осори Пешвои миллат / Ш. Комилзода, Ф. Давлатов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2020. – № 3(51). – С. 5-14.
8. Кохи фарҳанги зеб бахшид деҳаи Кангурти дехоти Кангурт // Ҷумҳурият. – 2021. – 21 октябр. – №210-211 (24318)
9. Маркази фарҳангӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифт // Ҷумҳурият. – 2021. – 25 октябр. – №213-214 (24321)
10. Муҳаммадӣ, А. Мафҳуми «арзиш» дар контексти фарҳанги миллӣ / А. Муҳаммадӣ // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2020. – №3(51). – С. 14-20.
11. Раҳмон, Э. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ҷумҳурият. – 2019. – 26 декабр.
12. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар амфитеатри ноҳияи Ховалинг, 03.10.2021 18:05, ноҳияи Ховалинг [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/26821>.

Наимов С.

РАЗВИТИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ КУЛЬТУРЫ В КУЛЯБСКОМ РЕГИОНЕ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В научной статье рассматривается развитие культуры и развитие учреждений культуры в Кулябском регионе Хатлонской области в период независимости. Подчеркивается, что в период независимости страны развитию этой отрасли уделяется особое внимание. Особенно важная работа проделана в этом направлении в городах и районах Хатлонской области. В том числе, во многих городах и районах области основаны новые дворцы культуры, построены и сданы в эксплуатацию библиотеки, музыкальные школы и колледжи, а также театры. В то же время были отремонтированы многие учреждения культуры в соответствии с требованиями времени. Также из года в год увеличивалось финансирование сферы, что, в первую очередь, привело к повышению уровня благосостояния сотрудников отрасли, а с другой стороны, способствовало эффективной работе учреждений культуры. Исследователь, повествуя о достижениях в области культуры и развития учреждений культуры в городе Кулябе, Дангаринском, Восейском, Фархорском, Темурмаликском, Балджуванском, Ховалингском, Муминабадском районах, районах Мир Саид Али Хамадони и Шамсиддин Шохин, подчеркивает, что в настоящее время во всех городах и районах Кулябского региона Хатлонской области создана необходимая инфраструктура для эффективной работы сфер культуры, об этом свидетельствует особая заинтересованность высшего руководства страны, особенно Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, к развитию этого важного направления. Исходя из этого, рассматривается деятельность учреждений культуры, в том числе дворцов культуры, парков культуры и отдыха, клубов и библиотек, освещается особенный вклад этих учреждений в повышение морального духа общества и реализации культурной политики государства и правительства.

Ключевые слова: культура, культурная политика, учреждения культуры, духовность, независимость, творчество, город, район, государство, нация, праздник, мероприятия, достижение, плодотворная деятельность, музей, библиотека, дворец культуры, парк культуры и отдыха.

Naimov S.

DEVELOPMENT OF CULTURAL ORGANIZATIONS IN THE KULAB REGION OF KHATLON REGION DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

This scientific article examines the development of culture and the development of cultural institutions in the Kulab region of the Khatlon region during the period of independence. It is emphasized that during the period of the country's independence, special attention is paid to the development of this

industry. Particularly important work has been done in this direction in the cities and districts of Khatlon region. In particular, new palaces of culture have been founded in many cities and districts of the region, libraries, music schools and colleges, as well as theaters have been built and put into operation. At the same time, many cultural institutions were renovated in accordance with the requirements of the time. Also, the financing of the sphere increased from year to year, which, first of all, led to an increase in the level of well-being of employees of the industry, and on the other hand, contributed to the effective work of cultural institutions. The researcher, telling about the achievements in the field of culture and the development of cultural institutions in the city of Kulab, Danghara, Vose, Farkhor, Temurmaliq, Baljuvan, Khovaling, Muminabad districts, Mir Said Ali Hamadoni and Shamsiddin Shohin districts, emphasizes that at present the necessary infrastructure for the effective work of cultural spheres has been created in all cities and districts of the Kulab region of the Khatlon region, this is evidenced by the special interest of the country's top leadership, especially the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Mr. Emomali Rahmon, to the development of this important direction. Proceeding from this, the activities of cultural institutions, including palaces of culture, parks of culture and recreation, clubs and libraries, are examined, the special contribution of these institutions to improving the morale of society and the implementation of the cultural policy of the state and government is highlighted.

Keywords: culture, cultural policy, cultural institutions, spirituality, independence, creativity, city, district, state, nation, holiday, events, achievement, fruitful activity, museum, library, palace of culture, park of culture and recreation.

ТДУ: 002+05+07+9Точик+008+37Точик

Муродӣ М. Б.,
Муродова Р.М.

РАВАНДИ ТАШАККУЛИ НИЗОМИ МАЧАЛЛАҲОИ ДАВРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН (солҳои 1920-1930)

Дар мақола омилҳои пайдоиши, нашр ва ташаккули маҷаллаҳо дар низоми матбуоти даврии тоҷик таҳқиқ гардидааст. Раванди таҳқиқ ва таҳлили ин масъала дар се баҳси шакл гирифта, ки аз сохтори илмӣ мақола дарак медиҳад.

Дар баҳси аввал дараҷаи омӯзиши мавзӯ, дар баҳси дуюм таърихи пайдоиши маҷаллаҳои тоҷӣравӣ ва дар баҳси сеюм чараҳои ташаккули низоми маҷаллаҳо дар матбуоти даврии Тоҷикистон таҳқиқу баррасӣ шудааст.

Ба омӯзиши ин масъала муҳаққиқон С. Айнӣ, Р. Ҳошим, З. Раҷабов, И. Усмонов, Д. Давронов, Ҷ. Усмонов, У. Гаффоров, С. Абдуллоев, Ғ. Ҳайдаров, А. Набавӣ, С. Солеҳов, А. Дун, А. Азимов, М. Муродӣ, М. Рустам, Б. Исомиддинов, Г. Додобоева ва дигарон таваҷҷуҳ намуда бошанд ҳам, пажӯҳишиҳои онҳо умумӣ буда, аслан дар ҳошияи мавзӯҳои дигар шакл гирифтааст.

Таърихи таъсиси маҷаллаҳо дар Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон ба ду давра то инқилоби октябр ва тақсимои ҳудуди миллӣ ва пас аз ташиқи Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Шӯроии Сотсиалистии Тоҷикистон алоқаманд аст. Дар давраи аввал ду навирия – «Красное солнышко» ва «Ойина» таъсис ёфтааст, ки хусусӣ буда, аз ҷониби шахсони фарҳанги ва маорифпарвар рӯи чоп омадаанд.

Аввалин маҷаллаи тоҷикии шӯроӣ «Ширинкор» аст, ки ҳамчун иловаи ҳаҷми рӯномаи «Овози тоҷик» ба нашр расидааст. Он ба сифати маҷаллаи ҳаҷвӣ, адабӣ ва иҷтимоӣ аз шумораи дуюм бо «Мулло Мушфиқӣ» табдили ном карда, то моҳи апрели соли 1929 бо ҳамин ном ва минбаъд бо номҳои «Мушфиқӣ» (маи соли 1929-1930 ва 1937) ва «Бигиз» (1931-1936) фаъолиятиро идома додааст.

Аввалин маҷаллаи ҷои Душанбе «Дониш ва омӯзгор» аст, ки аз тарафи Назорати маорифи Тоҷикистон 5 март соли 1926 бо теъдоди 500 нусха ба таъб расидааст. Ба таъбири имрӯза касбӣ ин аввалин навирияи соҳавӣ маҳсуб меёбад.

Аввалин маҷаллаи тоҷикӣ барои занону духтарон «Бо роҳи ленинӣ» аст, ки 1 маи соли 1932 зери муҳарририи Ортиқбоева дар шаҳри Душанбе, бо теъдоди 400 нусха интишор гардидааст.

Аглаби маҷаллаҳои дар солҳои 1920-1930 интишоргардида, бо вучуди ба соҳаҳои алоҳида тахассус шудан, рӯҳияи пурқуввати сиёсӣ доранд. Дар онҳо масъала ва ҷараёнҳои муҳими соҳаҳои ҷудогонаи ҳаёти иҷтимоӣ дар рӯҳияи талаботи ҳизб ва сиёсати замон мунбақис шудаанд.

Маҷаллаҳо чун ҷузъи таркибии матбуоти даврӣ бо вучуди дар доираи идеологияи муайян фаъолият намудан ифодагари ҳаёти илмӣ, адабӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии як давраи мураккаби халқи тоҷик маҳсуб меёбанд.

Калидвожаҳо: *матбуоти даврӣ, маҷалла, таърих, таъсис, мавзӯъ, нақш, инъикос, мундариҷа, шакл, таҳлил, таҳқиқ, функция.*

Пеш аз он ки аз таърихи таъсис ва ташаккули маҷаллаҳо дар қаламрави тоҷикон ва Тоҷикистон назари иҷмолӣ намоем, зикри ин нуктаро зарур меҳисобем, ки ин масъала дар илми журналистикаи тоҷик тамоман нав нест ва омӯзиши он аз ҷониби муҳаққиқон дар контексти мавзӯҳои гуногун мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, дар пажӯҳишҳои С. Айнӣ [4, 5], Р. Ҳошим [17], И. Усмонов, Д. Давронов [16], А. Набавӣ [12], С. Солеҳов [15], А. Дун [8], А. Азимов [1, 2, 3], М. Муродӣ [11], М. Рустам [14], Б. Исомиддинов [14], Г. Додобоева [7] ва дигарон роҷеъ ба маҷаллаҳои солҳои 1920-1930-и тоҷик маълумоти нисбатан кофиро ба даст оварда метавонем. Ҳамчунин дар қомусу донишномаҳо дар ин ҳусус маълумот пайдо кардан мумкин аст. Бо вучуди ин масъалаи таъсиси маҷаллаҳои тоҷикӣ ва ташаккули ин намуди таъбу нашр дар низоми матбуоти даврии тоҷик ба таври маҷмӯъ мавриди баррасӣ қарор нагирифтааст.

Маълум аст, ки пайдоиши нашрияҳои даврӣ, аз ҷумла маҷаллаҳо ба кӯшишу талошҳои равшанфикрроне давр ва намояндагони фарҳанги миллати тоҷик алоқаманд аст. Таъсисдиҳандагони аввалин маҷаллаву рӯзномаҳо на рӯзноманигорони касбӣ (ба фаҳмиши томи имрӯзаи ин таҳассус), балки маорифпарварон, адибон ва фарҳангӣён буданд. Умуман, агар гӯем, ки дар сарғаҳи матбуоти даврии тоҷик то солҳои 50-уми асри гузашта маорифпарварону адибон меистоданд, хато нахоҳад шуд.

Таърихи таъсиси маҷаллаҳо дар Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон ба ду давра алоқаманд аст. Давраи аввал то инқилоби октябр ва тақсмоти ҳудуди миллӣ ва давраи дуюм пас аз ташкили Ҷумҳурии Мухтори Шӯроии Сотсиалистӣ ва Ҷумҳурии Шӯроии Сотсиалистии Тоҷикистон. Дар давраи аввал ҳамагӣ ду нашрия таъсис ёфта, ба таъб расидааст, ки яке «Красное солнышко» («Офтобаки сурх», 1909) ва дигари «Ойна» (1913) аст. Ин маҷаллаҳо ҳусусӣ буда, аз ҷониби шахсони фарҳангӣ ва маорифпарвар рӯйи чоп омадаанд.

«Красное солнышко» аз аввалин маҷаллаест, ки дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон ба таъб расидааст. Он маҷаллаи адабиву сиёсӣ буда, соли 1909 дар шаҳри Самарқанд чоп ва дар Хучанд паҳш карда шудааст.

Мухаррири расмӣ ин маҷалла Вера Григоревна Рик-Багданик - зани намояндаи суди вилояти Самарқанд дар Хучанд Георгий Маркеньянович Рик-Богданик будааст. Георгий Маркеньянович аз иштирокчиёни фаъоли ташкили Ҳокимияти Шӯравӣ дар Хучанд (1917-1918) маҳсуб меёфтааст. Иҷозати нашри маҷаллаи «Красное солнышко» ба зани ӯ аз тарафи губернатори ҳарбии вилояти Самарқанд аз 26 августи соли 1908 дода шудааст. Дар он аз ҷумла зикр шудааст: «...Ман аз ҳамин рӯз ба зани мансабдор Вера Григоревна Рик-Богданик иҷозат додам, ки дар шаҳри Хучанди вилояти

Самарқанд, тахти муҳарририи ӯ бо шакли пурраи маҷалла, тахти унвони «Красное солнышко» бо барномаи зерин нашрия чоп намояд: 1. Адабиёти бадеӣ ва илмӣ. 2. Публицистика. 3. Ҳаёти ҷамиятӣ. 4. Маҳал ва матбуот. 5. Шарҳи матбуот. 6. Савдо ва саноат. 7. Мақтубҳо ва посухҳо. 8. Расмҳо. 9. Эълонҳо. Дар матбааи Демурови шаҳри Самарқанд, ҳармоҳа» [8, с. 108].

Маҷаллаи «Красное солнышко» ҳамагӣ як шумора, дар ҳаҷми 36 саҳифа ба истиснои саҳифаҳои эълонҳо ба таъб расидааст. Нархи обуна барои як сол 2 рубл ва барои деҳқонон ва муаллимони деҳот 1 рубл муайян карда шудааст.

Маводи онро сармақола, як ҳикоя бо номи «Найранги Шлемкин», таронаи «Ангиштканҳо», мақолаҳои «Аввалин моликияти хусусӣ», «Заминдорӣ хусусӣ» ва фелетони манзуми «Ачина ва дворянин Лука», очерки «Ҳочагидорӣ деҳқонӣ» ташкил медиҳад. Матолиби маҷалла дар пайрави ба ақидаҳои революционӣ навишта шуда, рӯҳияи озодихоҳӣ доштаанд. Масалан, агар ҳикояи «Найрангҳои Шлемкин» аз ягонагии қувваҳои инсонӣ ҳикоят кунад, дар фелетони «Ачина ва дворянин Лука» симои манфури ҳокимони замон дар симои намояндаи он Лука Карлович мазаммат ва танқид карда шудааст.

Ин рӯҳия ба ҳокимони давр писанд набуд. Ин буд, ки 14 январи соли 1909 Рик Богданик аз котиби суди ҳавзаи Самарқанд ба ин маънӣ огоҳнома гирифтааст:

«Шумо ё зани шумо маҷаллаи «Красное солнышко»-ро нашр намудаед ва дар он мақолаҳои таъб меёфтаанд, ки сензура ошкоро манъ намудааст. Чаноби раиси суд нашри маҷалларо бо ному насаби шумо номуносиб дарёфта, ба ман супориданд, ба шумо бинависам, ки агар нашри маҷалларо хоҳ бо имзои худ ва хоҳ бо имзои занатон давом доданӣ бошед, истеъфо пурсед ва дар сурати ба ҷо наовардани ин талаб чаноби суд арз намуданд илтимос накунед ҳам, маҷбур мешаванд, ки шуморо аз кор ҳолӣ намоянд» [8, с. 108].

Ба таъбири И. Усмонов, «ноширон аз ин таъкид нахаросида, ба нашри шумораи дувум тайёри диданд. Моҳи феврал Вера Григоревна маводҳои тайёри шумораи навбатии «Красное солнышко»-ро гирифта, ба Самарқанд меравад. Аммо аз сабаби мусодира гардидани дастнависҳои нашри маҷалла қатъ мегардад» [16, с. 42].

«Красное солнышко» аввалин маҷаллаест, ки бо забони русӣ дар матбааи Демурови Самарқанд ба таъб расида, дар шаҳри Хучанд паҳн гардидааст. Мақсади асосиаш тарғиби андешаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва афкори озодахоҳонаи инқилобӣ будааст.

Дувумин маҷаллае, ки барои мардуми Осиёи Миёна, аз ҷумла тоҷикон таъсис ёфта буд, «Ойина» аст. «Ойина» аввалин маҷаллаест, ки бо забонҳои маҳаллӣ – тоҷикӣ ва ўзбекӣ нашр гардидааст. Аз ин рӯ, онро «сарчашмаи матбуоти маҷаллави Осиёи Миёна» [7] меҳисобанд.

«Ойина» маҷаллаи хусусии Маҳмудхоҷа Бехбудӣ буда, аз 20 августи соли 1913 то 15 июни соли 1915 дар шаҳри Самарқанд бо забонҳои тоҷикиву ўзбекӣ ва эълонҳои русӣ чоп шудааст. Аз оғози нашр то 25 октябри соли 1914 ҳафтае як маротиба ва аз 6 ноябри соли 1914 то 15 июни соли 1915 моҳе 2 маротиба дар формати А 4, 16

саҳифа, бо теъдоди 600 нусха, дар соли аввал 52 шумора, дар соли дуюм 16 шумора ва дар маҷмӯъ 68 шумора интишор шудааст.

Маҷаллаи «Ойна» равияи маорифпарварона дошта, ислоҳи мактабу мадорисро аз мақсадҳои асосии худ медонист. Ин мақсад дар сармақолаи Маҳмудҳоча Бехубудӣ бо номи «Мулоҳиза», ки дар шумораи аввали ин маҷалла интишор шудааст, ба таври равшан дарк мешавад. Аз ҷумла ӯ навиштааст:

«Дар ин замон баъзе ашхосе, ки аз инояти ҳақ филҷумла чашм кушода ва ба аҳволи олам ва авзои умум ба сабаби шавқи табиат ва ё бо хондани илму таърих ва татаббуъи мозӣ воқиф гаштаанд, албатта толиби ислоҳ мешаванд.

Вирди забони ин гуна касон ислоҳ ва ислоҳ аст.

Агар аз онҳо пурсида шавад, ки ислоҳ аз кучо сар мезанад? Ҷавоб хоҳанд гуфт, ки аз мактаб ва мадраса, чунки ҳаёти миллат вобаста ба мактаб ва мадраса аст. Мактаб ва мадрасаи кадом миллат, ки обод аст, он миллат худро мудофия мекунад, ҳам соҳиб ва ҳам ҳокими дигар миллат мегардад. Мактаб ва мадрасаи кадом миллат, ки хароб аст ва ё ба таназзул аст, он миллат маҳкуми таданӣ ва забунист. Ривочи дину миллат аз тараққии улуму диёнат, пешрафти фазлу ҳунар, ислоҳи ахлоқ ва одоб, хубии маишат ва зиндагонии ҳар тоифаро сабаб мактаб ва мадраса аст.

Оре, ба мо туркистониён, иморати мактаб ва мадраса кам нест, вале кайфияти таълими он хуб нест ва илме, ки замонан ба мо лозим аст, дар мактаб ва мадрасаҳои мо нест ва он илмҳое, ки то кунун ба мадраасаҳои мо ҳаст, дар таълими он низ безътиной рӯй додааст» (Ойна, 2013. –№1).

Ба ин мазмун, аз умдатарин масъалаҳои дар «Ойна» инъикосгардида мубориза барои илмомӯзӣ, мактаби нав ва манфиати таҳсил дар он буд. Маҷалла дар ин мавзӯ мақолаву шеърҳои зиёдеро интишор намуда, ба ин шева даъватҳо ба амал овардааст. Дар баробари ин ислоҳи вазъи дин дар аморати Бухоро низ аз мавзӯҳои муҳимми ин нашрия маҳсуб меёфт. Доир ба ин мавзӯ чанд мақолаи Маҳмудҳоча Бехубудӣ ва ҳамфикррони ӯ рӯйи чоп омадааст.

Дар «Ойна» мақолаҳо бо забони тоҷикӣ нисбатан камтар аст. Ба мушоҳидаи Раҳим Ҳошим, «Шумораҳои мақолаҳои тоҷикӣ дар ҳар шумора аз ду-се зиёд намешуд» [17, с. 22].

Маҳмудҳоча Бехубудӣ, Саидризо Ализода, Абдурауфи Фитрат, Садриддин Айнӣ, Мирзо Сирочи Ҳаким, Асъади Бухороӣ, Зухуриддини Фахридин аз муаллифони доимии ин маҷалла буданд.

«Ойна», ҷунонҷӣ И. Усмонов навиштааст, «Маҷаллае будааст, ки барномаи тарбияи маърифатро дар назди худ доштааст, нияту талош намудааст, ки афкори иҷтимоӣ-сиёсӣ ва миллии табақаи тоҷик ва соири буржуазияи Туркистонро бедор кунад»

Баъд аз қатъи чопи маҷаллаи «Ойна то соли 1925 ба забони тоҷикӣ ва ё барои тоҷикон маҷаллае нашр нагардидааст. Албатта, дар бораи «Шуълаи инқилоб» ақидаҳо мухталиф аст. Гарчанде аксарияти муаррихон ва адабиётшиносон онро маҷалла номидаанд, муҳаққиқ Р. Ҳошим ҳануз соли 1932 ин нашрияи даврро ба сифати газета муаррифӣ намудааст: «Баъд аз инқилоби Октябр аввалин газетаи тоҷикӣ дар Самарқанд «Шуълаи инқилоб» чоп гардид» [17, с. 22].

Баъдтар муҳаққиқони соҳаи журналистика И. Усмонов, Д. Давронов ва Қ. Шарифзода ҳафтанома будани «Шуълаи инқилоб»-ро собит карданд. Аз ҷумла, И. Усмонов ва Д. Давронов менависанд, ки «Ҳам худи «Шуълаи инқилоб» ва ҳам муаллифони ҷудогонаи он аксар вақт «Шуълаи инқилоб»-ро маҷалла ёдоварӣ кардаанд. Аммо ороиши «Шуълаи инқилоб» ва муҳтавояш далел бар он буд, ки вай чаридаи ҳафтавор будааст, аз ҷумла «Шуълаи инқилоб» нашрияти бемуқова ва ҳамчунон чаридае буд, ки асосан матолиби хабарӣ чоп мекард» [16, с. 80-81].

Ба ин манзур, аввалин маҷаллае, ки дар замони шӯравӣ ҳамчун замима таъсис ёфт, «Мушфиқӣ» аст. «Мушфиқӣ» маҷаллаи ҳаҷвӣ буда, шумораи аввалини он моҳи октябри 1925 бо номи «Ширинкор» ба сифати иловаи рӯзномаи «Овози тоҷик» бо забони тоҷикӣ дар шаҳри Самарқанд ба таъб расидааст. Ин маҷалла аз шумораи дуюм (27 сентябри соли 1926, душанбе, 19 рабеъулаввали 1345, №1) ба «Мулло Мушфиқӣ» табдили ном карда, то моҳи апрели соли 1929 ба сифати маҷаллаи ҳаҷвӣ, адабӣ ва иҷтимоӣ бо ҳамин ном дарҷ шуд. Фаъолияти худро минбаъд бо номҳои «Мушфиқӣ» (маи соли 1929-1930 ва 1937) ва «Бигиз» (1931-1936) идома додааст. Тӯли солҳои 1926-1937 он мунтазам дар Самарқанд, баъдтар дар Тошканд ва дар ду соли охир боз дар Самарқанд дар ҳаҷми 8-10-12 саҳифа нашр шудааст.

Маҷалла мақсад ва вазифаҳои худро мубориза ба муқобили боқимондаҳои бою феодали, танқиди хурофоти диниву ҳомиёни он, озодӣ ва соҳибхитиёрии занон, ҷорӣ намудани маданияти нави сотсиалистӣ маънидод намуда, барои амалӣ намудани он шумораҳои худро бо фелетону мақолаҳои танқидӣ, шеърӯ ҳикояҳои ҳаҷвӣ ва расмҳои карикатурии одиву ранга ороиш додааст. Дар таҳияи чунин мавод аслан ходимони рӯзномаи «Овози тоҷик», ба хусус фелетоннависон Курбон Баҳлулзода ва Сухайлӣ Ҷавҳаризода, рӯзноманигорон Набӣ Фаҳрӣ, Одилзода, Пиримқулов, Бурҳонӣ, Раҷабзода иштирок мекарданд. Нигоштаҳои ин муаллифон, ҳамчунин дигарон бо имзоҳои мустаор аз қабилӣ Баҳлул, Ғунда, Тарсонҷак, Ханҷар, Дамдуз, Шаккок, Тортанак, Мирзоҳикмат, Ҷугуртак, Мулло Ҷунбул ва ғайраҳо чоп шудааст. Маҷалларо дар аввал Баҳриддин Азизӣ таҳрир менамудааст, баъдан Ш. Садрӯлин ва Қ. Мирзоев вазифаи муҳаррири маъули маҷалларо ба дӯш доштаанд.

Маҷалла аз ҳаҷви адабиёти классики тоҷик, аз ҷумла осори Убайди Зоконӣ, Саъдии Шерозӣ ва Абдурахмони Мушфиқӣ моҳирона истифода намуда, онро бо маъно ва мазмуни нав, корбурди унсурҳои забони мардумӣ, калимаҳои русиву байналмилалӣ ба ҳаёти рӯз мувофиқ кунонидааст. Он бо истифода аз чунин усул бештар ба масъалаҳои муборизаи синфӣ, камбуду норасоии соҳаи маориф, фарҳанг ва матбуот, озодии занон, танқиди камбудҳои ҳаёти колхозӣ, маишиву маданӣ ва амсоли ин тавачҷух, намудааст. Танқид ва мазаммати чунин камбудиву норасоии иҷтимоӣ, ҳамчун танзу зарофати аҳли қалам дар қолаби жанрии шеърӯ ҳикоя, фелетону памфлет, эпиграммаву пародия ва шарҳҳои рафиқона шакл гирифтааст. Маҷалла барои ифодаи фикр, ғоя, мазмун аз рубрикаву усулҳои гуногуни маънавий амсоли «Сухбатҳои кӯчагӣ», «Эълонномаҳо», «Чистон», «Ариза ва мактубҳо», «Номаи аъмол»,

«Саёхатномаи Мушфиқӣ» «Анкетаҳои «Бигиз», «Пластинкаи «Бигиз», «Тилигрофи «Бигиз» ва амсоли ин истифода намудааст.

Ин рубрикаҳо тобишҳои маъноии гуногунро ифода кардаанд. Масалан, зери рубрикаи «Саёхатномаҳо» камбудӣ ва нуқсонҳои чанд паҳлуи ҳаёти як ноҳия ва ё маҳал мавриди танқиду мазаммат қарор гирифтааст. «Чистонҳо» муъҷазу ихчам буда, дар ағлаби онҳо симои манфури ашхоси бадният ва унсурҳои ба ҷомеаи шӯроӣ бегона мазаммат карда шудааст. «Эълонҳо» низ хурдҳаҷм буда, дар онҳо нуқсонҳои ба тозагӣ мушоҳидашуда аз номи шахси тамасхуршаванда баён гардидааст.

Умуман, «Мушфиқӣ» дар таърихи матбуоти даврии тоҷик аз аввалин маҷаллаи ҳаҷвӣ буда, «дар мубориза зидди душманони сотсиализм, боқимондаҳои дунёи кӯҳна, дину хурофот, фош кардани нуқсонҳои камбудии иҷтимоӣ чун аслиҳаи буррои идеологӣ хизмат кардааст» [15, с. 132]. Ин маҷалла дар инкишофи минбаъдаи ҳаҷви публицистии тоҷик нақши бориз гузоштааст.

Аввалин маҷаллае, ки дар Душанбе ҷоп гардидааст, «Дониш ва омӯзгор» аст. «Дониш ва омӯзгор» маҷаллаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, таълим ва тарбиявӣ, адабӣ, фанӣ, илмӣ ва танқидӣ буда, шумораи аввалини он аз тарафи Назорати маорифи Тоҷикистон 5 март соли 1926 бо теъдоди 500 нусха ба таъби расидааст. Ба таъбири имрӯзаи касбӣ, ин аввалин нашрияи соҳавӣ маҳсуб меёбад. Дар шумораи аввал муассис мақсади худро чунин шарҳ додааст:

«...Маҷаллаи мо маҳсули муаллимини Тоҷикистон аст. Чун дар Тоҷикистон имкони таъби кардани китобҳои лозимаро надорем, мехоҳем, бо ин маҷалла ба муаллимин роҳбарӣ карда, онҳоро бо аҳволи вақт, усулҳои тоза ва роҳи таълим ва тарбия ошно созем...

Мо мехоҳем моро адиб нашуморанд, вале муаллими тоҷик ҳарфи моро бифаҳмад».

Шумораи аввалини «Дониш ва омӯзгор» ба муносибати яқсолагии Назорати маорифи Тоҷикистон дар Душанбе ҷоп шуд. Муҳаррир Аббос Алиев ва котиби масъул Қосим Дайлами буданд.

Маводи маҷалларо аз рӯи дараҷаи таъбир ба панҷ гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст. Якум мақолаҳои, ки аз ҷониби роҳбарон ва масъулини соҳа навишта шуда, оҳангӣ даъватӣ доранд. Нигоштаҳои Нусратуллоҳ Маҳсум «Вазифаҳои муаллим дар Тоҷикистон», Чинор Имомов «Иди таърихӣ тоҷикон», Аббос Алиев «Иди яқсолаи мо» намунаи онҳост. Дуюм, маводи худӣ, ки ба мақсади расонидани ёрии методӣ ба омӯзгорон, фаҳмонидани вазифаҳои муаллимон, хусусияти мактабҳои нав, кушодани мактабҳо, шароити қори онҳо, қоидаҳои забони форсӣ, масъалаи алифбои нав ва амсоли инро фаро гирифтаанд. Ба мисли М. Саидзода «Давраҳои тарбияи иҷтимоӣ», Форс «Фаннӣ тарбия», Ҳайдарзода «Аҳамияти тарбияи занон». Сеюм, маводи тарҷумашуда, яъне тарҷумаи асарҳои таърихӣ, педагогӣ илмӣ муаллифони русу Аврупо, ки моҳияти тарбияи иҷтимоиро касб намудаанд. Амсоли очерки В. Бартолд «Тоҷикон», мақолаҳои Толпиго, Климчинский. Чорум, шеърҳо, аз ҷумла шеърҳои Айни, Лохутӣ (№1), Рӯдакӣ (№2), Зарра ва Ғ. Қамбарзода (№3-4), ки зери рубрикаи «Адабиёт» ҷой дода шудаанд. Шашум, хабарҳо аз ҳаёти соҳаи маориф, ки зери рубрикаи «Ахбороти маҳаллӣ» дарҷ

гардидаанд. Ин рубрика дар шумораи муштраки 3 ва 4 роиҷ шудааст.

Маҷалла аз нигоҳи таъмини мавод ва мазмуни ғоявии он танқисӣ нашоштааст, балки бо ба ҳамкорӣ даъват намудани олимони ва адибони машҳур мазмуну мундариҷаи маҷалла аз шумора то шумора бехтар гардидааст. Аммо нарасоии техникӣ, имконоти маҳдуди аввалин матбааи Ҳукумати Тоҷикистон, нарасидани қоғаз боиси он шудааст, ки маҷалла баъд аз нашри шумораи муштраки 3-4 бо теъдоди 700 нусха чопашро қатъ намояд.

«Дониш ва омӯзгор» нахустин нашрияе буд, ки соҳаи алоҳидаи ҷомеаро мавзӯи асосии худ қарор дод. Ба таъбири М. Рустамзода «Он бори аввал журналистикаи соҳавӣ-журналистикаи маорифро ба вучуд овард» [14, с. 79]. Ин маҷалла бо вучуди нарасоии техникӣ ороишӣ дар ташаккули нашрияҳои минбаъдаи соҳаи маориф замина гузоштааст.

Баъд аз як соли бо сабабҳои техникӣ аз ҷоп бозмондани аввалин нашрияи соҳаи маориф – «Дониш ва омӯзгор» моҳи августи соли 1927 дар Самарқанд маҷаллаи илмӣ ва адабии «Дониш-биниш» зери таҳрири Муҳаммад Мусавӣ, дар ҳаҷми 50 саҳифа, бо теъдоди 1500 нусха нашр гардид.

Ин шумора табрикоти Котиби Бюрои Ҳизби Коммунисти ҷумҳурӣ Муъминхоҷаев таҳти унвони «Дониш-биниш»-ро табрик мегӯем», сармақолаи муҳаррир «Боз як қадами калон дар роҳи баланд кардани маориф ва маданияти меҳнатқашон», мақолаҳои М. Мусавӣ «Як қадами калон дар маориф», Р. Тағор «Чин, Ҳиндустон ва ҷаҳонгири англис», Уйғур «Дар бораи тарбияи томақтаб», «Масъалаҳои асосии илми кӯдакиносии», «Ҳайвон ва мошин», «Мусоҳиба аз биология», «Дар бораи дарси ҳисоб», «Гирифтани офтоб-29 июл», дар бахши адабиёт шеърҳои Т. Зехнӣ, мақолаи С. Айнӣ «Кишваркиносии» ва ғайраро дар бар мегирад.

Шумораи аввал бо вучуди аз нигоҳи мавзӯӣ ва мундариҷа ҷавобгӯи талаботи муаллимони будан, аз нигоҳи нафосат, ороишу саҳифабандӣ ва имло камбудӣ дошт. Аз ин рӯ, ҳаёти таҳририя таҳияи шумораи дуюмро ба дӯши Собит Маннофзода гузоштанд.

Собит Маннофзода ба сифати котиби масъул ороиши техникӣ маҷалларо тағйир дода, онро дар шакли нисбатан ҷолиб, бо ном ва таъйиноти дигар – «Раҳбари дониш» – маҷаллаи иҷтимоӣ, тарбиявӣ, фаннӣ ва адабӣ дар моҳи октябри ҳамон сол дар Тошканд ҷоп кард. Маводи ин шумора аз рӯи мавзӯӣ ба қисмҳои ҷудо карда шудааст: қисми иҷтимоӣ, таълим ва тарбия, тарбияи томақтаб, қисми адабӣ, дунёи занон, қисми фаннӣ, тандурустӣ, китобиёт.

Дар баробари ивазшавии номи маҷалла шиори он низ тағйир ёфтааст. Шиори шумораи аввал – «Ҳамаи ранҷбарони ҷаҳон ба ҳам пайвандед», дар шумораи дуюм андаке таҳрир хӯрда, шакли «Ҳамаи камбағалони ҷаҳон ба ҳам пайвандед»-ро гирифтааст.

Баргари ин шумора боз дар он аст, ки саҳифаҳои бештар ва теъдоди мавод ба 15 адад расида, ороиш хуб ва суратҳои равшантар ҷоп шудаанд. Ҳамчунин дар болои ҳар мавзӯӣ шиоре бо ҳуруфи калону хоно оварда шудааст, ки диққатҷалбкунанда мебошад.

Аз шумораи дуюм мундариҷаи «Раҳбари дониш» тадриҷан васеъ ва гуногун гардида, дар баробари масъалаҳои таълиму тарбия,

масъалаҳои марбут ба забон, адабиёт, илм ва фарҳанг низ дар саҳифаҳои он мавқеъ пайдо кардаанд.

Пароканда будани ҳайати таҳририя ба чопи нашрия монеаҳо ба вучуд овардааст. Бо сабаби дер расидани мавод аксар маврид ду шумораи он якҷо баромадааст. Ба мақсади бартараф кардани ин монеаҳо коллегияи шӯъбаи таблиғот ва тарвиҷи комитети вилоятии ҳизб 4 июни соли 1928 қарор мекунад, ки идора ва нашриёти маҷалла ба Душанбе кӯчонида шавад. Ин қарор тирамоҳи соли 1928 иҷро мешавад.

Ҳамин тавр, «Раҳбари дониш» то соли 1932 бо ҳамин ном фаъолиятро идома дода, ҳамагӣ 46 шумораи он ба таъб расидааст. Ҳамон сол фаъолияти он ба ду бахш тақсим карда шуд. Бахши маориф бо маҷаллаи «Инқилоби маданӣ» пайваست гардида, соли 1937 ба «Револютсияи маданӣ», соли 1938 ба «Мақтаби советӣ», соли 1992 ба «Маърифат» табдили ном кард. Аз соли 2006 он бо номи «Маърифати омӯзгор» чоп мешавад.

Дар заминаи бахши адабиёт маҷаллаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» ташкил карда шуд, ки солҳои 1932-1937 бо ҳамин ном, солҳои 1938-1964 бо унвони «Шарқи сурх» ва аз моҳи майи соли 1964 то имрӯз бо номи «Садои Шарк» интишор мешавад.

«Раҳбари дониш» дар давоми фаъолиятҳо «Муаллимони тоҷикзабонро аз қорҳои таълиму тарбия хабардор кардан, аз масъалаи умумӣ маълумот дода истодан, адабиёти нави тоҷикро тараққӣ додан ва ба нависандагони тоҷик роҳбарӣ намудан»-ро мақсади асосии худ қарор додааст. Он нисбат ба дигар маҷаллаҳо дар бедории фикрӣ ва худшиносии таърихӣ тоҷикон тавачҷуҳи бештар намуда, бо истифодаи нерӯи равшанфикрони давр, дар рушди маорифу адабиёти халқи тоҷик ва соири халқҳои Осиёи Марказӣ нақши муҳим гузоштааст.

Ин маҷалла барои ташаккули адабиёти советии тоҷик ва васеъ намудани доираи хонандагони он, ҳалли масъалаҳои забон, тағйири алифбо, тарҷумаи осори нависандагони рус ва инкишофи адабиёти классикии форсу тоҷик нақши муҳим бозидааст. Дар он як қатор асарҳои С. Айнӣ, А. Лохутӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Зуфархон Ҷавҳарӣ, Ҳамдӣ, А. Мунзим, Ҷ. Иқромӣ, А. Азизӣ ва дигарон дарҷ гардидаанд.

Маҷаллаи дигари соҳаи маориф, ки дар заминаи «Раҳбари дониш» таъсис ёфта, анъанави онро идома додааст, «Инқилоби маданӣ» аст. Ин маҷалла соли 1930 ҳамчун қисми ба маориф дахлдори маҷаллаи «Раҳбари дониш» ташкил шуда, аз моҳи октябри соли 1931 ба сифати маҷаллаи ҳармоҳаи сиёсӣ иҷтимоӣ, педагогиву методии Комиссариати маорифи халқи ҶШС Тоҷикистон ба таври мустақил моҳе як маротиба бо забони тоҷикӣ чопашро идома додааст.

Аз шумораи 81-уми моҳи октябри соли 1937 унвони «Револютсияи маданӣ» ва аз шумораи 95, январӣ соли 1939 номи «Мақтаби советӣ»-ро гирифтааст. Дар солҳои аввал он бо теъдоди 1000 нусха аз чоп мебаромад.

«Инқилоби маданӣ» дар ташкил ва татбиқи барномаи махви бесаводӣ, инкишофи маориф ва вусъатбахшии ҷаҳонбинии илмӣ нақши муҳим гузоштааст. Мухбирон ва ходимони сермахсули он А. Баҳоваддинов, Л. Бузургзода, Б. Сирус, О. Шукуров, Х. Мирзозода ва

дигарон буданд.

Тавре ки ишора шуд, соли 1932 маҷаллаи «Раҳбари дониш» ба ду қисм ҷудо карда шуд. Дар заминаи қисми адабии ин маҷалла «Барои адабиёти сотсиалистӣ» (БАС) ҳамчун маҷаллаи ҳармоҳаи адабии нависандагони Тоҷикистон таъсис ёфт. Ҳайати таҳририяи онро адибони тоҷик А. Лохутӣ, С. Айнӣ, С. Улуғзода, Б. Азизӣ, Р. Абдулло ташкил меоданд.

Дар шумораи нахустини он манзумаи П. Сулаймонӣ «Ба миллиатристонии Япония», мақолаи Ғ. Абдулло «Барои танқиди болшевикона» ва шеърҳои мақолаҳои нависандагони дигари тоҷик ҷоп шудааст. Маҷаллаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» барои муттаҳиднамудани адибони кишвар ва ба ин васила инкишофи адабиёти советии тоҷик воситаи муҳим гардид.

Аз моҳи апрели соли 1938 то июни соли 1940 ҷопаш қатъ гардидааст.

Дуюмин маҷаллаи ҳаҷвии тоҷикӣ ва аввалин маҷаллаи ҳаҷвии Тоҷикистони имрӯз нашрияти «Калтак» аст. Ин нашрия ба сифати замимаи рӯзномаи «Барои коллективӣ» (1930-1934) ҳамчун маҷаллаи ҳаҷвӣ аз соли 1932 таъсис ёфта, аз январи соли 1933 ба нашрияти «Тоҷикистони Сурх» – органи КМ ПК (б) Тоҷикистон табдил ёфтааст. Дар соли 1932 дар 8 саҳифаи формати А4,5 ва дар соли 1933 дар 12 саҳифаи формати А4 дар муқолаи ранга ва теъдоди 1600 нусха бо забони тоҷикӣ зери муҳарририи С. Бурҳонов (1904-1954) дар матбааи давлатии №1-и Сталинобод нашр шудааст.

Ҳарчанд дар паспорти маҷалла моҳе ду маротиба интишор шудани он зикр гардидааст, аммо ин нақша риоя нашуда, ҷопи он номуназам сурат гирифтааст. Бо сабабҳои гуногун фосилаи интишори маҷалла баъзан ба ду моҳ тӯл кашида, дар соли 1933 ду шумора якҷо ҷоп шудааст.

«Калтак» дар матбуоти даврии тоҷик баъд аз маҷаллаи «Ширинкор» («Овози тоҷик», 1925) дуюмин замимаи ҳаҷвӣ ба ҳисоб меравад, ки ба сурати муқолаи ранга интишор мешуд. Он шаклан ба «Мулло Мушфиқӣ» шабоҳат дошт. Дар саҳифаҳои «Калтак» асосан, фелетону лукма, латифа, ҷисон, лугатнома ва шеърҳои ҳаҷвӣ зери рубрикаҳои «Савол ва ҷавобҳои дар роҳ», «Сухбатҳои кӯчагӣ», «Ҳар кию ҳар чӣ», «Ҳу анаю ҳу мана», «Қуттии почта», «Эълонҳои муҳим», «Радиои «Калтак», «Мешавад-мӣ» ва карикатураҳои ҳаҷвӣ ҷоп шудаанд.

Ҳаҷвнигорони тоҷик Курбон Баҳлулзода, Камол Одилзода, Сухайлӣ Ҷавҳаризода аз муаллифони фаъоли маҷалла будаанд, ки матолибашон бо имзоҳои мустақили Ханҷар, Тарсақӣ, Калтакча, Қаҳрамон, Кӯчагард ва ғайра интишор гардидаанд.

«Калтак» баъди аз шумораи 8 (16)-ум дар соли 1933 аз ҷоп боз монд. Он бо фаъолияти наҷандон тӯлони худ тавонист дар ташаккули инкишофи ҳаҷви адабӣ ва публитсистии тоҷик дар ҳавзаи Душанбе мусоидат кунад.

Дар солҳои сиюми асри ХХ тадриҷан доир ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ нашрияҳои даврӣ таъсис дода шудаанд. Дар ин солҳо масъалаи озодии занон ва инъикоси ҳаёти онҳо аз мавзӯи бахшҳои муҳимми матбуоти даврӣ маҳсуб меёфт. Ҳарчанд ин масъалаҳо дар

нашрияҳои даврии таъйиноти гуногун интишор карда мешуд, аммо доман густурдани масъалаҳои марбут ба занону духтарон зарурати таъсиси нашрияи махсусро талаб мекард. Ба таъбири муҳаққиқ А. Азимов «Ҳизбу давлати Шӯравӣ зарурати таъсиси чунин маҷаллаҳоро дарк намуд ва Бюрои иҷроияи КМ ҲК (б) Тоҷикистон 14 марти соли 1932 дар бораи нашр намудани маҷаллаи ҳармоҳаи оммавӣ барои занони коргару деҳқон қарор баровард» [3, с. 279].

Дар қарори мазкур чунин омадааст:

1. Нашри маҷаллаи ҳармоҳаи оммавӣ - нашрияи КМ ПК(б) Тоҷикистон барои занони коргару деҳқон бо забони тоҷикӣ (бо ҳуруфи лотинӣ) зарур доништа шавад.

2. Нашри маҷалла ба Нашриёти давлатии Тоҷикистон супорида шавад.

3. Муҳаррири маҷалла рафиқа Ортиқбоева, ҷонишини муҳаррир, рафиқа Носирова ва котиби масъул рафиқа Қосимова ва аъзоёни ҳайати таҳририя: Ортиқова, Носирова, Қосимова, Дайламӣ ва Баҳромӣ тасдиқ карда шаванд.

4. Маҷалла дар ҳаҷми 1,5 ҷузъи чопӣ муқаррар карда шавад.

5. Ба Шӯрои Комиссарони Халқӣ тақлиф карда шавад, ки нашри маҷалларо бо кӯмаки пулии (дотатсияи) лозимӣ таъмин намояд, нархи ҳар як шумораи маҷалла аз 25-30 тин зиёд набошад.

6. Ба нашри маҷалла аз 1 майи соли 1932 шурӯъ карда шавад.

7. Қарори мазкур барои тасдиқ ба КМ ВКП (б) ва Бюрои Осиеймиёнагии КМ ВКП (б) пешниҳод намояд» [9, с.570-571].

Ҳамин тавр, шумораи аввалини маҷаллаи оммавӣ-сиёсӣ барои занони коргару деҳқон бо номи «Бо роҳи ленинӣ» нашрияи КМ ПК (б) Тоҷикистон 1 майи соли 1932 зери муҳарририи Ортиқбоева дар шаҳри Душанбе, бо теъдоди 400 нусха интишор гардид. Баъдтар вазифаи муҳаррирӣ ба дӯши Фотима Алиева, Музаффар Қосимова ва Ф. Кабилова будааст.

Маҷалла ҳармоҳа бошад ҳам, дар соли 1932 ҳамагӣ се шумора ба таъб расидааст. Аз ҷумла, шумораҳои 2-юм ва 3-юм дар якҷоягӣ бо теъдоди 1500 нусха нашр шудаанд. Сол то сол адади нашри маҷалла зиёд шуда, то соли 1941 теъдоди нашраш ба 4500 адад расидааст.

Маҷалла ду давраро аз сар гузаронидааст, ки давраи аввал то соли 1935 ва давраи дуюм аз соли 1936 то соли 1941-ро дар бар мегирад. Дар ин байн маҷалла қариб як сол (1935 март то 1936) чоп нашудааст. Ба ҳисоби А. Азимов «маҷалла дар се соли фаъолияташ 21 шумора баромадасту халос. Аз ин ҳафт шумора ба таври алоҳида ва ҳафт маротибаи дигар дар шакли якҷоя, яъне 14 шумора чоп шудааст» [3, с. 279]. Умуман, дар солҳои 1932-1941 маҷаллаи «Бо роҳи ленинӣ» 80 шумора нашр гардидааст.

Маҷаллаи «Бо роҳи ленинӣ» доир ба фаъолияти иҷтимоии бонувон, иштироки онҳо дар корҳои ҷамъиятӣ, давлатӣ, корхонаҳои саноатӣ, хоҷагии қишлоқ, клубҳои маданияву равшаннамоӣ, баланд бардоштани савияи сиёсӣ, ғоявӣ ва тиббии занону духтарон, барҳам додани урфу одатҳои кӯҳна, маҳви бесаводӣ, илмомӯзӣ, мактабу маориф, баробарҳуқуқӣ, ва амсоли ин маводи иттилоотиву таҳлилий ва публитсистию бадеӣ ба таъб расидааст. Дар ин солҳо яке аз

мавзӯҳои муҳимми маҷалла раҳо намудани занҳо аз асорати динӣ ва урфу одатҳои қуҳна, бахусус партофтани фаранҷӣ будааст. Маҷалла аз шумораи №7-и соли 1932 худро журнали сиёсӣ, оммавӣ бадеии расмдор муаррифӣ намуда, саҳифаи адабиашро пурмаҳсул гардонидаст, ки дар он шеърҳои ҳикоя, очерку қисса ва достонҳои адабӣ барқарор ва ҷавон ба нашр расидааст.

Ҳамин тавр, маҷаллаи «Бо роҳи ленинӣ» бо вучуди дар доираи идеологияи муайян фаъолият намудан, дар инъикоси масъалаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ марбут ба ҳаёти занон, амалӣ шудани қарорҳои нишондодҳои ҳизбу давлат ҷиҳати ҷалби занону духтарон ба корҳои ҷамъиятӣ, шиносонидани ҳуқуқҳои онҳо хизмат намудааст.

Дар солҳои бистуму сиюми садаи ХХ яке аз масъалаҳои муҳим саводнок гардонидани мардум ба ҳисоб мерафт. Барои мусоидат намудан ба ҳалли ин масъала – маҳви бесаводӣ дар нашриҳои даврӣ гӯшаҳо ва иловаҳо ташкил карда шудааст. Яке аз аввалин нашриҳои ба ҳалли ин масъала равона шуда «Саводи меҳнат» – иловаи «Овози тоҷик» аст.

Дар даҳсолаи 1930-юм ҲК ва Ҳукумати Тоҷикистони Шӯравӣ ба мақсади ҳарчи тезтар барҳам додани бесаводии аҳоли, ба хусус миёни меҳнаткешони калонсол қорҳои зиёдеро ба роҳ мемонад. Бо вучуди ин дар солҳои 1933-1934 рафти мубориза барои маҳви бесаводӣ то андозае суст мегардад, мактабҳо аз китобҳои дарсӣ танқисӣ мекашанд. Барои суръат бахшидан ба раванди саводнокгардонии аҳоли, баратараф намудани камбудии мактабҳои маҳви бесаводӣ, Комиссариати маорифи халқи ҶШС Тоҷикистон дар барбари таҳия ва ҷопи дастурҳои таълимӣ аз соли 1934 нашри маҷаллаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, бадеӣ ва оммавӣ расмдор – «Октябр»-ро ба роҳ мемонад. Шумораи нахустини ин маҷалла моҳи марти ҳамин сол зери муҳарририи Қ. Абдинов нашр мегардад. То моҳи августи соли 1937 маҷалла зери муҳарририи Қ. Абдинов ва дар се шумораҳои минбаъда (8-9 ва 10) ин вазифа ба дӯши Ҳилол Каримов будааст. Аз соли 1935 то соли 1936 Т. Самадӣ ва баъд аз ӯ Д. Ҷарор то шумораи охирин ба сифати котиби масъул кор кардаанд.

Мақсаду мароми маҷалла дар шумораи аввал чунин шарҳ ёфтааст: «Октябр» аз ҳама зиёдтар хонандагони навсаводро ба назар гирифта, бо забони сода ҷоп шуда, хонандагонашро бо тамоми масъалаҳои ҷорӣ ошно мекунад: ҳикоя ва шеърҳои хубтарин нависанда ва шоирони Тоҷикистон ва Иттифоқи Советиро нашр менамояд».

«Октябр» дар муқоиса бо маҷаллаҳои дигар бо чанд хусусият фарқ мекунад. Аввалан, он дар ҳаҷми 22 саҳифа ҷоп шудааст. Баъдан, аз нигоҳи ороиш нисбатан ҷолиб аст, он бо расмҳои зиёди сиёҳ ва ранга аз лаҳзаҳои гуногуни саводомӯзӣ дар мактабҳои маҳви бесаводӣ, аксҳои аҳли қалам, пешқадамони истеҳсолот оро дода шудааст. Сониян, маҷалла дар баробари ҷопи намунаҳо аз осори нависандагон С. Айнӣ, А. Лохутӣ, Ҷ. Суҳайлӣ, А. Ҳамдӣ, А. Хуш М. Раҳимӣ, А. Деҳотӣ, ҳамчунин тарҷумаи шеърҳои А. Пушкин, В. Маяковский, М. Горкий ва дигарон, аз эҷодиёти даҳонакии халқ низ ба таври фаровон истифода кардааст. Ниҳоятан, дар поёни аксари

матוליб калимаҳои душворфаҳм зикр ва маънидод карда шудаанд, кори хонандаи камсаводро осон кардааст.

Ба таъбири муҳаққиқ А. Азимов «навиштаҳои маҷаллаи «Октябр»-ро ба ду қисм ҷудо кардан мумкин аст. Аввалан мавзӯи баҳси бесаводӣ ва сониян, мавзӯи мадания-равшаннамоӣ» [2, с. 283].

Маҷаллаи «Октябр», ки барои шахсони камсавод (чаласавод) муқаррар шуда буд, то соли 1937 интишор гардида, вазифаи худро иҷро кард. Соли 1937 дар байни аҳолии калонсол бесаводӣ, гӯё, тамоман барҳам дода шуд ва наشري ин маҷалла низ ба охир расид.

Аввалин маҷаллаи русӣ дар Тоҷикистони Шӯравӣ нашрияти Комиссариати тандурустии ҶШС Тоҷикистон «Здравохранения Таджикистана» аст, ки соли 1935 аз тарафи Комиссариати тандурустии ҶСС Тоҷикистон ва Иттифоқи Меҳнати санитарии тиббӣ (Медсантруд) таъсис ёфтааст. Муҳаррири масъул Д.В. Хвейсени ва котиби масъул Н.З. Монахов буда, ҳайати таҳририро Мирзоянц, Левицкий ва Муминов ташкил меодаанд.

Дар солҳои сиюм ин маҷалла соле ду шумора бо теъдоди 700-750 нусха ба таъб расидааст. Маҷалла масъалаҳои соҳаи тандуристиро фаро мегирад. Имрӯз ба сифати маҷаллаи илмӣ-тадқиқотӣ бо номи «Ниғаждории тандурустии Тоҷикистон» нашр мегардад.

Аз нимаи дуюми даҳсолаи 1930-юм ба наشري маҷаллаҳои сиёсӣ ва тарғиботӣ тавачҷуҳ зоҳир карда шудааст. Яке аз аввалин маҷаллаҳои сиёсӣ ҳизбӣ «Ба ёрии коркунони партиявӣ» аст, ки ҳамчун наشري КМ ҲК (б) ҶШС Тоҷикистон, бо қарори ҲК (б) ҶШС Тоҷикистон аз 28 январӣ соли 1936 таъсис ёфтааст. «Ба ёрии коркунони партиявӣ» дар соли 1936 ва аз шумораи 3-юми соли 1938 то соли 1941 моҳе як маротиба, дар соли 1937 то шумораҳои 1-2-и соли 1938 дар як моҳ ду маротиба бо забони тоҷикӣ, дар ҳаҷми аз 40 то 90 саҳифа ва бо теъдоди аз 3 000 то 3 250 нусха нашр шудааст. Маҷалла аз соли 1938 ба «Коркунони партиявӣ» табдили ном кардааст.

Нахустин муҳаррири он Н. К. Нерсесин ва ҳайати таҳририаш А. Мавлонбеков, А. Глуховский, И. С. Брагинский ва С. Бурҳонов будаанд. Баъдан А. Мавлонбеков (1937), С. Баҳромӣ (№1-2, 1938), И. Брагинский (1938), Б. Ғафуров (№1-5, 1940), Неъматуллоев (№7, 1940), Ҷ. Шанбезода (1940-1941) вазифаи муҳаррири масъули маҷалларо ба дӯш доштаанд. Дар аввал С. Содиков ва аз соли 1938 О. Икромӣ муҳаррири техникӣ будаанд.

Маҷалла, асосан, ҳаёти партиявӣ ва масъалаҳои марбут ба онро аз шумораи 6-уми соли 1937 зеро бахшҳои «Пленуми КМ ВКП(б)», «Корҳои дохилии партия», «Корҳои пропагандӣ дар ҷойҳо», «Ба ёрии пропагандистон», «Аз рафтори корҳои пропагандӣ», «Масъалаҳои ташкилӣ-партиягӣ» ва амсоли ин инъикос намудааст. Ҳамчунин вобаста ба санаҳои таърихӣ марбут ба ҳаёти ҳизб ва пешвоёни он низ матлабҳо ба таъб расонидааст, ки дар маҷмӯъ ҳамагӣ оҳанги таблиғотӣ доранд.

Маҷаллаи дигари соҳавӣ, ки дар солҳои сиюм ба таъб расидааст, «Хуқуқшиноси шӯроӣ» («Советский юрист») – наشري Комиссариати адлияи халқии ҶШС Тоҷикистон (Н.К.Ю.Таджикской ССР) мебошад. Шумораи аввалини ин маҷалла моҳи феврари соли

1934 ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ, дар ҳаҷми 24 саҳифа бо теъдоди 1000 нусха ба таъбу расидааст.

Мазмуну муҳтавои маводи маҷалларо, асосан, ҳолати таъминот ва риояи қонунҳои шӯроӣ дар ҷумҳури, шаҳру ноҳияҳо ва қору ғабӯлияти мақомоти адлияи маҳаллӣ ташкил медиҳад.

Тавре ишора шуд, дар нимаи дуҷоми солҳои сиҷум талаботи ҷомеа ба тарғибу ташвиқи идеологияи замон зиёд гардид ва зарурати интишори ҷунин маҷаллаҳо ба миён омад. Нашри ҷунин маҷалла, пеш аз ҳама, ба тарғибу ташвиқи қарони тоҷик ёрӣ мерасонд. Ба ин мақсад ба шӯбаи тарғиб ва ташвиқи ҚМ ҲК Тоҷикистон супорида мешавад, ки маҷаллаеро бо номи «Блокноти агитатор» таъсис диҳанд. Нашри ин маҷалла 21 ноябри соли 1938 тасдиқ гардида, шумораи аввалини он 4 декабри ҳамон сол, дар ҳаҷми 92 саҳифа ва теъдоди 1600 нусха ба таъбу расид. Муҳаррири он Маъруф Содиков буд.

Маводи шумораи аввалро, аслан мақолаҳои бо забони асл ва тарҷумашуда аз рӯзномаву маҷаллаҳои марказии «Правда», «Спутник агитатора», «Партийное строительство» ташкил медиҳанд. Маҷалла рубрикаҳои гуногун дошт, ки маъмултарини он «Савол–ҷавоб» аст.

«Блокноти агитатор» ба сифати нашрияи шӯбаи ташвиқот ва тарғиботи ҚМ ҲК (б) ҶШС Тоҷикистон моҳе ду маротиба дар шаҳри Сталинобод бо забонҳои русӣ ва тоҷикӣ то соли 1939 ҷоп шуда, вобаста ба шароити замон нақши таърихи худро дар самти ташаккули афкори сиёсӣ ва тарғиби иҷро намудааст. Ин маҷалла соли 1941 бо номи «Агитатори Тоҷикистон» аз нав барқарор карда шуд.

Дар бораи таъсиси аввалин маҷаллаҳои тоҷикӣ баҳс намуда, зарур меҳисобем, ки доир ба маҷаллаи мусаввари яҳудиёни тоҷикзабони Осиёи Миёна – «Адабиёти советӣ» низ ҷанд нуқтаро зикр намоем. Ин маҷалла соли 1931 бо номи «Ҳаёти меҳнатӣ» дар нашриёти рӯзномаи «Байрақи меҳнат» (шаҳри Тошканд) ба таъбу расидааст. Маҷалла худро ба сифати «журнали ҳармоҳаи сиёсӣ ба забони яҳудиҳои Бухорӣ» муаррифӣ намудааст. А. Саидов муҳаррири масъул, Р. Абрамов, В. Бақоев ва М. Исҳоқбоев аъзои ҳайати таҳририяи маҷалла буданд. Теъдоди нашри он аз 2500 (1931) то 5000 (1933) нусхоро ташкил медиҳад.

Мундариҷаи маҷалларо маводи сиёсӣ, хоҷагии кишлоқ, маданият ва адабиёт ташкил медиҳад. Аз ҷумла, дар шумораи 8-9 (54-55) «Сухани рафиқ Қосим Лоҳутӣ дар весери ҳисоботи делегатҳои совети байналхалқии нависандаҳо» таҳти унвони «Мамлақати умедворӣ» дарҷ гардидааст.

Дар шумораи 10-11-и соли 1935 маҷаллаи «Ҳаёти меҳнатӣ» ба хонандагони худ хабар медиҳад, ки «Ба асоси талаби оммаи меҳнатқашони яҳудӣ ба адабиёти нафис то рафт зӯр шуданаш ва ҳаракати адабии мо тараққӣ карда, сафи нависандагони ҷавони мо зиёд шуда истоданаш, мувофиқи қарори ТСК КП (б) Ўз. журнали «Ҳаёти меҳнатӣ» ба журнали оммавии адабии органи нависандагони советии Ўзбекистон баргардонида шуда, номи он «Адабиёти советӣ» монда шуд....

Журнал аз номери ояндаи худ сар карда бо техника, сурат, қоғаз ва пӯштаки хушрӯ бароварда мешавад».

Хамин тавр, маҷаллаи «Ҳаёти меҳнатӣ» аз шумори 12-и 1935 ба «Адабиёти советӣ» табдил ёфта, то соли 1941 ҳамчун нашрияи Кумитаи халқии маориф (Наркомпрос) ва Иттифоқи нависандагони Ёзбекистон аввал дар нашриёти «Байроқи меҳнат» ва, аз соли 1937 дар нашриёти Миллатҳои майдаи ҚСС Ёзбекистон дар шаҳри Тошканд ба забони тоҷикӣ то шумораи 1-2-и соли 1938 зери таҳрири А. Саидов, М. Аминов ва баъдан бо имзои Ю. Карачаев ба таъб расидааст.

Мақсади асосии маҷалла ривож додани ҳаракати адабӣ, тарғиби намунаи асарҳои нависандагони ҷавон, нависандагони классикӣ ва советии рус ва дигар халқҳои шӯравӣ, ташкили танқиди адабӣ, баланд бардоштани донишҳои назариявии шоиру нависандагон доир ба адабиёти нафис ва амсоли ин будааст.

Маҷаллаи «Адабиёти советӣ» дар баробари таълифи назму наср ва осори санъату фарҳанг дар тарбияи рӯзноманигорон ва адибони ҷавон низ саҳм гузоштааст.

Омӯзиш ва баррасии иҷмолии таърихи ташаккули маҷаллаҳо дар Тоҷикистон ба мо имкон медиҳад, ки дар фарҷом чунин натиҷаҳо ҳосил намоем:

1. Пайдоиши аввалин маҷаллаҳо дар Осиёи Миёна, аз ҷумла «Красное солнышко» ва «Ойина» ба омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва азнавсӯй саҳт алоқаманд будааст. Ин ду маҷалла аз рӯи ҳадаф ва таъйинот ба ҳам шабоҳат доранд. Дар таъсиси онҳо ашхоси фарҳангӣ ва маорифпарвар саҳм гузоштаанд.

2. Аввалин маҷаллаи тоҷикии шӯроӣ «Ширинкор» аст, ки ҳамчун иловаи ҳаҷвии рӯзномаи «Овози тоҷик» ба нашр расидааст. Он ба сифати маҷаллаи ҳаҷвӣ, адабӣ ва иҷтимоӣ аз шумораи дуюм бо «Мулло Мушфиқӣ» табдили ном карда, то моҳи апрели соли 1929 бо ҳамин ном ва минбаъд бо номҳои «Мушфиқӣ» (маи соли 1929-1930 ва 1937) ва «Бигиз» (1931-1936) фаъолиятро идома додааст.

3. Аввалин маҷаллаи дар Душанбе таҳияшуда «Дониш ва омӯзгор» аст, ки аз тарафи Назорати маорифи Тоҷикистон 5 марти соли 1926 бо теъдоди 500 нусха ба таъб расидааст. Ба таъбири имрӯза касбӣ ин аз аввалин нашрияи соҳавӣ маҳсуб меёбад.

4. Аввалин маҷаллаҳои маҳсусгардонидашуда ба соҳаҳои маориф, адабиёт ва тиб алоқамандӣ доранд. Ин шаходати он аст, ки дар солҳои 1920-1930 ба ин соҳаҳо таваҷҷуҳ бештар будааст.

5. Аввалин маҷаллаи тоҷикӣ барои занону духтарон «Бо роҳи ленинӣ» аст, ки 1 майи соли 1932 зери муҳарририи Ортиқбоева дар шаҳри Душанбе, бо теъдоди 400 нусха интишор гардидааст. Ин маҷалла соли 1950 номи «Занони Тоҷикистони Советӣ»-ро гирифта то солҳои 1970-ум бо ҳамин ном чоп шуд. Ҳоло бо номи «Фирӯза» чоп мешавад.

6. Аксари маҷаллаҳо дар ибтидои фаъолияти худ бо сабабҳои техникӣ барои чоп мушкилӣ доштаанд. Ин ва дигар мушкилиҳо боис гардида, ки дар бештари мавридҳо ду шумораҳои онҳо якҷо ба таъб расонида шудааст.

7. Ағлаби маҷаллаҳои дар солҳои 1920-1930 интишоргардида, бо вучуди соҳаҳои алоҳидаро фаро гирифтани, рӯҳияи пурқуввати сиёсӣ доранд. Дар онҳо масъала ва ҷорабинҳои муҳимми соҳаҳои

чудогонаи ҳаёти иҷтимоӣ дар рӯҳияи талаботи ҳизб ва сиёсати замон мунъақис шудаанд.

8. Умуман дар матбуоти даврии тоҷик дар солҳои сиёсати асри XX низоми маҷаллаҳои даврӣ шакл гирифтааст.

Адабиёт

1. Азимов, А. Таджикская журналистика в период культурной революции (1929-1940 гг.) / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи Озод, 2014. – 313 с.

2. Азимов, А. Нақши маҷаллаҳои соҳавӣ дар маҳви бесаводӣ / А. Азимов, Г. Додобоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои филологӣ. – 2015. – №4/5 (174). – С. 281-284.

3. Азимов, А. Моҳият ва рисолати маҷаллаи «Бо роҳи ленинӣ» / А. Азимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои филологӣ. – 2019. – №4. – С. 278-281.

4. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби Бухоро / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1989. – 178 с.

5. Айнӣ, С. Намунаи адабиёти тоҷик / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 2010. – 448 с.

6. Дайламӣ, Қ. Нахустин маҷаллаи педагогӣ / Қ. Дайламӣ // Маориф ва маданият, 1967. – 28 декабр.

7. Додобоева, Г. «Ойина» – родоначальник журнальной периодики Средней Азии. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 72 с.

8. Дун, А. О. «Красное солнышко», его редакторе и не оконченном поиске / А. Дун // Памир. – 1985. – №4. – С.108.

9. Из истории культурного строительство в Таджикистане. Сб документов. – Душанбе: Ирфон, 1996. – С. 570-571

10. Исомидинов, Б. К истории частной журналистики Таджикистана / Б. Исомидинов. – Душанбе: Ирфон, 2016. –144 с.

11. Муродӣ, М. «Маърифати омӯзгор» дар низоми матбуоти муосир / М. Муродӣ // Маърифати омӯзгор. – 2017. – С. 6-9.

12. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 64 с.

13. Осимӣ, Қ. Аз таърихи интишори баъзе маҷаллаҳои аввалини советии тоҷик / Қ. Осимӣ, Б. Юнусова // Мактаби советӣ. – 1973. – №12. – С.8-11.

14. Рустамзода, М. Нахустматбуоти соҳаи маориф / М. Рустамзода. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 174 с.

15. Солеҳов, С. Ҳаҷв дар матбуоти тоҷикии солҳои 20-30 / С. Солеҳов. – Душанбе: Дониш, 1969. – 144 с.

16. Усмонов, И. Таърихи журналистикаи тоҷик / И. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе: Азия-Принт, 2008. – 280 с.

17. Ҳошим, Р. Ба газетачигии мо як назар / Р. Ҳошим // Азимов А. Назаре ба як таҳқиқи Раҳим Ҳошим. – Душанбе: Шарқи Озод, 2021. – С.13-28.

Манбаҳо

18. Адабиёти советӣ – нашрияти Кумитаи халқии маориф

(Наркомпрос) ва Иттифоқи нависандагони Ўзбекистон бо забони тоҷикӣ. – Тошканд. – 1931-1941.

19. Ба ёрии коркунони партиявӣ (Коркунонони партиягӣ) – нашрияти КМ ПК (б) Тоҷикистон. – 1936-1940.

20. Барои адабиёти сотсиалистӣ (БАС) – маҷаллаи адабии Иттифоқи нависандагони шӯроии Тоҷикистон. – Сталинобод. – 1932-1938.

21. Блокноти агитатор (Агитатори Тоҷикистон) – нашрияти шӯбаи ташвиқот ва тарғиботи КМ ХК (б) ҚШС Тоҷикистон. – Сталинобод. – 1938-1940.

22. Бо роҳи ленинӣ – маҷаллаи оммавӣю сиёсӣ барои занону коргарону колхозчиён. – Сталинобод. – 1932-1941.

23. Дониш ва омӯзгор – маҷаллаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, таълим ва тарбиявӣ, адабӣ, фаннӣ, илмӣ ва танқидӣ. – Душанбе. – 1926.

24. Здравохранения Таджикистана – нашрияти Комиссариати тандурустии ҚШС Тоҷикистон. – Сталинобод. – 1933-1940.

25. Инқилоби маданӣ (Революцияи маданӣ) – маҷаллаи ҳармоҳаи сиёсӣю иҷтимоӣ, педагогиву методии Комиссариати маорифи халқи ҚШС Тоҷикистон. – Сталинобод. – 1931-1938.

26. Калтак – замимаи ҳаҷвии рӯзномаи «Барои коллективӣ» ва «Тоҷикистони сурх». – Сталинобод. – 1932-1933.

27. Красное солнышко – маҷаллаи адабиву сиёсии хусусӣ. – Хучанд. – 1909.

28. Ойна – маҷаллаи хусусии Маҳмудхоҷа Беҳбудӣ. – Самарқанд. – 1913-1915.

29. Октябрь – нашрияти Комиссариати маорифи халқи ҚШС Тоҷикистон. – Сталинобод. – 1934-1937.

30. Раҳбари дониш (Дониш-биниш) – нашрияти илмӣ-педагогӣ. – Самарқанд–Тошканд–Душанбе. – 1927-1932.

31. Ширинкор (Мулло Мушфиқӣ, Мушфиқӣ, Бигиз) – нашрияти ҳаҷвии иловаи «Овози тоҷик» – Самарқанд – Тошканд – Самарқанд, 1925-1937.

**Муроди М.,
Муродова Р.**

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ЖУРНАЛОВ В ТАДЖИКИСТАНЕ (1920 – 1930 годы)

В статье исследуются факторы возникновения, издания и формирования журналов в системе периодической печати Таджикистана. Процесс исследования и анализ данного вопроса осуществлялся в трех разделах, которые позволяют определить научную структуру статьи.

В первом разделе рассматривается степень изучение темы, в втором – история возникновения досоветских журналов, в третьем исследуются пути формирования журнальных систем в периодической печати Таджикистана.

Ранее изучение данной темы рассматривалось обобщенно. Определено, что ряд таджикских исследователей, таких как С. Айни, Р. Хошим, З. Раджабов, И. Усмонов, Д. Давронов, Дж. Усмонов, У. Гаффоров, С. Абдуллоев, Г. Хайдаров, А. Набави, С. Солихов, А. Дун, А. Азимов, М. Муроди, М. Рустам, Б. Исомиддинов, Г. Додобаева и другие проявляли интерес к вопросам журнальной периодики в контексте различных тем.

История создания журналов в Центральной Азии, в том числе в Таджикистане, связана с двумя периодами: до Октябрьской революции, с последующим распространением на национальную территорию и с организацией Автономной Республики и Таджикской Советской Социалистической Республики. На первом этапе были созданы два издания – «Красное солнце» и «Зеркало», которые являлись частными и были напечатаны лидерами мыслителей.

Первым советским журналом на таджикском языке является «Ширинкор», как приложение к газете «Голос таджика». Авторы приводят подробные сведения о том, что сатирический, литературный и социальный журнал со второго номера изменил свое название на «Муло-Мушфики» и продолжил свою деятельность в апреле 1929 года под таким названием, а в дальнейшем публиковался под названием «Мушфики» (в мае 1929-1930 и 1937) и «Бигиза» (1931-1936). Первым отраслевым журналом душанбинского издания является "Дониш и преподаватель", опубликованный Министерством образования Таджикистана 5 марта 1926 года в количестве 500 экземпляров.

Первым таджикским журналом для женщин и девушек является «Ленинским путем», который был издан в городе Душанбе 1 мая 1932 года под редакцией Артикбаева, тираж которого составил 400 экземпляров.

Большинство журналов, опубликованных в 1920-1930 годах, имеют политическую силу, несмотря на то, что предназначены для отдельных отраслей. В них отражены актуальные вопросы и важные события отдельных отраслей социальной жизни в духе требования времени, политики партии и потребностей людей.

Журналы, как составная часть периодической печати, функционирующая в рамках определенных идеологий, являются выразителями научной, литературной, культурной и социальной жизни одного из сложных периодов таджикского народа.

Ключевые слова: периодическая печать, журнал, история, создание, темы, роль, отражение, содержание, форма, анализ, исследования, функция.

**Murodi M.,
Murodova R.**

THE PROCESS OF FORMATION OF SYSTEMS OF PERIODICALS IN TAJIKISTAN (1920-1930)

The article examines the factors of the emergence, publication and formation of journals in the periodical press system of Tajikistan. The process of research and analysis of this issue was carried out in three sections, which allows you to determine the scientific structure of the article.

In the first section, the degree of study of the topic was considered, in the second, the history of the emergence of pre-Soviet journals, in the third, the ways of the formation of journal systems in the periodical press of Tajikistan are investigated.

Previously, this topic was considered generically. It was determined that Tajik researchers like S. Aini, R. Hoshim, Z. Rajabov, I. Usmonov, D. Davronov, J. Usmonov, U. Gafforov, S. Abdulloev, G. Haidarov, A. Nabavi, S. Solihov, A. Dun, A. Azimov, M. Murodi, M. Rustam, B. Isomiddinov, G. Dodobaeva and others are interested in journalistic issues in the context of various topics.

The history of the creation of magazines in Central Asia, including in Tajikistan, is connected with two periods: before the October Revolution, with subsequent distribution to the national territory and with the organization of the Autonomous Republic and the Socialist Republic of Tajikistan. At the first stage, two publications were created – "Red Sun" and "Mirror", which were private and printed by the leaders of thinkers.

The first Soviet magazine in Tajik is "Shirinkor", as an application of the newspaper "Voice of Tajik". As a satirical, literary and social magazine, it changed its name from the second issue to "Mulo-Mushfiqi" and continued its activities in April 1929 with that name and later published under the name "Mushfiqi" (in May 1929-1930 and 1937) and "Bigiz" (1931-1936). The first magazine of the Dushanbe edition is "Donish and the Teacher", published by the Ministry of Education of Tajikistan since March 5, 1926 in the amount of 500 copies. It is the first industry magazine.

The first Tajik magazine for women and girls is "Lenin's Way", which was published on May 1, 1932 under the editorship of Artikbayev in the city of Dushanbe, with a circulation of 400 copies.

Most of the journals published in the 1920s and 1930s have political force, despite being assigned to individual fields. They reflect the most relevant issues and important events of individual branches of social life in the spirit of the needs of the party and the politics of the time.

Magazines, as an integral part of the periodical press, functioning within the framework of certain ideologies, are the exponents of the scientific, literary, cultural and social life of one of the difficult periods of the Tajik people.

Keywords: periodicals, journal, history, establishment, themes, role, reflection, content, form, analysis, research, function.

ТДУ:82точик+9точик+001(092)+004+008

Чумъаев М.

«НАҚБИ ИСТИҚЛОЛ»-И БАХТИЁР МУРТАЗО ДАСТОВАРДИ МУҲИМ ДАР АДАБИЁТ ВА ПУБЛИТСИСТИКА

Дар ин таҳқиқоти илмӣ дар бораи романи мустанади «Нақби Истиқлол»-и нависанда ва публицисти шинохта Бахтиёр Муртазо, дараҷаи омӯзиши асар аз тарафи муҳаққиқон, мазмуну мундариҷа, таҷассуми образи қаҳрамони асосӣ ва як қатор персонажҳои он сухан меравад. Асари мазкур ба бунёди яке аз иншоотҳои муҳими давр – нақби Анзоб бахшида шудааст. Муаллифи пажӯҳиши «Нақби Истиқлол»-ро дастоварди муҳими адабиёти навини тоҷик дар ибтидои асри XXI номидаст, ки анъанаю навоари адабиёти асри XX-ро ба ҳам алоқаманд мекунад. Дар асар маводи фаровони ҳуҷҷатӣ ба инъикоси ҳақиқати воқеӣ мусоидат намуда, воқеияти тасвир яқоя бо тахайюли бадеии нависанда имкон фароҳам овардааст, ки тасвири ҳодисаву таҷассуми образҳо таваҷҷуҳи хонандаро ҷалб карда тавонанд. Андешаҳои муҳаққиқон Ш. Раҳмон, М. Назриқул, М. Муродӣ, Н. Салихов ва С.Шарифов, ки дар бораи романи мустанади «Нақби Истиқлол» баён гардидаанд ба таври мухтасар таҳлилу баррасӣ гардида, омезиши аносирӣ услубҳои публицистӣ ва бадеӣ барои инъикоси мақсаду мароми муаллифи асар муҳим доништа мешавад. Ба андешаи муҳаққиқ тамоми масъалаҳои дар асар баррасишуда бо мавзӯи асосӣ иртибот доранд ва ягонагии хати сюжети асарро таъмин менамоянд. Образи қаҳрамони асосӣ – Мафтун ва персонажҳои ёрирасон – Шераливу Ҷобирбек, ки маҳсули тахайюли адиб мебошанд, мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Сабаби ҷилои реалӣ гирифтани симои қаҳрамону персонажҳо, тасвирҳои образнок ва тахайюлотии нависанда ба истифодаи факту далелҳои зиёд вобаста доништа шуда, муносибати нависанда бо факту далелҳои воқеъбинона арзёбӣ мегардад.

Калидвожа: адабиёт, «Нақби Истиқлол», Бахтиёр Муртазо», насри мустанад, нависанда, образ, сюжет, қаҳрамони асосӣ, персонаж, роман, мазмуну мундариҷа, ҳуҷҷат, факт, ҳаёти воқеӣ, гоя, мавод, тасвир, нақб, бадеият, таърих, хоҷагии халқ, бунбасти коммуникатсионӣ.

Проблемаи дарки адабиёти навин ва мақоми он дар пасманзари анъанаҳои гузашта, аз муҳимтарин вазифаҳои илм дар шароити имрӯза ба ҳисоб меравад. Яке аз муҳимтарин зухуроти адабие, ки то ба ҳол кам омӯхта шудааст, насри мустанади бадеӣ мебошад. Дар пасманзари умумии адабиёти муосир ба нақшу мақоми насри мустанади бадеӣ баҳо додан душвор аст, зеро дар гузашта ҳам ҳуҷҷат ҷузъи муҳими танзимкунандаи услуб ва жанр ба ҳисоб мерафт, аммо дар адабиёти нимаи дуюми асри XX аҳамияти он боз ҳам бештар гардид. Ҳамзамон тасаввурот дар бораи имконоти вазифаҳои ҳуҷҷат низ дигар шуд. Акнун дар зери мафҳуми ҳуҷҷат на танҳо имкони дарки санади аз ҳаёти воқеӣ гирифташуда, балки тарзи офаридани бадеияти

махсус низ ифода меёфт. Имконоти хуччат ба зухури асархое, ки дар онҳо нақши асосӣ ба инсон ё гурӯҳи инсонҳо тааллуқ дошт, алоқаманд гардид. Мароқи зиёд ба ин жанр натиҷаи ба тарзи нав дарк кардани мақому вазифаҳои адабиёт дар шароити тағйирёбандаи иҷтимоӣ ба ҳисоб мерафт. Тағйироти ҷиддӣ дар олам, дар ҷомеа ва дар ҳуди инсон усули нави инъикоси воқеиятро тақозо мекард, ки яке аз ин усулҳо насри мустанади бадеӣ ба ҳисоб рафта, ҳамчун маводи таҷрибаи инсон ба қор бурда мешуд [ниг.: 3, с. 3].

Насри мустанади бадеӣ яке аз шаклҳои адабие мебошад, ки дар офаридани сюжети он ҳодисаҳои ҳаёти воқеӣ бо тахайюлотӣ рангину образноки нависанда омезиш меёбанд. Ҳадафи онро хусусияти замон, дигаргуниҳои ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ ва пешравиҳои ҷомеа муайян менамояд. Ба ибораи дигар, ташвиқу тарғиби иқдоми муҳиме, ки ба пешрафти ҷомеа ва ташаккули тарзи нави ҳаёт мусоидат менамоянд, ба хонанда расондани ғояҳои пешқадами замон аз ҳадафҳои асосии насри мустанади бадеӣ ба ҳисоб мераванд [ниг.: 1, с. 3]. Ҳангоми навиштани чунин асар нависанда барои возеҳу боварибахш офаридани симои қаҳрамону персонажҳо ба факту далелҳо, хуччатҳои бойгонӣ, гувоҳии шохидон, маводи матбуоти даврӣ ва ғайра таъҷиб менамояд [ниг.: 4, с. 3]. Ин нави асарҳо ҳамчунин барои аз тарафи хонанда дуруст дарк гардидани воқеияти замон, ба вучуд овардани афкори созанда дар ҷомеа мусоидат намуда, аз ҷиҳати фарогирии мавзӯҳо, навгонӣ ва гуногунҷанрӣ ба пешрафту таҳаввули адабиёт тақони нав мебахшанд.

Дар замони муосир, ки ҳар рӯзу ҳар соат дар ҳаёт дигаргуниҳои зиёд ба амал меоянд, насри мустанад дар инъикоси воқеоти замон нақши муҳим бозид метавонад. Романи Бахтиёр Муртазо – «Нақби истиқлол» намунаи насри мустанади бадеӣ ба ҳисоб меравад. Асари мазкур аз ҷумлаи таълифоте мебошад, ки ба бунёди яке аз иншоотҳои муҳими давр – нақби Анзоб, ки баъдан бо пешниҳоди сардори давлат нақби Истиқлол номида шуд, бахшида мешавад.

Табиист, ки барои навиштани ин асар нависанда борҳо ба маҳалли сохтмон сафар карда, шароити ҷуғрофӣ ва табиату муҳити он мавзӯро ба хубӣ омӯхтааст. Азбаски Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари кӯҳистон мебошад, дар фаслҳои тирамоҳу зимистон бо сабаби баста шудани ағбаи Анзоб рафтуомад аз шимол ба ҷануб ва аз ҷануб ба шимол кишвар бо душворӣ сурат мегирифт. Маҳз бунёди нақби Истиқлол имкон дод, ки робитаи нақлиёти байни минтақаҳои шимол ва ҷануб дар чор фасли сол таъмин бошад. Аз тарафи дигар, нақби Истиқлол барои ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҳатто аҳамияти стратегӣ дошта, на танҳо барои аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳо додани ҷумҳурӣ, балки барои мустақкам гардидани робитаи байни сокинони кишвар, таъмини ваҳдати миллӣ нақши маҳим бозид. Дар романи мустанади Бахтиёр Муртазо чараҳои қорҳои сохтмонӣ нақби Истиқлол, муҳим будани ин иншооти барои ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ҷумҳурӣ, мушкilotи нақбкани, қорнамоии шуҷоатманди нақбқанон тасвир ёфтааст.

Муҳаққиқон дар бораи асар. «Нақби Истиқлол»-ро метавон дастоварди муҳими адабиёти навини тоҷик дар ибтидои асри XXI ва публитсистикаи муосир номид, ки анъанаю навоари адабиёти асри

XX-ро ба ҳам алоқаманд мекунад. Факту далелҳои воқеӣ бо тахайюли бадеии нависанда омезиш ёфта, як асари хуби хонданиро ба вучуд овардаанд. Ба ибораи дигар, маводи фаровони ҳуҷҷатӣ дар асар ба инъикоси ҳақиқати воқеӣ мусоидат намуда, воқеияти тасвир якҷоя бо тахайюли бадеии нависанда имкон фароҳам овардааст, ки тасвири ҳодисаву таҷассуми образҳо тавачҷуҳи хонандаро ҷалб карда тавонанд.

Асари мазкур бори аввал соли 2007 аз тарафи нашриёти «Адиб» ба таъбу расида буд. Баъдан он бо такмили иловаҳо солҳои 2015 ва 2020 низ нашр гардид. Метвон гуфт, ки ин роман аз дастовардҳои муҳими адабиёти муосири тоҷик ба ҳисоб меравад. Беҳуда нест, ки он соли 2007 аз тарафи Ассотсиатсияи публитсистони Тоҷикистон «Беҳтарин китоби сол» эълон гардида, соли 2009 ба Ҷоизаи адабии ба номи Садриддин Айни сазовор шудааст [ниг.: 2]. Ин асар на танҳо аз ҷиҳати доираи фарогирии мавзӯи падидаи муҳими адабӣ ба ҳисоб меравад, балки дар он муносибати нависанда бо санаду далелҳои воқеӣ ба тарзи тамоман нав сурат гирифтааст. Ба ибораи дигар, факту далелҳо дар ин асар на танҳо баёнгари воқеияти замон мебошанд, балки ҳамчун воситаи тақвият бахшидан ба бадеият ва афкори нависанда низ хизмат кардаанд.

Дар бораи ин асар муҳаққикон Ш. Раҳмон [ниг.: 9; 10; 11], М. Нарзиқул [ниг.: 8], М. Муродӣ [ниг.: 6], Н. Н. Салихов [ниг.: 12] ва С. Шарифов [ниг.: 13] изҳори андеша намудаанд. Аз ҷумла муҳаққиқ Ш. Раҳмон ин романи мустанадро дар эҷодиёти нависанда «*гардиши муҳими адабӣ*» ҳисобида, таъкид медорад, ки ин асар «*ҳақиқати воқеии замони моро равшан нишон медиҳад*» [11]. Муҳаққиқ аз маҳорати хуби нависанда дар инъикоси табиати диёр, махсусан асрори кӯҳҳои сарбаланди он суҳан ронда, аз тарафи ӯ бамавқеъ ва дар мавриди мувофиқ қор фармуда шудани олоту воситаҳои техникаи нақбканиро гувоҳи он меҳисобад, ки адиб ба дараҷаи зарурӣ аз илми нақбкани, техникаву технология ва нозуқиҳои қори ин соҳа ба хубӣ огоҳ аст. Ҳатто ҳангоми мутолиаи асар ба назари кас ҷунин менамояд, ки нависанда «*асари мазкурро ҳамроҳи нақбкани Анзоб гӯё якҷоя навишта бошад*» [9, с. 5; 10, с. 147]. Ин ҳама баёнгари он доништа мешавад, ки Бахтиёр Муртазо барои эҷоди асари худ ҳамаи санадҳои вобаста ба бунёди нақби Анзобро омӯхта, «*бо қоргарон аз наздик шинос шуда*», борҳо бо роҳбарияти соҳтмон суҳбатҳо анҷом дода, ҳатто моҳҳо дар байни нақбкани зиндагӣ кардааст [9, с. 6-7; 10, с. 148]. Ш. Раҳмон ҳамчунин дар асар тасвир ёфтани тақдир, тарзи зиндагӣ ва қору пайқори се наслро зикр намуда, муҳимтарин образҳои асарро ба таври муҳтасар мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст [9, с. 9-16; 10, с. 148-152].

Бино ба андешаи муҳаққиқи соҳаи публитсистика М. Муродӣ муаллифи «*Нақби Истиклол*» барои таълифи ин асар «*зиёда аз як сол қорҳои соҳтмониро дар нақби Анзоб мавриди омӯзиши қарор дода, бо қоргарони зиёд суҳбат кардааст, аз нақлу ривоятҳои пирони рӯзгордидаи деҳоти Зидеху Такфон баҳраманд гардидааст*». Ин ҳама боиси густариши доманаи мавзӯӣ, «*гановатмандии мазмуну мундариҷа ва рангорангии тасвир*» дар асар ҳисобида мешавад [6, с. 245]. М. Муродӣ ба ҳунару маҳорати нависандагии Бахтиёр Муртазо дар

офаридани романи мустаноди «Нақби Истиклол» баҳои баланд дода, муносибати эҷодии нависандаро ба мавзӯи ва масъалаҳои дар асар инъикосшаванда махсус таъкид мекунанд. Ба андешаи ӯ ҳарчанд дар асар баъзе аз қаҳрамонҳои маҳсули тахайюли муаллиф буда, сюжети тасвирҳои сохтаву образноканд, «аз оғоз то анҷоми асар бӯйи воқеият аз машом дур намешавад» [6, с. 244]. Зимни таҳлили муҳтасари мазмун ва мундариҷаи асар ба маҳорати адиб дар интихоби сарлавҳаву унвони бобҳо, ба проблемагузориву шарҳи проблема ва ҷӯё шудани роҳи ҳалли мушкилот аз тарафи муаллифи асар, ҳамчунин ба тасвири симои қаҳрамони асосӣ – Мафтун, ки дар маркази тасвири воқеаву ҳодисаҳо қарор дорад, ба афкори замонавӣ пешниҳодоти воқеии ӯ таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст. Нақши муаллифи асар дар нишон додани зарурати бунёди нақби Анзоб, аҳамияти роҳсозӣ, азобу машаққатҳои роҳи ағба, хавфу хатар, ки ронандагону мусофирон ҳангоми сафар бо ин роҳ рӯ ба рӯ мешаванд, ғаъл арзёбӣ гардидааст. Таҷассуми оҳангҳои публитсистӣ дар асар ва таносуби он дар бобҳои алоҳидаи он низ аз назари пажӯҳишгар дур намондааст [6, с. 246-248].

Адабиётшинос М. Нарзиқул низ дар бораи ин роман андеша баён дошта, «таърихияти дақиқ»-и онро махсус қайд менамояд. Ба ақидаи ӯ, дар асар факту далелҳои фаровон истифода шудаанд, ки хонандаро ба таърихи роҳсозиву нақбсозӣ дар кишварамон ошно менамоянд [ниг.: 8]. Чунин андешаҳои адабиётшинос М. Нарзиқул баёнгари аҳамияти таърихӣ романи «Нақби Истиклол» мебошанд. Махсусияти мулоҳизаҳои адабиётшинос М. Нарзиқул дар он аст, ки ӯ ба тасвири симои асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки ин иншооти барои ҷумҳурӣ ҳаётан муҳим маҳз бо кӯшишу талошҳои пайвастаи эшон бунёд гардид, дар асар таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст. «Фароғирии далелҳои дақиқу муътамад ва тасвири воқеияти таърихӣ замони муосир» аз вижагиҳои хоси асар номида шудааст. Муҳаққиқ омезиши аносири услубҳои публитсистӣ ва бадеиро барои инъикоси мақсаду мароми муаллиф муҳим дониста, дар баробари дастовардҳо, баъзе норасоӣҳои онро низ қайд кардааст [ниг.: 8].

Публитсистикашинос Н. Салихов асари «Нақби Истиклол»-ро «марҳилаи тоза» дар эҷодиёти адиб ҳисобида, онро аз ҷиҳати «фароҳии мавзӯи доманадор» арзёбӣ кардааст. Ба қавли ин муҳаққиқ асари мазкур ба сохтмони нақби анзоб бахшида шуда бошад ҳам, нависанда дар ҳошияи мавзӯи асоси асар «рӯйдоду проблемаҳои замони муосир», аз қабилӣ «оила ва оиладорӣ, озодӣ ва худшиносии инсон, дӯстӣ ва ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон бо Россияву Эрон ва дигар кишварҳо»-ро низ матраҳ менамояд. Тамоми масъалаҳои ба миён гузошташуда дар муттаҳидӣ бо мавзӯи асосӣ иртибот дошта, «якҷаҳати ва ягонагии сюжети асарро таъмин менамоянд» [12, с. 287-288]. Хусусияти публитсистӣ доштани «Нақби Истиклол» ва «таърихномаи ҳаёти нақбқанони тоҷик» будани он махсус таъкид мегардад [ниг.: 12, с. 288]. Дар пажӯҳиши Н. Салихов инчунин ба баъзе паҳлуҳои сюжети асар, ки аз онҳо хулқу атвори неки қаҳрамони асосии асар – Мафтун аён мегардад, мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар маҷмӯи «Нақби Истиклол» «асари замони нав ва падидаи муҳим дар публитсистикаи муосири тоҷик» дониста шудааст [12, с. 288-289].

Таҷассуми образи қаҳрамони асосӣ дар асар. Қаҳрамони асосии романи «Нақби Истиқлол» Мафтун мебошад. Воқеаю ҳодисаҳо, ки дар асар ба риштаи тасвир кашида шудаанд, маҳз дар атрофи қаҳрамони асосӣ ба вуқӯъ мепайванданд, яъне Мафтун дар маркази воқеаю ҳодисаҳо қарор дорад. Ҳарчанд образи қаҳрамони асосӣ маҳсули таҳайюли адиб мебошад, он ба назари хонанда воқеӣ чилвагар мешавад [ниг. 5, с. 50]. Сабаб ин дар истифодаи факту далелҳои зиёд мебошад, яъне тасвирҳои образнок ва таҳайюли муаллиф дар зери таъсири факту далелҳои воқеӣ ба назари хонанда ҷилои реали мегиранд.

Дар симои Мафтун нависанда ҷавони ҷасуру делер, шуҷоатманду боғайрат ва фидокору меҳнатдӯсти дехотиро тасвир намудааст. Ӯ дар оилаи корғари одӣ Азимсарқор ба дунё омадааст. Падараш дар солҳои бистуму сиюм ва чилуму панҷоҳуми асри гузашта дар роҳи автомобилгарди ағбаи Анзоб сарқор буда, барои ободонию пешрафти диёр заҳмат мекашид ва пеш аз ҳама, роҳ сохтан ва обод нигоҳ доштани роҳу пулҳоро зарур меҳисобид. Мувофиқи ҳикмати халқ, ӯ сохтмони роҳу пулҳоро «босавобтарин қор» дониста, инро ба фарзандони худ талқин менамуд. Аз ин ҷост, ки фарзанди ӯ – Мафтун кӯшиш ба харҷ меод, то васияти падарро ба ҷо орад ва бо ин ё он тарзу усул дар ободонию роҳи ағбаи Анзоб ҳисса гузорад. Бар зами ин Азимсарқор аз сабаби ба пешаи сайёди машғул будан, тамоми роҳу пайраҳҳои кӯҳиро хуб медонист ва дар бунёди роҳу пулҳо маслиҳатгари беминнати муҳандисону мутахассисон буд. Мафтун дар оилаи ҷунин марди заҳматпеша ба дунё омада, дар ҷунин хонавода тарбия гирифтааст. Падари ӯ ҳарчанд корғари одӣ – роҳбон буд, вале дар деҳа оилаи намунавӣ дошт ва фарзандони худро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан тарбия намуда буд.

Мафтун зода ва истиқоматкунандаи ҷамоати Зидеҳи ноҳияи Варзоб мебошад. Аз ин мавзё интиҳоб шудани қаҳрамони асосии асар бесабаб нест. Аввалан, ҷамоати Зидеҳ дар сари роҳи Душанбе – Истаравшан, дар доманаи ағбаи Анзоб қарор дорад. Сониян, то бунёди нақби Истиқлол аз боиси боридани барфи зиёд дар баъзе солҳо роҳи ин мавзё бо пойтахти ҷумҳурӣ баъзан муддати тӯлонӣ баста мегардид. Аз ин рӯ мардуми ҷамоати Зидеҳ, ки дар фасли зимистон моҳҳои зиёд дар муҳосира мемонданд, қадри роҳро хуб медонистанд ва роҳсозиву роҳқушоиро қори хайру савоб меҳисобиданд. Шояд ҳамин омилҳоро ба ҳисоб гирифта, нависанда қаҳрамони асосии асарро маҳз аз ин мавзё интиҳоб қарда бошад.

Симои Мафтун дар асар хангоми муҳорибаи ӯ бо юз падид меояд, ки аз ин далериву ҷасорати Мафтун ба хубӣ аён мегардад. Ҳайвони дарранда субҳидам ба оғили бузу гӯсфандони оилаи Мафтун ҳамла намуда, бузғолаи дӯстдоштаи ӯ – Чамангулро туъмаи худ мекунад. Мафтун далерона бо юз ҷангида, ба воситаи панҷшоха онро аз по зада меафтаду сипас аз думи он гирифта, бо суръати зиёд тоб дода, сари даррандаро якҷанд маротиба ба девор мезанад ва бо ҳамин ҳисобашро бо ҳайвони дарранда баробар менамояд. Баъдан нависанда аз муборизаи Мафтун бо сарқардаи галаи гургон, ки чанд сол қабл дар кӯҳпоя ба вуқӯъ пайваста буд, ёд мекунад, ки ин ҳам баёнгари далериву шуҷоатмандии қаҳрамони асосӣ мебошад. Ҷасорату

мардонагии қаҳрамони асосӣ дар асар на танҳо ҳангоми муҳориба бо юз, балки ҳангоми адои хизмати ҳарбӣ низ ба назар мерасад. Ӯ дар хизмати ҳарбӣ ҳомии тамоми ҳамхизматон буд ва намегузошт, ки сарбозони кӯҳнахизмат ба наваскарон дағалӣ намоянд. Инчунин, ҳангоме ки ҷавонони авбош дар қаҳвахонаи «Сарез» бо духтарон муносибати дағалона мекунад, Мафтун бо дӯстонаш – Шералӣ ва Ҷобирбек аз худ шуҷоатмандӣ нишон дода, адаби ҷавонони навбаромадро медиҳад.

Мафтун соҳиби азму иродаи қавӣ мебошад. Шояд аз ҳамин боис нависанда ӯро ба уқоби кӯҳие монанд мекунад, ки ҳаргиз дастомӯз нахоҳад шуд. Роҳи интиҳобкардаи ӯ ягона аст ва касе ӯро аз ин роҳаш баргардонда наметавонад. Ӯ касби худро ниҳоят дӯст медорад ва ҳамеша барои такмил додани он кӯшиш ба ҳарч медиҳад. Аз касби хеш ифтихор дорад ва шогирдони ҷавонашро низ дар ин рӯҳия тарбия менамояд. Аз ҳамин сабаб бригадаи ӯ ҳам дар нақби обрасонии Данғара ва ҳам дар нақби Анзоб ба мактаби воқеии тарбияи нақбканону мутахассисони ҷавони соҳа табдил меёбад. Ӯ дар ҳама ҳолат тарбиятгару ғамхори нақбканони ҷавон аст ва пеш аз ҳама, ба шогирдони ҷавонаш техникаи бехатариро меомӯзонад ва риоя намудани онро ҳангоми нақбкани тақозо менамояд. Ҳангоми ба вучуд омадани садама ва резиш ёрӣ ба ҳамдигарро зарур меҳисобад ва инро ба шогирдони ҷавонаш талқин менамояд. Шарафу обрӯро на дар мансаб, балки дар меҳнати ҳалол мебинад. Аз ин рӯ, ҳангоме ки дӯстдоштааш Фароғат ба ӯ пешниҳод менамояд, ки техникуми кӯҳшиносиро тарк карда, ба мусоидати падараш ба факултети шарқшиносӣ дохил шавад, ин пешниҳодро қатъиян рад менамояд. Ӯ фаъолияти худро дар нақби обрасонии Данғара ҳамчун нақбкани одӣ шуруъ намуда, дар як муддати кӯтоҳ сардори бригадаи нақбканон таъйин мегардад. Ҳангоми кор дар дохили нақб Мафтун на танҳо ҳунару маҳорати худро ба нақбканони ҷавон меомӯзонад, балки дар ҳолатҳои зарурӣ ба онҳо кӯмак мерасонад. Дар ҳолати ба амал омадани садамаву резиш ӯ ҳамеша ба кӯмаки ҳамкорон мешитобад. Мафтун ҳамчунин пешниҳоди ҳамсару падарарӯсашро, ки дар Вазорати нақлиёт ва сохтмону истифодаи роҳҳои ҷумҳурӣ кор кардани ӯро мехостанд, рад намуда, дар сохтмони нақб фаъолият намуданро афзал меҳисобад. Баъдан дар шуъбаи ғоибонаи Донишкадаи кӯҳшиносии Тула таҳсил намуда, донишу маҳорати худро такмил медиҳад. Ҳарчанд пас аз хатми соли аввали таҳсил дар ин донишкада ӯро ба Вазорати нақлиёт ва сохтмону истифодаи роҳҳои ҷумҳурӣ ба кор даъват менамоянд, ӯ ин пешниҳодро қатъиян рад намуда, фаъолиятро ҳамчун сардори бригадаи нақбканон давом медиҳад. Ҳамчунин Мафтун намехост, ки ҳамсару падарарӯсаш бе розигии ӯ роҳи ояндаи ҳаёташро муайян намояд. Ин ҳама баёнгари азму иродаи қавии Мафтун буда, садоқати ӯро ба касби интиҳобкардааш нишон медиҳад. Ӯ ҳам дар нақби обрасонии Данғара, ҳам дар нақби Анзоб ва ҳам дар сохтмони метрои майдони Ногини Маскав шарафмандона меҳнат карда, дар байни ҳамкорон соҳиби обрӯю эътибор мегардад. Заҳматхояш ҳамеша аз тарафи роҳбарият кадрдонӣ карда мешаванд. Ҳатто ҳангоми фаъолият дар сохтмони метрои Маскав бо фармони Президенти Федератсияи Россия бо медали «Барои шуҷоати меҳнатӣ»

сарфароз гардонда мешавад. Кӯшиш менамояд, ки ба тамоми нобасомониҳо бо сабру таҳаммул ва мардонагӣ муносибат намояд. Ҳарчанд Фароғатро дӯст медорад, мутеи ҳамсар нест. Ҳанӯз хангоми адои хизмати ҳарбӣ ба дӯстонаш ваъда дода буд, ки касби худро дигар нахоҳад кард. Ӯ ба ин ваъдаи худ содиқ менамояд ва то лаҳзаи маҷрӯҳ шудан дар сохтмони нақби Анзоб фаъолият менамояд.

Мафтун ҷавони ташаббускор буда, ҳамеша барои пешрафти кор саъю талош менамояд. Ба таъбири М. Муродӣ ӯ «*бо далериву чолокӣ, ҳушёриву зиракӣ ва навҷӯйӣ пайваста дигаронро мафтун мекунад*» [5, с. 52]. Дар ҳоли ба таъхир мондани корҳо бо ташаббуси ӯ аъзои бригадааш дар як басти корӣ ду маротиба бештар нақб мекананд. Ҳатто дар вақти бемории ду нафар аъзои бригада ӯ ҳамроҳи Шералӣ ва Ҷобирбек се шабонарӯз аз нақб набаромада кор мекунанд ва нақшаи ҳафтаинаи нақбканиро барзиёд иҷро менамоянд. Хангоми озмоиши комбайни нақбкани навъи «4-ПП-2» дар нақби обрасонии Данғара ӯ нуқсонҳои занҷири транспортёрро дарк намуда, саривақт ба мутахассисони украинӣ баён медорад. Ҳини фаъолият дар сохтмони метрои Маскав низ бо пешниҳоди ӯ барои бартараф кардани фишори хок ба ҷойи чангакҳои филизӣ пояҳои кубурӣ истифода бурда мешаванд, ки ин аз ду ҷиҳат афзалиятнок буд: ҳам хароҷоти камро тақозо мекарду ҳам вақтро сарфа менамуд. Бо ин пешниҳоди худ ӯ ба сафи ихтироъкорону навоарон дохил мешавад. Ин ҳама далели ташаббускори Мафтун аст.

Мафтун оғози сохтмони нақби Анзобро бо хушнудӣ қабул мекунад ва аз аввалинҳо шуда бригадаи ҳешро ба ин сохтмони муҳим сафарбар менамояд, зеро ӯ меҳост, ки ҳамдеҳагонаш дар фасли зимистон аз азоби роҳ халос шаванду рафтуомади мардум тавассути ин роҳ осон гардад. Аҳамияти бунёди нақби Анзобро барои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ниҳоят муҳим меҳисобид. Пайваста барои иҷрои васияти падараш, ки роҳсозиро аз савобтарин корҳо медонист, кӯшиш ба харҷ меод.

Ҳамчунин дар симои Мафтун нависанда дӯсти содиқро тасвир намудааст. Меҳру ихлос ва дӯстиву рафоқати ӯ бо Шераливу Ҷобирбек ҳатто аз дараҷаи дӯстӣ низ зиёд буда, додору бародархондагиро ба хотир меорад. Таҳсил дар техникуми кӯхшиносиву геологии шаҳри Душанбе ӯро бо Шералӣ дӯсту қарин мегардонад. Дӯстии онҳо хангоми адои хизмати ҳарбӣ боз ҳам устувортару қавитар мегардад. Дар хизмати ҳарбӣ Мафтуну Шералӣ бо Ҷобирбек шинос мешаванд ва ӯро низ барои таҳсил дар техникуми кӯхшиносиву геологӣ талқин менамоянд. Гӯё, қисмат онҳоро ба ҳам оварда бошад. Ҳаёти ин се нафар дӯст минбаъд якҷоя чараён мегирад. Хангоме ки ҳар се оиладор мешаванд, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки чунин дӯстиву рафоқат дар байни оилаҳояшон низ устувор бошад. Эшон пас аз хатми техникум фаъолияти меҳнатии худро дар нақби обрасонии Данғара шурӯъ менамоянд. Баъди оғози корҳои сохтмонӣ дар нақби Анзоб ҳар се ихтиёран ба ин иншооти тақдирсоз сафарбар мегарданд. Вақте ки дар натиҷаи нобасомониҳои солҳои аввали истиқлолият корҳои сохтмонӣ дар нақби Анзоб муваққатан қатъ мегарданд, муддати чанд сол ҳар се дар сохтмони метрои Маскав

фаъолият менамоянд. Баъди дубора оғоз шудани корҳои сохтмони дар нақби Анзоб бо даъвати роҳбарият ҳар се аз нав ба ин иншоот меоянд.

Дар симои Мафтун нависанда ҷавони дӯстдори ватану табиати диёрро тасвир намудааст. Ватандӯстии ӯ, пеш аз ҳама, ба муҳити оила вобаста мебошад, зеро падараш Азимсайёд фарзандони худро дар ҳамин рӯҳия тарбия менамуд. Ҳар як сангу хоки Ватан барои Мафтун азиз аст, аммо диққати ӯро бештар асрори кӯҳҳои диёраш ҷалб мекунад. Аз ҳамин сабаб баъди гирифтани номаи камол дар Техникуми кӯҳшиносӣ геологии шаҳри Душанбе таҳсилро идома медиҳад. Ҳангоми таҳсил дар Донишқадаи кӯҳшиносии Тула ӯ бо профессор Александр Иванович Зуйков, ки донандаи хуби асрори кӯҳҳои Тоҷикистон буду ҳатто дар бораи сохтмони нақби Анзоб маълумоти кофӣ дошт, шинос мешавад. Сухбат бо ин марди донишманд меҳри ӯро нисбат ба Ватану табиати зебои он дучанд ва ифтихори ӯро аз касби интихобкардааш боз ҳам афзун мегардонад. Мафтун меҳост, ки ҷавонони ҳамватанаш, бештар ба омӯхтани асрори кӯҳҳои диёр машғул бошанд, то ганҷҳои диёри кӯҳсораш ба манфиати халқу ватан истифода шаванд. Мафтун ҳамчунин дӯстдори ҷонварон мебошад. Ҳангоме ки юзи дарранда бузғолаи дӯстдоштаи ӯ – Чамангулро туъмаи худ мегардонад, ӯ бисёр ғамгин мешавад. Новобаста аз он ки ӯ бо дастони худ ҳайвони даррандаро нобуд менамояд, аз он афсӯс меҳӯрад, ки бузғоларо аз ҷанголи дарранда наҷот дода натавонист. Дӯстдори ҷонварон будани Мафтун ҳамчунин аз табобат кардани уқоби захмин аён мешавад. Ҳарчанд яке аз ҳамсояҳояшон, ки табиби халқӣ буду беморонро бо узвҳои мухталифи уқоб табобат мекард, аз ӯ хоҳиш менамояд, ки бар ивази гӯсфанди шишак уқобро ба ӯ диҳад, то ноҳуну минқор, гӯшту пар ва дигар узвҳои онро барои табobati беморон истифода намояд, Мафтун ба ин розӣ намешавад ва байтор оварда, ба табobati уқоби захмин машғул мегардад. Ин амали ӯ ба падараш бисёр писанд меафтад. Баъди табобат ёфтани уқоби захмин онро ба осмони беканор сар медиҳад.

Қаҳрамони асосии романи «Нақби Истиклол» мутахассиси ниҳоят пухтакор аст. Аз ҷумла бо маслиҳати ӯ ба сохтмони ин нақб бештар ҷавонони маҳаллӣ ба кор ҷалб мешаванд. Ба қавле ӯ «*хаёлтараст нест*», балки дорои афкори пешқадами замонавӣ мебошад. Ақидаву пешниҳодҳои, ки аз ҷониби ӯ баён мегарданд, асосноканд [ниг.: 5, с. 52]. Мушкилоту проблемаҳои, ки дар марҳилаи аввали сохтмони нақби Анзоб ба миён меоянд, ӯро бетараф гузошта наметавонанд. Ӯ доир ба ҳар як проблема муҳокима меронад, муқоисаву таҳлил мекунад ва хулоса мебарорад. Пеш аз ҳама, дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ бо сабаби нарасидани васоити техникаи ҳозиразамон тӯл кашидани сохтмони нақби Анзоб ӯро ба андеша водор менамуд. Ӯ дар бораи он фикр мекард, ки сохтмони чунин иншооти муҳим ба хоҷагии халқи ҷумҳурӣ манфиати зиёд меораду кашондани молу маҳсулот тавассути он осон ва якҷанд маротиба арзон меафтад, вале аз чӣ боис баъзе масъулин барои зудтар ба анҷом расидани он манфиатдор нестанд? Ӯ сохтмони нақби Анзобро бо нақби обрасонии Данғара, нақби понздаҳкилометраи Северомуйски Шохроҳи Байкалу Амур (минтақаи кӯҳсори Бурятиястон), нақби чилу ҳашткилометраи Арпа-Севан дар Арманистон муқоиса намуда, барои

саривакт ба анҷом расидани чунин иншоот ёрии дастҷамъонаи тамоми ҷумҳуриҳои собиқ шӯравиро зарур меҳисобад, дилсӯзии роҳбарони сатҳи болоии ҷумҳурӣ ва ташкили дурусти корро муҳим медонад. Ҳангоме ки Мафтун зимни суҳбат бо падарарӯсаш мефаҳмад, ки сабаби кашол ёфтани нақби Анзоб бад гардидани муносибати шахсии вазири нақлиёти Иттиҳоди Шӯравӣ бо яке аз мансабдорони баландмақоми ҷумҳурӣ мебошад, дар бораи он андеша меронад, ки аз муносибати шахсии ду роҳбар як сохтмони азим, ки барои ободонии Тоҷикистон ниҳоят зарур аст, зарар мебинад [ниг.: 7, с. 151]. Вақте ки ӯ аз заминларзае, ки соли 1966 дар пойтахти ҷумҳурии Ҷамҳурия ба амал омада буд, огоҳ мегардад, ба кордониву дурандешии роҳбари ин ҷумҳурӣ, ки ходисаи нохуши табиатро барои ободонии тамоми кишвараш моҳирона истифода бурда тавонистааст, аҳсан меҳонад ва аз ноухдабароии роҳбарони онвақтаи ҷумҳурӣ бисёр афсӯс меҳӯрад. Дар умум чунин муҳокимарониҳои Мафтун дар асар ниҳоят зиёданд ва ҳақ ба ҷониби муҳаққиқ М. Муродӣ аст, ки ин гуна андешаҳои қаҳрамони асосии романи «Нақби Истиклол»-ро дорои «*моҳияти публитсистӣ*» меҳисобад [ниг.: 5, с. 52].

Илова бар ин дар симои қаҳрамони асосӣ нависанда мутахассиси дурандешу пухтакорро тасвир намудааст. Натиҷаи ҳамин аст, ки роҳбарияти нақби Анзоб барои пешрафти кор пешниҳодоти ӯро ба инобат мегирад. Маҳз бо пешниҳоди Мафтун Шералӣ сардори бригадаи нақбканон ва Ҷобирбек сардори бригадаи бетонрезон таъйин мегарданд. Ҳангоме ки зарурати ташкили бригадаи иловагии насосҳои обкашӣ ба миён меояд, Мафтун ба сардории ин бригада Ҷобирбекро пешниҳод менамояд ва ҷараёни кор нишон медиҳад, ки Мафтун дар ин интиҳоб хато накардааст, зеро ин бригада дар баргараф кардани садамаҳое, ки ҳангоми нақбкани аз боиси фаввора задани об ба амал меомаданд, фаъолияти хуб нишон медиҳад. Ҳатто баъд аз он ки сохтмони нақби Анзоб ба зиммаи ширкати «Собир-Байналмилал»-и Ҷумҳурии Ислонии Эрон гузошта мешавад, муҳандисону мутахассисони эронӣ ба таҷрибаи Мафтун таъя мекунанд. Махсусан, мудири пружа муҳандис Алӣ Мӯсаевии Раҳимӣ дар суҳбати нахустин аз муҳандиси пуртаҷриба ва мутахассиси хуби соҳаи нақбкани будани Мафтун воқиф гардида, бо сарвари ӯ аз ҳисоби ҷавонони тоҷик бригадаи алоҳидаи нақбкани ташкил менамояд. Аз ҷумла, часорату ғайрати ӯ ба мутахассисони эронӣ ниҳоят писанд аст. Дар амалиёти аз шимол ба ҷануби нақб интиқол додани мошини нақбкани истехсоли Финландия – «Ҷомбу» Мафтуну Дӯсташ Шералӣ корнамоии хуб нишон дода, сазовори таҳсину офарин мегарданд ва эътимоду боварии мутахассисони эронӣ ба эшон дучанд афзун мешавад.

Мафтун дар оила фарзанди тарбиятдида аст. Ҳангоми дар қайди ҳаёт будани падару модараш ҳамеша онҳоро хурмату эҳтиром менамуду ба қадрашон мерасид. Гуфтаҳои ӯро ба ҷо меовард. Пас аз фавти волидон хотири онҳоро гиромӣ медошт. Кӯшиш менамуд, ки васиятҳои падарро иҷро намояд. Ба додари худ – Меҳрафзун ва фарзандони ӯ меҳру самимияти хос дорад. Инчунин шавҳари меҳрубон ва падари ғамхор мебошад. Ҳамсари худ – Фароғатро бениҳоят дӯст медорад ва муҳаббаташ бо ӯ самимист. Мисли ҷавонони булҳавас на

аз барои пулу мол, на ба хотири ба даст овардани обрӯю эътибори сунъӣ ва на ба хотири ба зинаҳои баланди мансаб расидан бо духтари ягонаи академик ва вазир оила барпо мекунад, балки қадду баст, симо ва рафтору кирдори Мафтун ба духтари вазир писанд меояду Фароғат кӯшиш менамояд, ки ӯро ба доми худ дарорад. Баъди оила бунёд кардан бо Фароғат кӯшиш менамояд, ба ҳамсари худ ёвару мададгор бошад. Ӯ мекӯшид, ки ҳамсараш аз ягон ҷиҳат танқисӣ надошта бошад. Махсусан хангоми ҳомила будани Фароғат Мафтун баъди кор зуд ба хона омада, дар корҳои хона ба ӯ ёрӣ меод. Ба тамоми инҷиҳҳои ҳамсари нозпарвараш тоқат менамуд ва бовар дошт, ки таваллуди фарзанд боиси устувориву пойдории оила мегардад. Махсусан пас аз таваллуди нахустписар меҳри ӯ ба ҳамсараш дучанд афзун мегардад ва барои тарбияи ҳамачонибаи фарзандаш – Мамнун кӯшиш менамояд. Мафтун бо тамоми ҳастӣ барои устувории оилаш талош мекунад. Баъди он ки Фароғат ӯро тарк карда ҳамроҳи писарчааш ба хонаи падараш меравад, ӯ талош менамояд, Фароғатро ба ифоқа оварда ҳамроҳи фарзандаш ба хонааш баргардонад, аммо, вақте ки Фароғат ӯро шундан намехоҳад, Мафтун азоби рӯҳии зиёд мекашад, дар вучудаш эҳсоси пушаймонӣ пайдо мешавад, ҳатто шабона аз бедорхобӣ ранҷ мекашад ва оқибат ин бедорхобӣ ҷисму ҷони ӯро абгор менамояд.

Ягона камбудии қаҳрамони асосии романи «Нақби Истиклол» дар он аст, ки ӯ дар ҳаёти шахсӣ муваффақ нест [ниг.: 5, с. 53]. Дар замони донишҷӯӣ фирефтаи чеҳраи зебо, хусну латофати фиребо ва асири бўсаҳои гарми Фароғат гардида, бо хеши дури модараш – Зухал, ки волидонаш мувофиқи таомули аҷдодӣ ӯро ба Мафтун гаҳворабахш намуда буданд, оила барпо наменамояд. Гузашти вақт собит менамояд, ки Мафтун дар интиҳоби ҳамсар хато кардааст, зеро баъд аз он ки Фароғат Мафтунро ба доми худ кашида наметавонад, фарзандаш Мамнунро гирифта, ба хонаи падараш бармегардад. Ин ҳодиса ба рӯҳи ҷони Мафтун бетаъсир наменамонад. Бо ин ҳама дар вақти маҷрӯҳӣ Зухал Мафтунро танҳо намегузорад. Фарзанди ягонааш Мамнун низ сарфи назар аз монеаҳои модар касби падарро интиҳоб намуда, ба назди ӯ бармегардад.

Образҳои Шералӣ ва Ҷобирбек. Муҳаққиқ М. Муродӣ дуруст қайд менамояд, ки «*симои Мафтунро образҳои Шералӣ ва Ҷобирбек нурра мекунанд*» [ниг.: 5, с. 51]. Шералӣ аз шаҳраки Себистони ноҳияи Данғара ва Ҷобирбек аз деҳаи Такфони ноҳияи Айнӣ мебошад, ки ин як андоза рамзӣ аст. Нависанда шояд ба хотири тарғиби дӯстиву рафоқат мардуми минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ, ки барои ва ба ҳам наздик шудани онҳо монеаҳои ҷуғрофӣ, аз ҷумла набудани роҳ ҳалал мерасонд, қаҳрамонони асари худро аз мавзӯҳои мухталифи ҷумҳурӣ интиҳоб карда бошад. Шералӣ ва Ҷобирбек дар кӯҳистон ба воя расида, аз ҳар ҷиҳат обутоб ёфтаанд, булҳавасу беирода нестанд. Аз ҳаёт сабақ андӯхта таҷрибаи худро бою ганӣ мегардонанд, дар иҷрои ҳар кор азму иродаи матин доранд. Чунин азму ирода боис гардида, ки эшон касби душвори нақбканиро интиҳоб намуда, дар ин касб муваффақ шаванд.

Маҳз шиносӣ бо Мафтун дар ҳаёти Шераливу Ҷобирбек гардиши кулӣ ба амал меорад. Хулқу атвори эшон ба ҳам мувофиқ

меояд. Ҳаёти ҳар се нафар аз айёми донишҷӯӣ ва хизмати ҳарбӣ якҷоя чараён мегирад. Шералӣ бо Мафтун дар Техникуми кӯҳшиносиву геологии шаҳри Душанбе таҳсил менамояд. Дар соли аввали таҳсил онҳо дар як ҳуҷраи хобгоҳ истикомат намуда, якҷоя дарс тайёр мекарданд. Якҷоя ба пахтачинӣ мераванд ва якҷоя ба хизмати ҳарбӣ сафарбар мешаванд. Шералӣ бисёр мехост, аз шарикдарсаш дарси варзиши бадан омӯзад. Зимни сафар ба хизмати ҳарбӣ, ҳангоме ки Шераливу Мафтун дар дохили қатора ба варзиш машғул буданд, Ҷобирбек ба назди онҳо омада, хошиш менамояд, ки ҳамроҳи онҳо ба варзиш машғул шавад, то дар ҳолати зарурат ба муҳтоҷону дармондагон ёрӣ расонад. Мафтуну Шералӣ хошиши Ҷобирбекро бо хуши мепазиранд. Дар ду соли хизмати ҳарбӣ ҳар се на танҳо ҷисман обутоб меёбанду таҷрибаи зиндагӣ меандӯзанд, балки ба ҳам қарин мегарданд. Дар ин муддат аз рози ҳамдигар боҳабар буданд, ҳатто номаҳои ҳамдигарро мутолиа мекарданд. Маҳз дар хизмати ҳарбӣ онҳо аҳди бародархондагӣ мекунанд ва ба ин аҳди худ содиқ мемонанд. Ҷобирбек, ки дар комбинати маъдантозакунии Анзоб кор мекард, бо исрори Мафтуну Шералӣ розӣ мешавад, ки пас аз адои хизмати ҳарбӣ ба Техникуми кӯҳшиносиву геологии шаҳри Душанбе дохил гардад. Баъди хатми техникум Мафтуну Шералӣ дар нақби обрасонии Данғара ба фаъолияти меҳнатӣ оғоз менамоянд. Ҷобирбек ҳам пас аз як сол техникумро тамом карда, ба сафи онҳо мепайвандад ва минбаъд фаъолияти меҳнатии ҳар се якҷоя чараён мегирад. Баъди оиладор шудан низ дӯстиву рафоқати оилавии онҳо давом мекунад. Бо оғози корҳои сохтмонӣ дар нақби нақлиёти Анзоб фаъолияти дӯстон дар ин иншооти барои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ муҳим идома меёбад. Баъди сар шудани нооромии сиёсӣ дар ҷумҳурӣ ва муваққатан қатъ гардидани корҳои сохтмонӣ дар нақби Анзоб се нафар дӯстон чанд сол дар сохтмони метрои майдони Ногини Маскав фаъолият менамояд. Бо дубора шурӯъ гардидани корҳои сохтмонӣ дар нақби Анзоб Шералӣ ва Ҷобирбек низ ҳамчун мутахассиси соҳибтаҷриба ба ин иншооти муҳим даъват карда мешаванд.

Симои Шералӣ аз оғози боби аввали асар, ки «Муҳориба бо юз» унвон дорад, яъне аз лаҳзаи расидани номаи ӯ ба дӯсташ Мафтун, ки дар он аз дубора оғоз гардидани корҳои сохтмонӣ дар нақби Анзоб хабар дода мешавад, ба назар падида меояд. Бо Ҷобирбек, ҳангоме ки Мафтун ба хизмати ҳарбӣ сафарбар гардидашонро ба ёд меорад, шинос шудан мумкин аст. Дар симои Шералӣ ва Ҷобирбек низ нависанда шахсони ватандӯсту фидокорро тасвир намудааст. Онҳо низ меҳоянд, монанди Мафтун малакаю маҳорат, таҷрибаю нерӯ ва ғайрати ҷавонии худро барои ободонии Ватан сарф намоянд.

Шералӣ ва Ҷобирбек дӯстони содиқи Мафтунанд. Ҳангоме ки сохтмони нақби Анзоб шурӯъ мешавад ва Мафтун меҳояд бригадашро ба ин иншооти муҳим сафарбар намояд, Шераливу Ҷобирбек низ ӯро ҷонибдорӣ мекунанд. Умуман, Дар симои Шераливу Ҷобирбек низ нависанда мутахассисони хуби соҳаи нақбканиро тасвир намудааст. Таҷрибаи Шералиро ба ҳисоб гирифта дар сохтмони нақби Анзоб ӯро сардори бригадаи нақбканон таъйин менамоянд. Ҷобирбек дар сохтмони нақби Анзоб аввал сардори бригадаи бетонрезон таъйин мегардад ва дар ин самт қобилияти баланди ташкилотчигӣ зоҳир

менамояд. Баъдан ўро сардори бригадаи насосҳои обкашӣ таъйин мекунанд. Дар ин вазифаи муҳим низ Ҷобирбек бо масъулияти баланд фаъолият намуда, барои бартараф кардани садамаҳои, ки аз боиси фаввора задани об ба вучуд меомаданд, корнамоиву матонат нишон медиҳад. Бригадаҳои Мафтуну Шералӣ ҳаммусобиқа мешаванд. Мусобиқаи байни ин ду бригада ба хоҳири пешрафти кор мебошад, на барои рақобату худнамоӣ. Аъзои ҳар ду бригада кӯшиш мекарданд, ки нақшаи ҳаррӯзаи нақбканиро барзиёд ва босифати хуб иҷро намоянд. Шералӣ ҳам монанди Мафтун тарбияи мутахассисони маҳалли вазифаи худ меҳисобад. Дар бригадаи ӯ низ барои омода намудани нақбканини ҷавон тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Ҷобирбеку Шералӣ дӯстони ҷонии Мафтун мебошанд. Дар байни эшон ҳамдигарфаҳмии пурра ба назар мерасад. Онҳо ҳамеша Мафтунро сарвару устои худ меҳисобанд ва аз ҳар комёбии ӯ хурсанд мешаванд. Масалан, хангоме ки Мафтун барои ихтироъкориву навоарӣ дар сохтмони Метрои Маскав бо фармони Президенти Федератсияи Россия бо медали «Барои шучоати меҳнатӣ» қадрдонӣ мешавад, эшон ин комёбии дӯсти худро ба ҳам мебинанд. Ҷобирбеку Шералӣ аз зумраи мутахассисоне ба ҳисоб мераванд, ки аз худ қонеъ нестанд ва ҳамеша барои такмили маҳораташон саъю кӯшиш менамоянд. Баъд аз он ки сохтмони нақби Анзоб ба ихтиёри ширкати «Собир-байналмилал»-и Ҷумҳурии Ислонии Эрон мегузарад, эшон дар як муддати кӯтоҳ аз мутахассисони ин кишвари дӯст бо роҳи мустақкам кардани ҷинсҳои кӯҳӣ пешгириву бартараф кардани резишро омӯхта, идора кардани мошинолоту ҳозиразамонро аз худ менамоянд ва ба боварии намояндагони ширкати «Собир-байналмилал» сазовор мегарданд. Аз уҳдаи ташкили дурусти кор мебароянд. Натиҷаи ҳамин аст, ки масъулини ширкати «Собир-байналмилал» Шералиро аз нав дар самти шимол сардори бригадаи нақбканини таъйин намуда, ба ихтиёри Ҷобирбек сарвари бригадаи бетонкорон дар қисмати ҷануби нақб вогузор мешавад. Фаъолияти нақбканини бригадаи Шералӣ мувофиқи матлаб ба роҳ монда мешавад. Аъзои он аз бригадае, ки ба он Мафтун роҳбарӣ мекард, қафо намонданд ва дар мусобиқаҳо аз самти шимол ҳамеша ғолиб меомаданд. Бригадаи Ҷобирбек ҳам дар корҳои бетонпӯшу мустақкамкунии минтақаҳои резишӣ нақб саҳми назаррас мегузошт. Намояндагони ширкати «Собир-байналмилал» низ аз фаъолияти Шераливу Ҷобирбек қонеъ буда, барои пешрафти кор ба эшон таъя мекарданд. Масалан, хангоме ки зарурати аз самти шимол ба ҷануб интиқол додани мошини нақбканини «Ҷомбу» пеш меояд, дар баробари Мафтун Шералӣ низ корнамоӣ нишон дода, қадрдонӣ карда мешавад.

Мутаассифона, дар арафаи ба анҷом расидани сохтмони нақб Ҷобирбек ҳамроҳи Мафтун зери тарма монда, аз дасти чапи худ маҳрум мегардад, ки аз ин ҷиҳат низ Ҷобирбеку Мафтун ҳамқисмат мебошанд. Бар хилофи Мафтун Шераливу Ҷобирбек дар ҳаёти оилавӣ муваффақанд. Онҳо ба мисли дӯсти худ асири тори зулфи ду нозанин нестанд ва дар интиҳоби ҳамсар хато намекунанд. Аз ин ҷиҳат образҳои Шераливу Ҷобирбек аз образи Мафтун фарқ мекунанд.

Аз баррасии мазмуну мундариҷа ва образҳои асосии романи мустанади «Нақби Истиклол» ба ҷунин натиҷа расидан мумкин аст:

1. «Нақби Истиклол» нахустин асари калонҳаҷми мустанадӣ бадеӣ дар замони истиклол ба ҳисоб меравад, ки ба соҳтмони яке аз иншоотҳои ҳаётан муҳими ҷумҳурӣ – нақби Анзоб, ки баъдан бо пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Нақби Истиклол» ном гирифт, бахшида шудааст. Аз ин рӯ онро муҳимтарин дастоварди адабиёт ва публитсистикаи муосир номидан мумкин аст.

2. Нависанда дар асар факту далелҳои воқеӣ (маводи хуччатӣ)-ро бо таҳайюли рангини худ хеле моҳирона омезиш додааст, ки дар натиҷа ҳақиқати воқеӣ ҷолиб, воқеаву ҳодисаҳо рангину таъсирбахш инъикос гардида, симои қаҳрамону персонажҳо диққатҷалбкунанда таҷассум ёфтаанд. Муносибати нависанда бо санаду далелҳо ниҳоят воқеъбинона сурат гирифтааст.

3. Тамоми воқеаҳои, ки ба риштаи тасвир кашида шудаанд, дар атрофи қаҳрамони асосии асар – Мафтун ба вукӯъ меоянд. Дар симои қаҳрамони асосӣ хонанда на маҳсули таҳайюли адиб, балки шахси воқеиро мебинад, ки ин баёнгари таъсири амиқи факту далелҳои воқеӣ дар асар мебошад. Нависанда маҳз тавассути образи қаҳрамони асосӣ, ки маҳсули таҳайюли ӯ мебошад, ғояҳои ватандӯстӣ, ободонии диёр ва бунёдкориву созандагӣ ва меҳнатдӯстиву фидокориро ба хонанда талқин менамояд.

4. Қаҳрамони асосии асар шахси ташаббускору матин, часуру боирода, шуҷоатманду далер ва соҳиби азму иродаи қавӣ аст. Аз ҳаёт сабақ меомӯзад, аз монеаҳо тарсу ҳарос надорад, балки барои баргараф кардани онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳад. Барои расидан ба мансабу мартабаҳои баланд ҳаргиз талош намекунад, балки нақбканиву тарбияи нақбканони ҷавонро ба худ шараф ва беҳтарин қор барои халқу Ватан меҳисобад. Дӯсти содиқ мебошад, ёриву мададгорӣ ба дигаронро қарзи инсонии худ меҳисобад. Муваффақ набудан дар зиндагии оилавӣ ягона мушкили қаҳрамони асосии асар ба ҳисоб меравад.

5. Образҳои Шералӣ ва Ҷобирбек симои қаҳрамони асосии асарро пурра мекунад. Эшон низ дар касби интиҳобкардашон – нақбканӣ муваффақ мебошанд. Булҳавасу беирода нестанд. На танҳо аз қаҳрамони асосӣ ибрат гирифта ба ӯ пайравӣ мекунад, балки дар иҷрои ҳар қор азму иродаи матин зоҳир менамоянд, қобилияти хуби ташкил кардани қорро доранд. Бар хилофи қаҳрамони асосӣ дар ҳаёти оилавӣ муваффақанд.

Адабиёт

1. Бозиева, Н. Б. Художественно-документальная проза в кабардинской литературе. Автореферат дисс. ...канд. фил. наук / Н. Б. Бозиева. – Нальчик, 2005. – 20 с.

2. Ворис. Чашми бедору дили бедор / Ворис // Чархи гардун. – 2010, 18 август (№ 33).

3. Гурска, К. Э. Художественно-документальная проза Светланы Алексиевич (проблемы поэтики). Дисс. канд. филол. наук / К. Э. Гурска. – Москва, 2019. – 170 с.

4. Муратова, М. Дж. Эволюция документальной прозы в современной таджикской литературе (на примере документальной прозы Дододжона Раджаби). Авт. дисс. анд. фил. наук / М. Дж. Муратова. – Душанбе, 2018. – 25 с.

5. Муродов, М. Дурӯги ҳақиқат / М. Муродов // Дар шинохти Бахтиёри Муртазо. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 50-54.

6. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои назарӣ ва амалии шинохти публицистикаи муосир / М. Муродов // Осор / Мураттиб Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – Ҷ. VI. – С. 217-287.

7. Муртазо, Б. Нақби Истиклол / Б. Муртазо. – Душанбе: Нашри Файз, 2020. – 400 с.

8. Нарзиқул, М. Эътимод ба нерӯ ва нафси инсон / М. Нарзиқул // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 12 март (№ 11 (2034)).

9. Раҳмон, Ш. Қаҳрамони фидокори замон / Ш. Раҳмон // Муртазо, Б. Нақби истиклол. – Душанбе: Нашри Файз, 2020. – № 2. – С. 4-17.

10. Раҳмон, Ш. Фидокорон / Ш. Раҳмон // Садои Шарк. – Душанбе, 2020. – С. 146-153.

11. Раҳмон, Ш. Чавҳари каломаш рӯҳбахш аст / Ш. Раҳмон // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 18 июн (№ 25 (2048)).

12. Салихов, Н. Н. «Нақби Истиклол» ва проблемаҳои замони муосир / Н. Н. Салихов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Бахши филология. – Душанбе, 2009. – № 8 (56) – С. 287-290.

13. Шарифов, С. Аз «Зинаҳои рӯзгор» то «Нақби Истиклол» / С. Шарифов // Садои Шарк. – Душанбе, 2020. – № 5 – С. 62-73.

Джумаев М.

«НАКБИ ИСТИКЛОЛ» БАХТИЁРА МУРТАЗО – ВАЖНОЕ ДОСТИЖЕНИЕ В ЛИТЕРАТУРЕ И ПУБЛИЦИСТИКЕ

В данном научном исследовании рассматривается документальный роман известного писателя и публициста Бахтиёра Муртазо «Накби Истиклол» («Тоннель Независимости»), уровень изученности произведения исследователями, его содержание, образ главного героя и ряда его персонажей. Это произведение посвящено строительству одного из важнейших объектов периода Независимости – Анзобского тоннеля, который позже по предложению Президента был переименован в «Накби Истиклол», т. е. «Тоннель Независимости». Автор исследования назвал документальный роман «Накби Истиклол» важным достижением современной таджикской литературы начала XXI века, сконцентрировавший традиции и новации литературы XX века. Богатый фактический материал способствует отражению реального мира, а реальность изображения в сочетании с художественной фантазией писателя позволяет привлечь внимание читателя к изображению событий и образов. В статье кратко проанализированы мнения исследователей Ш. Рахмона, М. Нарзикула, М. Муроди, Н. Салихова и С. Шарипова о

документальном романе «Накби Истиклол», а также подчёркивается важность сочетания элементов публицистических и художественных методов для отражения авторских целей и задач. По мнению исследователя, все рассмотренные в произведении вопросы связаны с основной темой и обеспечивают единство сюжетной линии произведения. Проанализированы образ главного героя – Мафтуну и второстепенных персонажей – Шерали и Джобирбека, которые являются плодом фантазии писателя. Причина реалистичности изображения главных героев и персонажей, изображение образов и воображение писателя зависит от использования множества фактов, объективно оценивая отношение писателя к фактам.

Ключевые слова: литература, «Накби Истиклол», Бахтиёр Муртазо», документальная проза, писатель, образ, сюжет, главный герой, персонаж, роман, содержание, документ, факт, реальная жизнь, общество, идея, материал, изображение, тоннель, художественность, история, народное хозяйство, коммуникационная изоляция.

Jumaev M.

«NAQBI ISTICLOLE» OF BAKHTIYOR MURTAZO – AN IMPORTANT ACHIEVEMENT IN LITERATURE AND PUBLICISM

This scientific research examines the documentary novel of the famous writer and publicist Bakhtiyor Murtazo «Naqbi Istiklol» («Tunnel of Independence»), the level of study of the work by researchers, its content, the image of the main character and a number of his characters. This work is dedicated to the construction of one of the most important objects of the period of Independence - the Anzob tunnel, which later, at the suggestion of the President, was renamed «Naqbi Istiklol», that is, «Tunnel of Independence». The author of the study called the documentary novel «Naqbi Istiklol» an important achievement of modern Tajik literature at the beginning of the XXI century, which concentrated the traditions and innovations of the literature of the XX century. The rich factual material contributes to the reflection of the real world, and the reality of the image, combined with the artistic fantasy of the writer, allows the reader to draw the attention of the reader to the depiction of events and images. The article briefly analyzes the opinions of researchers Sh. Rakhmon, M. Narzikul, M. Murodi, N. Salikhov and S. Sharipov about the documentary novel «Naqbi Istiklol», and also emphasizes the importance of combining elements of journalistic and artistic methods to reflect the author's goals and objectives. According to the researcher, all the issues considered in the work are related to the main theme and ensure the unity of the storyline of the work. The image of the main character – Maftuna and minor characters - Sherali and Jobirbek, who are the fruit of the writer's fantasy, are analyzed. The reason for the realistic depiction of the main characters and characters, the depiction of images and the imagination of the writer depends on the use of many facts, and the attitude of the writer to the facts is assessed objectively.

Keywords: literature, «Naqbi Istiklol», Bakhtiyor Murtazo, documentary prose, writer, image, plot, protagonist, character, novel, content, document, fact, real life, idea, material, image, tunnel, artistry, skill, history, national economy, communication isolation.

МУАЛЛИФОН

Аминов Абдуфаттох – номзади илмҳои филологӣ, муовини директори ПИТФИ оид ба илм.

Кодиров Насим – докторанти (Phd) кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода.

Мавлонова Мутриба – дотсенти кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ «ДДХ ба номи академик Бобочон Гафуров.

Мирахмедов Фарход – номзади илмҳои педагогӣ, доцент, муовини ректор оид ба таълими Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода.

Муродӣ Мурод – доктори илми филология, профессори кафедраи матбуоти ДМТ.

Муродова Рухшона – номзади илмҳои филологӣ, ассистенти кафедраи журналистикаи телевизион ва радиошунавонии МДТ ДДФСТ ба номи М. Турсунзода.

Наимов Саломудин – ходими калони илмии шӯбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ.

Нурув Нодир – докторанти (Phd) Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Раҳимӣ Дилшод – номзади илмҳои филологӣ, директори ПИТФИ.

Шакармамадов Ориф – корманди илмии шӯбаи фолклор ва адабиёти Бадахшони Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Баҳодур Искандарови АМИТ

Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, докторанти ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

Чумъаев М., номзади илмҳои филологӣ, ходими пешбари илми ПИТФИ.

АВТОРЫ

Аминов Абдуфаттох – кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по науке.

Джумаев М., кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник отделение СМИ и издательского дела НИИКИ.

Кодиров Насим – доктор (Phd) по специальности «культурология» кафедры культурологии и музееведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Мавлонова Мутриба – доцент кафедры современной литературы ГУУ «ХГУ имени академика Бободжона Гафурова».

Мирахмедов Фарход – кандидат педагогических наук, проректор по учебной части Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати ТНУ.

Муродова Рухшона – кандидат филологических наук, ассистент кафедры телевизионной журналистики и радиовещания ГУУ

Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Наимов Саломудин – старший научный сотрудник отдела библиотечного дела НИИКИ.

Шакармамадов Ориф – научный сотрудник отдела фольклора и литературы Института гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова НАНТ.

Нуров Нодир – докторант (Phd) Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Рахими Дилшод – кандидат филологических наук, директор НИИКИ.

Шарифзода Фирдавс – кандидат исторических наук, докторант ТГПУ имени Садриддина Айни.

AUTHORS

Aminov Abdufattoh – Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICL.

Jumaev Mehrob – Candidate of philological sciences, leading scientific worker at Department of Mass Media and Publishing issues of the RICL.

Kodirov Nasim – doctor (Phd) in Cultural Studies, Department of Culturology and Museology, Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade.

Mavlonova Mutriba – candidate of philological sciences, Associate Professor of the department of modern Tajik literature under the SEI «KhSU named after acad. B. Gafurov»

Mirakhmedov Farhod – Candidate of Pedagogical Sciences, Rector for Academic Affairs Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University.

Murodova Rukhshona – Candidate of philological sciences, assistant at the Department of Television Journalism and Radio Broadcasting of the M State Institute of Culture and Arts named after Tursunzoda.

Naimov Salomudin – Senior researcher of the Department of Library activities of the RICL.

Nurov Nodir – PhD student in the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda

Rahimi Dilshod, Candidate of philological sciences, Director of the RICL.

Shakharmamadov Orif – Researcher of the Department of Folklore and Literature of the Institute of Humanities named after academician B. Iskandarov of the NANT.

Sharifzoda Firdavs, Candidate of historical sciences, doctoral student of S. Aini TSPU.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Мавлонова М. Бозтоби фарҳанги миллӣ дар ашъори Мирзо Турсунзода.....	5
Раҳимӣ Д. Манбаъҳои табиӣ, фарҳангӣ ва асотирии шаби Ялдо.....	14

Мероси фарҳангӣ

Аминов А. Таҳлили ҷанбаҳои эътиқодию фарҳангии русуми хатна миёни мардуми тоҷик.....	28
Шакармамадов О. Ривоятҳои мардуми Бадахшон дар бораи дарахтон.....	40
Нуров Н. Наврӯзи Ҷамшедӣ – фарҳанги худшиносӣ.....	48

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Мираҳмедов Ф., Қодиров Н. Нақши идҳои миллӣ дар баланд бардоштани муносибатҳои маънавию ахлоқии ҷомеа.....	56
Шарифзода Ф. Баррасии масоили осорхонашиносӣ ва бостоншиносии тоҷик дар адабиёти илмӣ.....	64
Наимов С. Рушди муассисаҳои фарҳангӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон	79

ВАО ва таъбу нашр

Муродӣ М., Муродова Р. Ҷараёни ташаккули низоми маҷаллаҳои даврӣ дар Тоҷикистон (1920-1930).....	86
Ҷумъаев М. «Нақби Истиқлол»-и Баҳтиёр Муртазо дастоварди муҳим дар адабиёт ва публитсистика.....	104
Муаллифон	119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Мавлонова М. Отражение национальной культуры в поэзии	
Мирзо Турсунзаде	5
Рахими Д. Природные, культурные и мифологические корни праздника Ялдо.....	14

Культурное наследие

Аминов А. Анализ культурных и мифических аспектов обряда обрезания у таджикского народа	28
Шакармамадов О. Предания жителей Бадахшана о деревьях.....	40
Нуров Н. Навруз Джамшеда – как культура самопознания.....	48

Социально-культурная деятельность

Мирахмедов Ф., Кодиров Н. Роль национальных праздников в улучшении духовных и нравственных отношений общества.....	56
Шарифзода Ф. Освещение вопросов таджикского музееведения и археологии в научной литературе.....	64
Наимов С. Развитие учреждений культуры в Кулябском регионе Хатлонской области в период независимости.....	79

СМИ и издательское дело

Муроди М., Муродова Р. Процессы формирования систем периодических журналов в Таджикистане (1920-1930 годы).....	86
Джумаев М. «Накби Истиклол» Бахтиёр Муртазо – важное достижение в литературе и публицистике.....	103
Авторы	119

CONTENTS

Cultural studies

Mavlonova M. Reflection of national culture in Mirzo Tursunzoda`s poetry.....	5
Rahimi D. Natural, cultural and mythological roots of the Yalda holiday	14

Cultural heritage

Aminov A. Analysis of cultural and mythological aspects of the circumcision rite among the Tajiks	28
Shakarmamadov O. Short legends of the Badakhshan`s people about trees	40
Nurov N. Jamshid`s Navruz – a culture of self-awareness	48

Social and cultural activities

Mirakhmedov F., Kodirov N. Role of national holidays in improving spiritual and moral relations in society.....	56
Sharifzoda F. Coverage of issues of Tajik museology and archeology in scientific Literature and	64
Naimov S. Development of cultural institutions in the Kulyab region of Khatlon region during the period of independence.....	79

Mass Media and publishing issues

Murodi M., Murodova R. The process of formation of systems of periodicals in Tajikistan (1920-1930).....	86
Jumaev M. «Naqbi Istiqlol» of B. Murtazo – an important achievement in literature and publicism	103
Authors	119

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташҳиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташҳис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташҳис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташҳис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раван карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоари илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздиҳӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздиҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости дахлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении сдается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, хунаҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошонаи 2), ПИТФИ, шӯъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифт Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2021, № 4 (56)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2021, № 4 (56)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2021, № 4 (56)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Раҳимӣ Дилшод

Мухаррири масбул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муроди Мурод

Мухаррири техникӣ
Кузиев Чумъабой

Ба чоп 18.12.2021 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғазии офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 24 /21

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба таъбири расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

